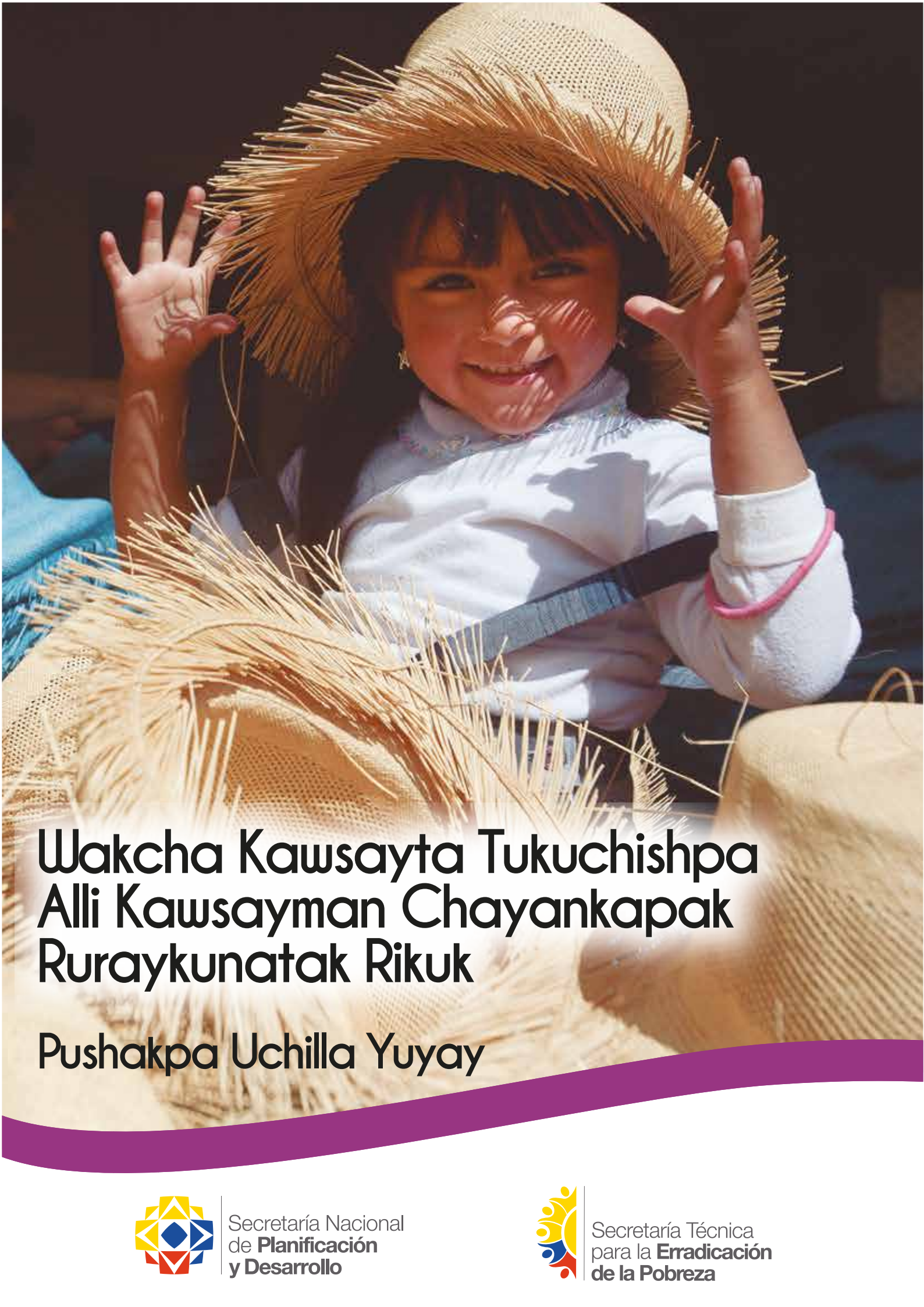

Wakcha Kawsayta Tukuchishpa Alli Kawsayman Chayankapak Ruraykunatak Rikuk

Pushakpa Uchilla Yuyay

Secretaría Nacional
de **Planificación**
y **Desarrollo**

Secretaría Técnica
para la **Erradicación**
de la **Pobreza**

“Tawkapurami kanchik shinapash
tukuymi chay hayñikunata llatak charinchik”

Wakchapacha Kawsayta Tukuchinkapak Tantanakuy
Sisarinkapak ñanyachinkapak Killka Mama Llaktata Rikuk Tantanakuy
Wakcha Kawsayta Tukuchinkapak Paktalla Tukuy Mama Llaktata Rikuk Ñanyachina

Wakcha Kawsayta Tukuchishpa Alli Kawsayman Chayankapak Ruraykunatak Rikuk

Pushakpa Uchilla Yuyay

Uchillayachishkayuyay Ecuador
mamallaktapak alli kawsayman

Sasi killa 2014

Secretaría Nacional
de **Planificación**
y **Desarrollo**

Secretaría Técnica
para la **Erradicación**
de la **Pobreza**

YUPAYCHAY

ECUADOR MAMA LLAKTA

WAKCHAPACHA KAWSAYTA TUKUCHINKAPAK TANTANAKUY

Pabel Muñoz: Sisarina Shinallatak Ñanyachina Mama Llaktata Killka Rikuk

Cecilia Vaca: Tukuyman Sisarina Tantanakuyta Rikuk Tantanakuy

Patricio Rivera: Kullki Llaktayta Rikuk Tantanakuy

Richard Espinosa: Mishaykuna shinallatak Llamkaykuna, Shinallatak Rikuk Tantanakuy

Guillaume Long: Runakunapak Shinallatak Yachaykunapa Rikuk Tantanakuy

Viviana Bonilla: Llaktay Tukuy Mama Llaktata Killka Rikuk Tantanakuy

Beatriz Tola: Tukuy Shinallatak Kullkay Tantanakuykunata Rikuk Uku

Ana María Larrea: Hilla Yachak Killka Rikuk Uku

Wakcha Kawsayta Tukuchinkapak Paktalla Tukuy Mama Llaktata Rikuk Ñanyachina.

ISBN - 978 - 9942 - 07 - 713 - 4

© Sisarinkapak ñanyachinkapak Killka Mama Llaktata Rikuk Tantanakuy

© 2014 Wakcha Kawsayta Tukuchinkapak Paktalla Tukuy Mama Llaktata Rikuk Ñanyachina

Kitu - Ecuador (1.000, ñawpa llukshishkakuna)

Kay killkataka hapinnallami kan shinapash willachishpami llukchina kan.

Wakchapacha kawsayta shinallatak Pakta Kawsayta Tukuy Mama Llaktata Rikuk Tantanakuyta kay Killka Hilla Wakcha Kawsayta Rikuk Tantanakuy kay rikuypi kay Tukuchinkapak Uku Tantanakuykuna Wakcha Kawsayta Tukuchinkapak Rikuna kan, kay 1517 yupaypimi kay Pushak Willayka tiyakun 15 aymuray killa 2013 watakunapimi kana kan, chaykunapakmi kay imaykunaka wiñarishka kan, hilla yachaykunapak paktallami llamkana, yachuchinkapak paktalla tantanakuykuna kan, rikushpa kana kan shinallatak ima ima purikunata paktallami kamashpa kana kan, Wakchapacha kawsayta shinallatak Pakta Kawsayta Tukuy Mama Llaktata Rikuk Tantanakuyta (ENIEP).

Wakchapacha kawsayta shinallatak Pakta Kawsayta Tukuy Mama Llaktata Rikuk Tantanakuyta kay Wakchapacha Kawsayta Tukuchishpami kay 28 panchi killa 2014 watapimi killkarishka.

Sisarina Shinallatak Ñanyachina Killka Mama Llaktata Rikuk Tantanakuy

Wakchapacha Kawsayta Tukuchinkapak Hilla Killka Tantanakuy

Juan León Mera 130 y Av. Patria, Quito – Ecuador

PBX: (593 2)3978900 Ext. 2502

Zirma killkapi yakyuyta ushanami kan:

<http://www.planificacion.gob.ec/secretaria-tecnica-para-la-erradicacion-de-la-pobreza/>

YUYAYKUNATA RIKUCHIY

Riksichina	7
Kallariy	10
I. Wakcha kawsayta tukuchinaka ninan mutsurishkami kan	12
1.1. Wakcha kawsayka llaktay llakimi kan	12
1.2. Wakcha kawsayka shunkupipachami yaykun	12
1.3. Wakcha kawsayka mana pakta kawsaytami rikuchin	12
1.4. ¿ mayhan Wakcha kawsayka? ¡Hayñikunachu!	13
1.5. Wakcha kawsayta tkuchiyka kullki mirarimi rikurin	13
II. Ushaykuna shinallatak Ruraykuna: ¡Hayñikunaka mana mañaychu!	15
2.1 Tupuykuna, rikuykuna, taripaykunatami Ecuadorpika Rurana	15
2.1.1. Wakcha kawsaypa taripaykuna	15
2.1.2. Kullki Wakcha kawsay	15
2.1.3. Mana imata charishpa Wakcha kawsay	17
2.1.4. Tawka tawka wakcha kawsay	18
2.1.5. Llakta shinallatak Wakcha kawsay	21
2.2 Mana pakta kay	22
2.2.1. Yachay	23
2.2.2. Hampi	23
2.2.3. Kawsay	23
2.2.4. Llamkay	24
III. ¡Wakcha kawsayta tkuchinkapak!	27
3.1 Mushuk kawsayman chayankapak waktariykuna	27
3.1.1. Tukuy Tantanakukuyuna shinallatak runakuna hatarina kan	27
3.1.2. Wakcha kawsayta tukuchinkapak allipacha rikuyshllami ushayta charina kan	29
3.1.3. Chayrak wiñaykunaman yachachinkapak rikuna kan	34
3.2 Hatun munay	37
3.3 Hatunn chayay	38
3.3.1. Yaykumuywan Wakcha kawsaytaka tukuchishun	38
3.3.2. Yaykumuyta paktalla kunkapak tikuna	38
3.3.3. Tawka tawka rikuykunamanta Wakcha kawsayta tukuchina	39
3.4 Uchilla munay	40
3.5 Imaykuna	40
Imaykuna 1: Hatun chariykuna	42
Yachay	42
Chayay	42
Alli Ñanta Shinallatak yay ñankuna	43
Hampi	43
Yachay	46
Ayllu wasi kawsay	48
Yaku shinallatak ishpana uku	50

Imaykuna 2: Mirarinkapak, llamkaynkapak shukman tikray	53
<i>Yachay</i>	53
<i>Chayay</i>	54
<i>Ñankuna shinallatak alli ñankuna</i>	54
<i>Alli llamkaykuna</i>	54
<i>kikin mikuykuna sHinallatak sHuk allpata llamkay</i>	56
<i>Ranti ranti kullkayta sincHiyachHinkapak</i>	58
 Imaykuna 3: Kawsayta Kamashpa katina	62
<i>Yachay</i>	62
<i>Chayay</i>	63
<i>Ñankuna shinallatak alli ñankuna</i>	63
<i>Kamakkuna shinallatak hayñikunata kamak</i>	63
<i>Sapi willachiy</i>	65
 Tantanakushpallami wakcha kawsayta shinallatak mana paktalla kayta tukuchishun	69
 SAPI WILLACHIY	71
 YACHAKUYTA RIKUCHIY	77
 SHUYU RIKUCHIY	77
 MILLKAKUNA RIKUCHIY	77
 MIRKA RIKUCHIY	77

Riksichina

“alli kawsayka mana kanchu llaki illak; wakcha kawsay tiyakpi, llakichik tiyakpi, shinallatak chikanyachina chaykunata anchuchishpallami Sumak kawsayma chayashun”

Rigoberta Menchú.

Kay 2008 watapi kamachiy Ari nishka shinapimi, ecuador mama llaktapi kawsak runakuna kay hatun aylutak sumaklla kawsanatami rikuna kan, tukuy makñakunapimi rikuna kan. Shukllapak makipi tiyakuk sinchitami tukuyma kuna kan, kullkay yuyay yachaymanmi shinallatak hayñi ruraykunatapashmi rikushpa kana kan.

Ecuador mama llaktapika ninan charikmi kan, mana chakita ushanallachu kan tawka runakuna wakcha kawsaypi kawsakpi. Hayñikunata charishpallami alli kawsayta ushankuna, mana yanka karana kanchu. Tukuylla runakunami paktalla sumakta mikuna kanchik, alli wasitapashmi charina kan, chuya yakuta, alli ishpana ukunata, alli pachata, llamkayta, health, rurayta shinallatak yachaytami charina kan. Shinapash, kay America Latina nishka llaktapika, kay kuskami mana alli kayta charinkuna, kay hayñikunataka kunankamanmi mana nishkakuna kan chay shinami hunu runakuna, kay wakcha kawsaypi kawsankuna.

Wakcha kawsay, mana paktalla kay shinallatak llakichikkunapash kay sapikunapika tiyankuna shinallatak kullkay llaktaykunata paykunami rikuchin shinallatak istaman kachaytapashmi rikun. Sumak Kawsayman chayankapak munashpapash kay shukman tikraykunatami rikuna kan, shunku ukumantallatakmi nina kan.

Mana tukuylla pakta kay shinallatak mana tukuyllaman kunkuna, mana rimashpallaka chaytaka tukuchirinchu, mana mañachinachu shinallatak mana pipash istakunaka kuna kanchu, chay shinami runa yanapayta yanapana kan, chay shinami wakchakunaman rikuchina kan, kullkay ankayllikunatapashmi rikuna kan, chay shinami kay shukllapak makipi kullki tiyakukta shukman shukman chawpita ushanchik.

Mama llaktapa muskuyka tukuy runakunaman kunkapak rikuyami kan shinallatak shuk shuk ushaykunatami sisachina kan shinallatak shuklla runaman shinallatak runakunamanpashmi kaykunataka kuna kan. Kay llamkaypika tukuyami yaykushka kan chay shinami kay kawsaykunaka shukman kutinka .

Llaki pachakunapa pachapi kakpi, wakcha kawsay shinallatak mana paktalla kawsaypi kakpi kay Ecuador mama llaktami rikuna kan, kay 2000 watapi, kay 3 ecuador runakunami alli kawsana kan; kay (1999 - 2001) watapimi kay wakcha kawsayka pichka yupayman mirashka kan. Kay shinami karka punta llamkaykunapi, kay shinami ima kullkay wiñariykunapika mana mirarin kashkakuna kay shinami mintalay kuskapi shinallatak shuk shuk imaykunapimi kay tupuykunataka tupuna kan. Chay shinami rimankuna karka, “wakcha kawsaytaka shinami nin karka” yanapashunchami nishpami shina charishka kan. Chay shinami wakcha kawsayta makana kan, mana takarin karkachu mana paktalla kawsayta.

Kay llakipacha kawsaypi, kay llaktay Makanakuyman kay kullkay llaktayta shinallatak tukuyman kullkikunata chawpichinami ka. Kay (2007 - 2013) llakta Makanakuyka sumaktami rikushpa shamushka, chay shinami kay mana paktalla kawsaykunata hayñikunata rikushpa kan, kay watakunapimi wakcha kawsayka tukurishpa shamushka. Kay rikuyman, runakunapak alli kawsayman rikushpa shamushka chay hawami runakunaka charikpa hawa kan. Mama llaktata ña kutin paktamushkanchik mana ushayta charinchu kunanka.

Alli rikurikunaka rikuy tukurinmi: Amrei Latina Nishka llaktamantami kanchik yaykuykunata ashtawan pishiyachishka kan. 2006 – 2012 kay watakunapimi rikurishka, 2 yupaymi pishiyashka, 7 yupaytami kay Ecuador nishka llaktapika pishiyashka, kimsa yupayta shinami paktashka kan, 12 yupayta kay 206 – 2013 watakamanka pishiyashpa shamushka chawpi shinatami pishiyachishka kayka (8%) patsakritami pishiyashka kan. Ecuador mama llaktaka kay America Latina nishka llaktapika llamkaykunaka ashtawanmi mirarishpa shamushka. Kay shinami kay wakcha kawsaykunaka tukurishpa shamushka kay puchukay watakunapimi tukuchina kan chay shinami kay mirachikunapi shinallatak ashalla pachakunapimi ashtawan ushaskha.

Kay llakta Makanakuyman (2013 - 2017) watakamanmi pishiyashka kan, mushuk kawsaykunatami riksichin shinallatak ninanta maskaykunami tiyan, kay shinami wakchapacha kawsaykunata shinallatak shukman llamkaykunami kay mushuk llamkaypi kashkakuna. Kay hatun munaykunasinchi llamaykunami kan. Ecuador Wakcha kawsayta tukuchina kan, mana kanchu tukuyman chawpinaka kanchu, mutsurishkami kan kay llamkaykunaka, chay shina, paktalla kachunmi kay llamkaykunataka mirachina kan.

Wakcha kawsayta tukuchinkapakka pankallami hamuktanalla kan kay shinami kamachikunata paktalla llamkana kan chay shinami kay “tukuylla kayta” rikushpami llamkana kan mana ushanalla kashpatami ushanalla kankuna. Uchilla shimipi rimashpa sapimantapacha llamkaytami rurashpa kana kan.

Kay Wakchapacha Kawsayta shinallatak Paktalla Mama llaktapi kakkunata kay tantalla rikuykunapi, llaktaykunapi shinallatak alli llamkaykunata all paktachiykunmi kay wakcha kawsaykunataka Ecuador mama llaktatapika tukuchina kan, imashpatak llaki kakta shinallatak sapimanta llamkaykunatami tukuchina kan chay shinallami kullkaytaka mutsuyachina kan.

Wakcha kawsaytaka tukuy kuskakunamantami rikuna kan, runakunapa hayñikunapi rikushpami kana kan shinallatak pachamamawanpashmi kana kan, kay tukuchiykunataka kimichishpallami usharinka. Wakcha kawsayka shuk ñawimi shinami kan, chay shinami kay wakchapacha kawsayta tukuchina kan shinapash tukuy imaykunata shinami kay rikuykunapika llamkana kan, runa kawsayta, tawkapura, wacharishka kuska shinallatak mana ushakkunatapashmi kimichina kan.

Kuska llaktakunapika ashtawan sichian shinallatak shuk shuk shinami wakcha kawsayka rikurimun shinallatak mana paktalla kakkipash. Chayman, Ecuador mama llaktapika shuk shuk llakikunatami rikushpa katina kan. llaktakunata rikushpami ima llamkaykunatapash llamkashka kan. Chay shinami ima llakikunapash riksirin, shinallatak shuk shuk uchilla kuskakunapimi ima llamkaykunatapash rikuna kan shinallatak mana shuklla llakikuna tiyanchu tawka llakikunami tiyan.

Shuk imay llamkaykunata allita rikushpami kay llaktay kuskakunapi, shuk shuk mama llaktapa llamkaykunapi rikuna kan shinallatak paktalla tantanakuykuna, chay shinami wakcha kawsaytaka tukuchiyta usharin chaytaka tukuy runakunami tukuchina kan.

Tukuykunatami kayachinchik, tantanakuykunata shinallatak mirachikunata shinallatak
tukuypatakunami llamkana kan chay shinami hatun muskuykunaka shinallatak ecuador
mama llaktamika paktalla kawsarinka.

Pabel Muñoz L.

*Sisarina shinallatak ñanyachina
Mama LLaktata Killka Rikuk*

Ana María Larrea

Hillay Yachak Killka Rikuk Uku

*¡Tantanakushpallami wakcha kawsayta shinallatak
mana paktalla kayta tukuchishun!*

Kallariy

La Ruray ñan Nacional para la Igualdad y la Erradicación de la Pobreza ENIEP ukuka shuk shuk ukukunatami rikun, llaktak, ñanyachiy, yuyachik, shinallatak mama llaktapa llamkaykunatapashmi allikuta rikushpa apana kan, chay shinami kay ñawpa pachamanta wakcha kawsaykunata Ecuador mama llaktaka tukuchishun ninmi. Kaykunataka ima ima llakikunata rikuy paktashkami, chaykunata rikuy paktashkamantami ña ima ima llakikunatapash ña allichishun nishpa sakirirshkakuna kan shinallatak llaktaykunapipash tukuypimi allichishpa katina kan.

ENIEP ukuka wakcha kawsaytaka tawka tawka rikuy pimi rikuy paktan, llakichiy tukushkamanta, mana charimanta, mana kuskakunata kushkakunamanta, llapishkamanta, mana ushanchu nishkamanta, mana hayñikunata kushkamanta, wakinpika Alli Kawsayman mana chayayta ushashkakuna kan.

ENIEP ukuka wakcha kawsaytaka tukuchitapacha tukuchishun ninmi, tawka kuskakunamanta, tawka llaktakunamanta kay llamkaytaka tukuy mashikunawan, aylullaktamanta, tukuykunawan llamkashun. Kay ENIEP ukuka shuk rikuytami rikukun ashtawan sisarishpa katinkapakka, allpamamata rikushpa, ima llakikunataka anchuchishpasisarinatami maskan, kay shinaykunawanka ashtawan kullkiyaykumuytami charikrinchik, chikan chinkan llakatakunata charishkamantaka chaykunatami rikuna kan. Kaykunataka kimsa iñumantami rikukrin: Hatun alli imaykunamanmi paktayta charina kan; llamkaypika shukmi tikrana kan; llamkana shinallatak kullipa llamkana tiyana kan; shinallatak alli Sumak kawsayta rikushpami kay ruraykunataka rurana kan.

Mirachishpaka, ENIEP uku nishpaka, kimsantintami paktachina kan: tukuylla tantarishpa llamkanata rikuna kan; wakcha kawsayta tukuchinkapakka rikushpalla imakunatapash rurana kan; shinallatak yachaykunapika achakatami wakaychina kan.

Wakcha kawsayta
tukuchinaka ninan mutsurishkami kan
UMA KILLKA 1

1

Wakcha kawsayta tukuchinaka ninan mutsurishkami kan

Wakcha kawsayka mana pakta kawsaymanta, chikanyachishkamanta, llakichiyamanta chay ashalla charihyashkakunamantami kay wakcha kawsayka mirarishka. Wakcha kawsayta yallinaka, kay Mama llaktapa llamkaymi kan, kay punta ñawpa llaki kawsayta tukuchinkapakmi kay llamkaykunataka ninanta rurana kan chay shinallami ñukanchik alli kawsaymanka chayayta ushana kan.

1.1. Wakcha kawsayka llaktay llakimi kan

Wakcha kawsayta tukuchinkapakka sapimantapachami llamkana kan, shinapash shuk shuk imakuna tiyashkatapash tukuchinami kan. Chikanyachishkapi, shinallatak llakichishkakunamantami wakin runakunaka mana ushashka kan, chaykunamantami kay kashkakunataka shukman llamkashpa rina kan, wakcha kawsayka ashakunalla hapishkamantami mirarishpa katishka kan, punta llamkaykunami mana tukuyman rikushpa llamkashkakuna kan, chay shinami kunankamanka tukuy wakchalla kashpa sakirishka.

1.2. Wakcha kawsayka shunkupipachami yaykun

“Mana chariypi” chaykunapimi kay wakcha kawsayka rikurikun, chay shinami ashtawan rikuy paktankuna, shinapash, runakunapa hayñita mana rikushkamantapashmi kay wakcha kawsayka mirarishka. Wakin runakuna runa kashkamanta wakin tantariykuna llakichiy tukushka kan, chay llakikunamanta mana paykunapak kaya kawsayta rikuy paktashkachu kan, kay wakcha kawsayka paykunapa shunku ukukamanmi wakinpika yaykushka kan.

Kay wakcha kawsaykunata shinallatak llaki kawsaykunataka shuk alli rikuyta rikushpami katina kan shinapash mayhan llapikkunapashmi paykunapak yuyayta shukman rikushpa katina kan, sapi ukumantapacha rikushpallami ñukanchik runa kawsaytaka ashtawan ñawpaman apashpa sisachishun.

1.3. Wakcha kawsayka mana pakta kawsaytami rikuchin

Shuklla kullkita charikmi kay waycha kawsaytaka mirachishka kan, kay makanakuykunaka ushayta charinamantami kashka, chay shinami kunankaman chay llakikunataka rikuy tukunchik.

Ñawpa ñawpa watakunamantami kay llakikunataka rikushpa shamuyta ushanchik, shinallatak chikanyachishkamanta, llakichishkamanta chay shinami tawka llaktakunata shinallatak shuk shuk runakunata llapishpa shamushka kan, warmikunapi shinalla harikunapi chay mana paktalla kawsaytaka rikuy paktanchik, paykunapak ukumanta, kawsaymanta, llaktamanta, mana ushaymanta, watakunamanta,. Mana kullkita

charyimanta chay tukuyllakunamantami kay llakitaka rikuy paktanchik. Kay wayra apamushka shamushkakunamantami kay llakikunataka rikuy tukunchik, kaykuna shamushpami kay, harilla, wawachina, llakichinakunataka apamushpa shamushka (Quijano, 2000). Kay llakikunata tukuchinkapakka shuk sinchi tantanakuytami wiñachina kan, shinallatak shuk shuk sinchi kaykunatami wiñachina kan chay shinallami ima shukman rikuykunatapash rikuy paktashun chaymantami ima llamkaykunapash mama llaktamanta llamkaykunatami llamkana kan.

1.4. ¿Mayhan Wakcha kawsayka? ¡Hayñikunachu!

Runakunapak hayñi hawa rikushpaka, wakcha kawsaytaka ashtawan sumakllami rikuy tukunchik, mana pakta pakta kawsaymantalla shinallatak kamachiykunamantaka rikuy tukunchu ashtawan hatuntami tikuy tukun, kullki hawa, kawsay hawa, llaktay hawami, kay llakikunataka paskalla rikuna kan chay shinallami ima llakikunatapash rikuy tukunka. Chaymanta, mayhan runakunapash ña llakilla kaytaka mana rikuy tukun, chaykunamantami ña ima mutsurishkakunatapash mañayta ushan, shinallatak ña kay llaktapi kawsakta shinami rikun, paykunapash ña charinmi hayñikunata. Chaymanta, ña hayñi hawa rikushpaka, ENIEP ukuka kay llakikuna tiyakpika Mama kamachiyta llakichikuk shinami rikurin, chay shinami kay ruraykunaka ninan mutsurishka kan, shinallatak kay tukuykunata rurakushpaka ashtawan shuk shuk ushaykunata kun.

Hayñi hawa rikushpaka, kay wakcha kawsayta tukuchinaka Mama llaktapak makipimi tiyakun shina tukuy kaypi kawsakkunaman alli kawsayta kuna kan, sinchita charikkuna, ushayta chayriykuna paykunami kay llakikunataka rurashka kan. Kaykunaka tukuy kuskakunapimi yaykushka kan, mana shuk shuk rikuykunatapash rikuy tukunchu, chay shinami shukkunatapash chayman tankan. Wakcha kawsayka yakuwan shinallatak mikunakunawan ima shina kawsaktapashmi rikun; chaykunamantami Kikin mikunakunata shinallatak murukunata pallaykunamantapash, chakchuykunamantapash, ruraykunamantapash shinallatak imashina yanushpa mikunakunamantapashmi rikuy tukuna kana. NBI ukumanta wakcha kawsayta rikuy tukushpaka yakukunapipashmi, wasikunamantapash, yachaykunamantapash shinallatak pachawan alli kawsaykunatapashmi rikuna kan; shinallatak wakcha kawsayka hayñikunata mana charishpapashmi kay llakikunaka ashtawan mirarishpami katin, shinallatak anchuchishkapipash, ayllu hayñikunapipash tukuy hayñikunata rikushpami llamkana kan.

1.5. Wakcha kawsayta tkuchiya kullki mirarimi rikurin

Ña kay wakcha kawsay llakikunata tukuchinkapakka kanmi, sapimantapacha rikushpaka, tukuy runakunami hatarina kan. Imaykunata charina kashkamanta rikushpaka ñukanchik hayñikunata tukuchinchikmi, shinallatak ranti ranti yanaparikunapashmi chinkarishpa rin. Ña kullkimanta rimay kallarihpaka ña shuk shuk imaykuamantalla, shukllapa allpakunamatalla, pishiyachinamantalla, makanakunamantalla, mirachinamantalla, tukuyta ña llapishpa charinamantalla, mana hayñikunataka rikunchu, paykunaka paykuna ushayta charinatallami rimay tukunkuna chay shinami ña muskuykunaka chinkarishpa rin.

Ecuador mama llaktaka tukuytami ninanta charin, mana alli kanchu kay llaktami mana mikushka mana alli kawsayta charinkapakka mana hamutayta usharin. Ña runakuna hatarinkapakka kay kullki hawapash ushay hawapashmi ashtawan sisarishpa rina kan, chay tukuyman, ashtawan sumakta wacharishpa mirarina kanchik. Maa paktalla kay shinallatak wakcha kawsaypi kawsayka mana chaskita ushanachu kan. Mana rimayta ushanchikchu kullkiwan wakcha kawsaytaka chayta rimanaka hayñikunamantapash rimana kan. Alli kawsayta rikushpa llamkashpallami imakunatapash sumaklla rurayta ushana kan, kaykunaka mana yankatalla llamkanachu kan allikuta rikushpami sumakta llamkana kan.

Hay kullkimanta rikushpa hayñika tukuy ushaykunata, llamkaykunata, munaykunatami ashtawan mirachishpa rina kan.

Ushaykuna shinallatak Ruraykuna:
¡Hayñikunaka mana mañaychu!
UMA KILLKA 2

2

Ushaykuna shinallatak Ruraykuna: ¡Hayñikunaka mana mañaychu!

2.1. Tupuykuna, rikuykuna, taripaykunatami Ecuador pika Rurana

2.1.1. Wakcha kawsaypa taripaykuna

Kay Ecuador mama llaktapi wakcha kawsayka mana tukuylla pakta pakta imakunapipash kawsaykunamantami wakcha kawsaymanka apashka kan, mana yachaykunata, alli llaktaykunata, achka ayllukunata, mana llashak pallaykunata shinallatak mana llamkaykunata chariymentami kay wakcha kawsayka ashtawan mirarishpa shamushka shinallatak kay runakunaka mana sumaklla llamkaykunata charishkachu kan chaykunamantami ashtawan mirarishpa rishka kan.

NBI ukumanta rikushpaka kay Ecuador mama llaktapi wakcha kawsayka kay shinami rikurikun mayhan kay llaktapi kawsakka mana alli yakuta charincho. Tukuy kay Ecuador mama llaktapi yachayta rurankapak shamushkakunaka ninmi kay wakcha kawsayka mana pakta pakta kawsaymanta, mana yachayta, mana ushayta, mana alli llaktayta, Hatun aylluta, ashalla llamkaykunata charimantami kay wakcha kawsayka ninanta mirarishpa rishka, shinallatak allpakunata mana charimantapashmi ashtawan wakchayashka kan.

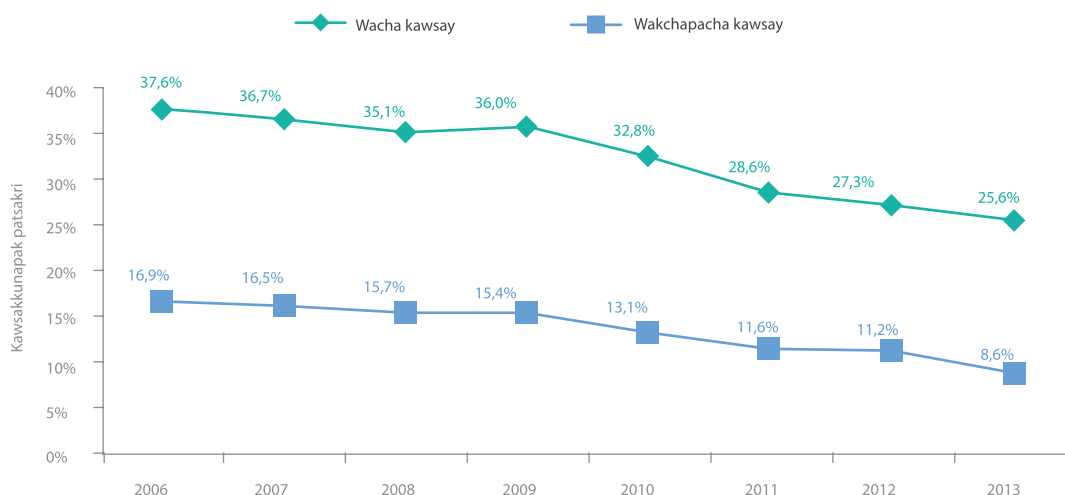
NBI ukumanta rikushpaka kay Ecuador mama llaktapi wakcha kawsayka mana Sumak yakuta shinallatak wasipi mana alli yakuta chariymentami kan. 38% patsakripimi shuk shuk kawsakunaka kay ecuador mama llaktapika wakchalla kawsanakunkay NBI ukupi rikushpaka 64,1% patsakripimi kay wakchapacha wakcha kawsaypi kan chay shinami kay NBI ukuka rikuy tukushka kan¹.

2.1.2. Kullki Wakcha kawsay

Ecuador mama llaktapika, kay (ECV) Kawsayta Taripak Ukuka, kay 39,6% patsakrimanta 1995 watapi 38,3% patsakriman 2006 watakamanka yallishka kan, kay 1998 shinallatak 1999 watakamanka kay tukuytami yallimushpa shamushka kan, kay llakikunaka wawa llakichiy nishkamanta shinallatak kullkikunta pishiyashpa rishkamantami kay wakcha kawsaykunaka ashtawan mirarishpa katishka kan. Kay 2006 watakamanka asha asha pishiyachiytallami ruray tukushka kan.

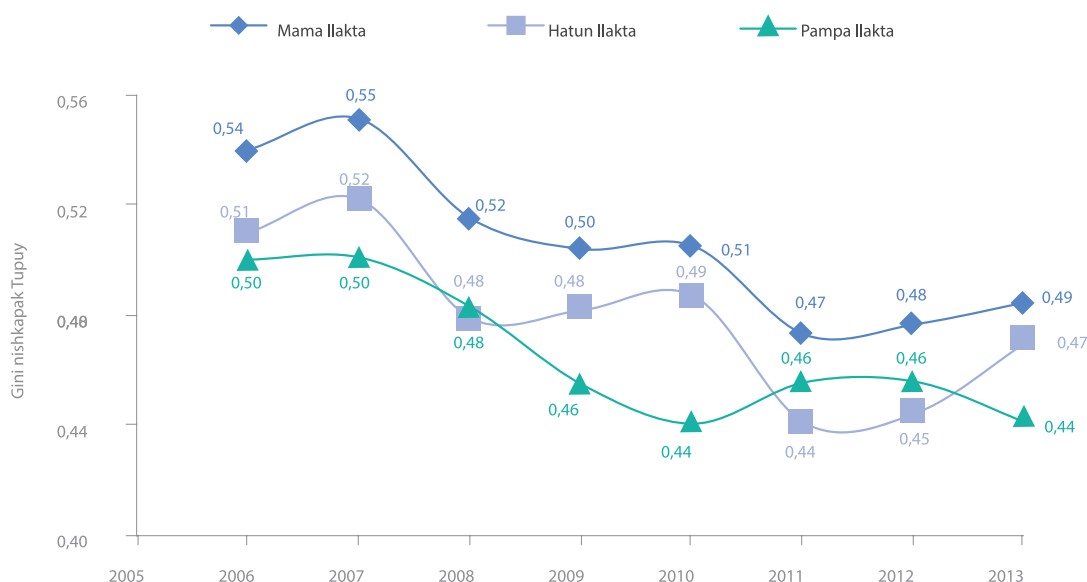
Kay 2006 kapak killapi shinallatak 2013 kapak killakaman kay yaykuykunaka rikurishka (Shuyu 1. Yaykuymanta wakcha kawsayta rikuykunas.), Kay Llamkayta Pampapi shinallatak Hatun Llakapi Taripak (Enemdur) ukumi kay taripaykunataka rurashka kan, 37,60% patsakrimanta 25,55 patsakrikamanmi pishiyashka kan, shinapash kay wachapacha kawsayka kay 16,9% patsakrimanta 8,6% patsakrikamanmi yallishka kan. Chay shina, shuk huna runakunami wakcha kawsaymantaka alli kawsayman yallishka kan shinallatak 900 waranka runakunami ninan wakcha kawsayta alli kawsayman yallishka kan chay shinami kay Ecuador mama llaktapi ushayta charishka kan.

¹ Wakcha kawsayta tukuchinkapak ukuka kay ruraykunatami rikushpa katin shinallatak Tukuyllaktakunata rikushpa llamkaymata taripak pampapi shinallatak Hatun llaktapi (2013) watapi Rikuk ukukuna.

Shuyu 1. Yaykuymanta wakcha kawsayta rikuykunas.

Sapi: INEC - Encuestas de Empleo, Desempleo y Subempleo (Enemdur), 2006-2013 watakunapi
Rurashka: Tukuy mama llaktapi wakcha kawsayta Rikuk uku - Senplades.

Mana paktalla kawsayka 0,54 yupaymanta 0,49 yupaykamanmi kay 2006 shinakllatak 2013 watakamanmi pishiyashka kan. 10% patsakri charik ruakunamantaka 42,7% patsakrimanta 37,29% patsakrikaman kay puchukay watakaman pishiyamushpa shamushka. Shinapash, 2013 watakunapika, 10% patsakri wakcha kawsaymanta kunanpika 1,56% paktsakrimi yaykushka (1,17% 2006 watapi)². Chaymanta rikushpaka, Enemdur ukumanta rikushpaka kaykunaka kay shinami riksichin shinapash kay 10 yupay llakimantaka 1 yupayman pishiyashkaka illarishka ninmi 37,4 yupay 2006 watamanta 24,2 2013 watakaman pishiyashpa shamushka kan.

Shuyu 2. Gini nishkapak Tupuy³

Sapi: INEC - Enemdur, 2006-2013.
Rurashka: Tukuy mama llaktapi wakcha kawsayta Rikuk uku - Senplades.

² Tukuy m- INEC kapak killamanta 2012 watapi.

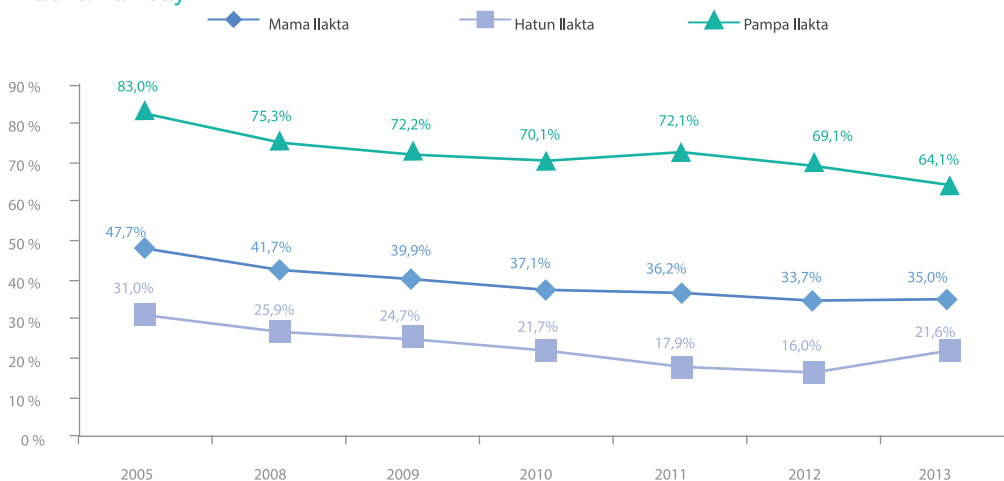
³ Mana paktalla kawsayta tupuk, yaykumuyta shinallatak mashna runakuna kawsaktami rikushpa ima llamkayku-natapash rurankua. Kay Gini nishka rikuymantaka kay ima ima llamkaykunata shinallatak kukllki yaykumukuytami rikushpa katinakun.

2.1.3. Mana imata charishpa Wakcha kawsay

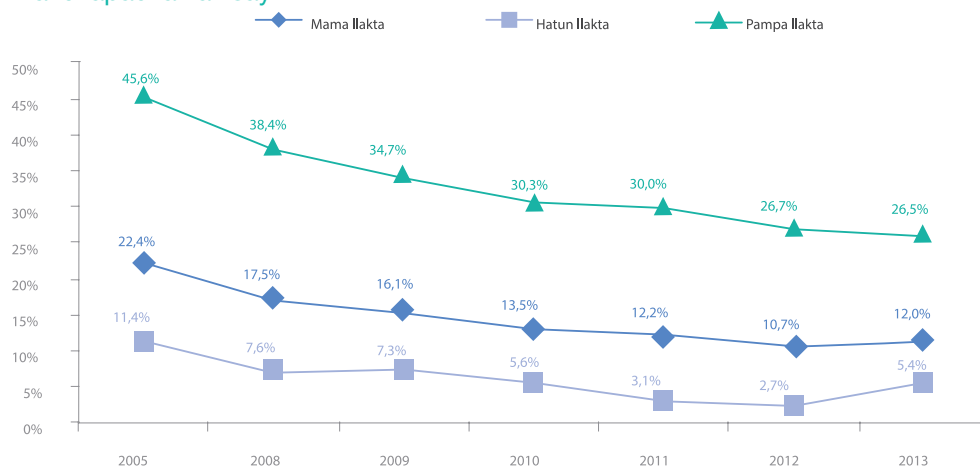
(NBI) ukuka ninmi mayhan wakchapacha kawsaypi kawsakkunaka sapan sapan wasikunapi ninan llakikunata charikkunami kay wakcha kawsaymanka yallin ninmi chaykunapakmi wakchalla kankapakmi kay yuyaykunata paktachin. i) wakchalla wasika imash ñawpa mutsurishkakunata mana charikmi wakcha kawsayman yallin⁴ ii) ñawpa imaykunata mana charikkunapash (mana yaku kallpak ankuta charik, shinallatak mayhan mana ishpana ukukunata charikkunapashmi kay wakcha kawsayman yallin) iii) kullki mañashpalla kawsakpashmi kay llakikunapi yaykushka (shinallatak tayta kashpa mama kashpa mana yachana wasita yallishka kashpashmi kay wakcha kawsayman yallin kay shinami wakinkunaka mana 1 patatallapash yallishkakuna kan) iv) maypi wawakuna 6 shinallatak 12 watakaman mana yachana wasiman rinakukkunapashmi wakcha kawsayman yallin v) ña llaki kawsaypipacha kakka kay (kimsamanta shinallatak chuskukaman shuklla kawitupi puñukkunapashmi kay llaki kawsaypika kan)⁵. 2005 watamanta shinallatak 2013 watakaman, NBI ukuka kaykunatakmi rikuchin, 47,7% patsakrimanta 35% patsakrikamanmi yallishka ninmi shinallatak wakchapacha wakcha kawsakkunaka 22,4% patsakrimanta 12,0% patsakrikamanmi yallimushka kan.

Shuyu 3. Yaykuy wakcha kawsaytapacha rikuchik NBI (Ayllu wasikunamanta rikurin)

Wacha Kawsay

Wakchapacha kawsay

Sapi: INEC – Enemdur, 2005-2013 watakuna.

Rurashka: Wakcha Kawsayta rikushpa yanapak Uku - Senplades.

4 Istirawan, pintuwan, tapa pankawan, tuluwan wasikunata rurashkamanta runakuna kawsakkunatami kay wakcha kawsaytaka rikushpa kanakun.

5 Tupuykunata rikuchishka allikuta yachay imakunatapash taripashka ruraykunawanmi kay rikuchiytaka rikuchishpa shamushka kan (SIISE) (MCDS, 2014).

NBI wakcha kawsayka pampakunamika kimsa shinami yalli Hatun llaktapi kawsakkunataka. Anti llaktakunapimi kay llakika ashtawan tiyan (47,8% patsakri 2013 watapika rikurikurka), chawpi puna suyupika (Bolívar, 51,3%; Chimborazo, 45,2% ptsakritami pishiyashka) shinallatak Los Ríos markakunapika (60% ptsakrimi kashka), Manabí (59,7% patsakrimi kashka), Esmeraldas (51% patsakrimi kashka) shinallatak Santo Domingo markapika (56,4% patsakrimi kashka).⁶

2.1.4. Tawka tawka wakcha kawsay

Kay tawka tawka wakcha kawsaymanta rikuy tukushpaka sumakmi kashka, kay imaykunata charishpaka ashtawan sumakllami ima llakikunatapash rikuy tukunkuna chay hawami mayhan mayhan hayñikunata mana paktachiykunata rikuy tukunkuna; chay shukllayashkamantami ashtawan rikuy tukuyta usharinkuna chay shinami ima ima ashtawan llakikunata rikuy tukunkuna shinallatak pakta pakta kawsaykunamanta, warmi harikunamanta, sapi kawsaykunamanta shinallatak maypi ashtawan sinchi shayarinakushkamantami kay llakita rikuy tukunkuna.

Kay Ecuador mama llaktapi kawsakkunapakka kay Alli Kawsayman chayankapakka allikuta hayñikunata rikushpallami chayayta usharin (mideros, 2012), kaykunata shinami watashpa sumaklla ashtawan ima llamkaykunatapash tankayta ushana kan, mana wakin mutsurishka hayñikunataka mana mitsanachu kan: i) yaku shinallatak mikuna, ii) sumaklla kawsay, iii) waillaykunata shinallatak willachiykunata charinami kan, iv) yachaykuna, v) kawsana wasikuna, vi) hampiy, vii) llamkay shinallatak alli kachun kamanakunata charina.

Tupuy willay shinallatak paktay

Kay willaykunataka kay (Enemdur) nishka ukupimi kay Alli Kawsaymanta willaykunataka tariyta ushanchik chay shinami kay kapak killa 2013 watakaman rikuy tukushkanchik. Kay hipa kay shuyupimi rikuy tukukrinchik imashinatak kay Alli Kawsaypakka rikushiya ushakrin.

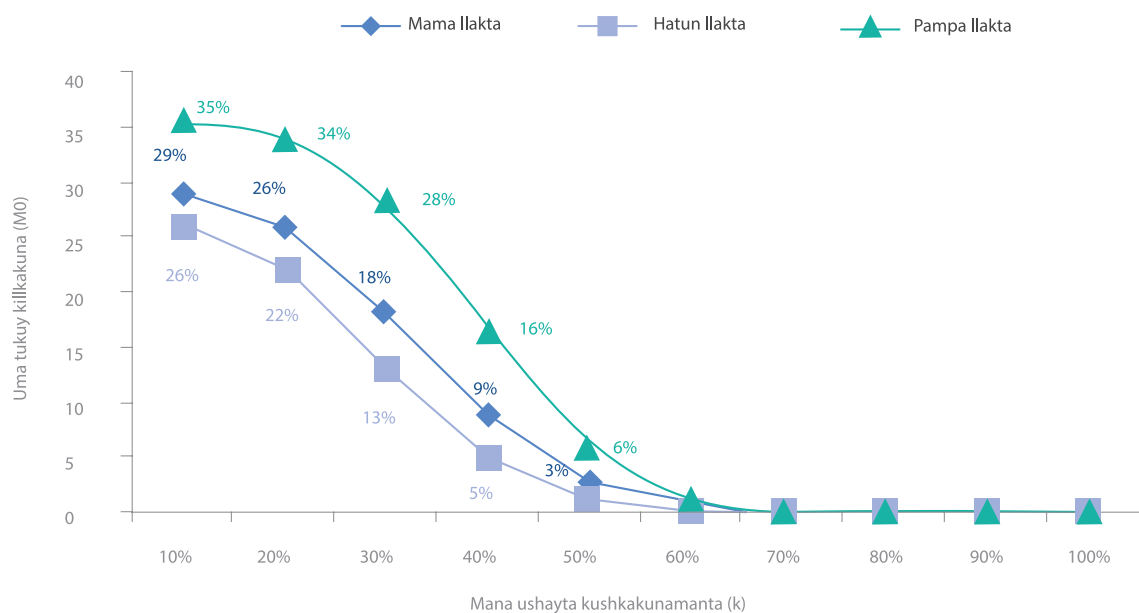
6 Llamkayta shinallatak kullkipa llamkayta nishka ukumi kay rikuykunata rurashka (Enemdur) - INEC. Willay kamakman.

Millka 1. Rikuchik Sumak Kawsaypak rikuchiya rikuchik hayñi

Paktariwpak	Rikuchik	Mitsak tiyanchu ari:
Yachay shinallatak Willachik	Wawamanta imakunatapash sisarinkapak llamkanamanta yaykuykuna	Mayhan wawapash manachu tiyan
	Shuk patapi ishka patapi yachanaman yaykushkakunachu (chaytapacha rikuchi)	Mayhan wawa mayhan wampra manachu tiyan
	Hatun yachana wasiman yaykushkakunachu (mayhan mana rinkapak munakka mana mitsay tukushkachu kan)	Mayhan wamprapash yaykunata munakkuna tiyanchu
	Yachaykuna	Myhan rukukuna manachi 10 patakaman yachaykunata paktachishka kanchu
	Killkata mana yachan	Mayhan ruku tayta mamakuna manachu killka katita ushan.
	Killka linchita mana yachan	Mayhanpash 15 watata charik manachu willi willita charishka shinallatak mayhanpash manachu nikichikta kay 6 killakunapi takarishka kan
Llamkay shinallatak Tukuy kamay	Wawakuna, wamrakuna, rukukuna (12 shinallatak 14 watamanta) paykunaka manachu tukuy kamayta charin	Mayhan sapi ayllumanta manachu tukuy kamayta mana charinchu
	Wawa llamkaykuna	Mayhan 5 shinallatak 14 watata charik wawakuna llamkanchu
	Sumak Kawsay wasi kana	Mayhan 15 watata charik wawa manachu alli llamkayta charinkuna
	Rukukunapachaka Tukuy kamayta charinchu (kayta hankamanta kullikuna yaykumukunami kan)	Mayhan rukuy tayta mamakupash manachu tukuy kamayta charinkuna
Yaku, Mikuy shinallatak Hampiy	Wachapacha wakcha kawsay	Kullki wasiman yaykumukka manachu wakchapacha kawsaytaka yallikun
	Yaku ankukunata wasikunata yallikuna kan	Wasikuna mana yaku ankukunata charinchu
	Hampita tuksirka (5 kutin tuksi tukushkachu)	Mayha wawapash manachu hampiwana killakunata rikuy tukushpa tuksi tukushka
	Kamayta mutsunchu	Ruku tayta mamakuna manachu charin pipash yanapakukta
Kawsay shinallatak Wasi kawsay	Kikinpacha wasi	Maypi kawsay wasika manachu paypa
	Tiyarishka	Puñuna ukukunaka 3 yupaymanta yallishkachu kan
	Kawsay wasi Sumak kana	Wasichishka imaykunaka manachu alli kankuna
	Kawsay wasika ima llaki unkuy imaykunata pichashkami kana kan	Wasika manachu charin ishpana ukukunata kay Hatun llaktakunapi shinallatak manachu charin ishpana shinallatak mapa yakukunata maypash allichinakunata (panpa llaktapi)
Sumak Kawsayta charina	Maypi kawsakka manachu kamayta charin (manchalla kawsayta rikuy tukurinchu)	Wasi kawsaytaka rikuy tukurinchu (1 yupaymanta – manchay kawsaymi kan 5 yupaykamanmi alli kamay kan.) 3 yupaywan paktallachu kan
	Kitilli rikukkunaka ñukutaka apankapak shamunkunachu	Chay kuskakunaka mana kay ñukuta apankapak shamukkunata charinchu
	Yakukunapash mana allikuta rikuy tukushkachu kan	Alli yakuta rikuy hawa (1 yupaymanta tupun – ashalla alli kan – 5 yupay tupuyka – allimi kan – 3 yupay tukuyki kashpaka allimi kan
	*Waylla kuskakunata chariyta ushanchu	Kawsay wasika charinchu waylla kuskata shinallatak shuk pukkuna pampakunata charinchu

*Kay rikuchiynakuna kay Hatun llaktapi kawsakunatallami rikuchikun.

Rurashka: Tukuy mama llaktapi wakcha kawsayta Rikuk uku - Senplades, MCDS.

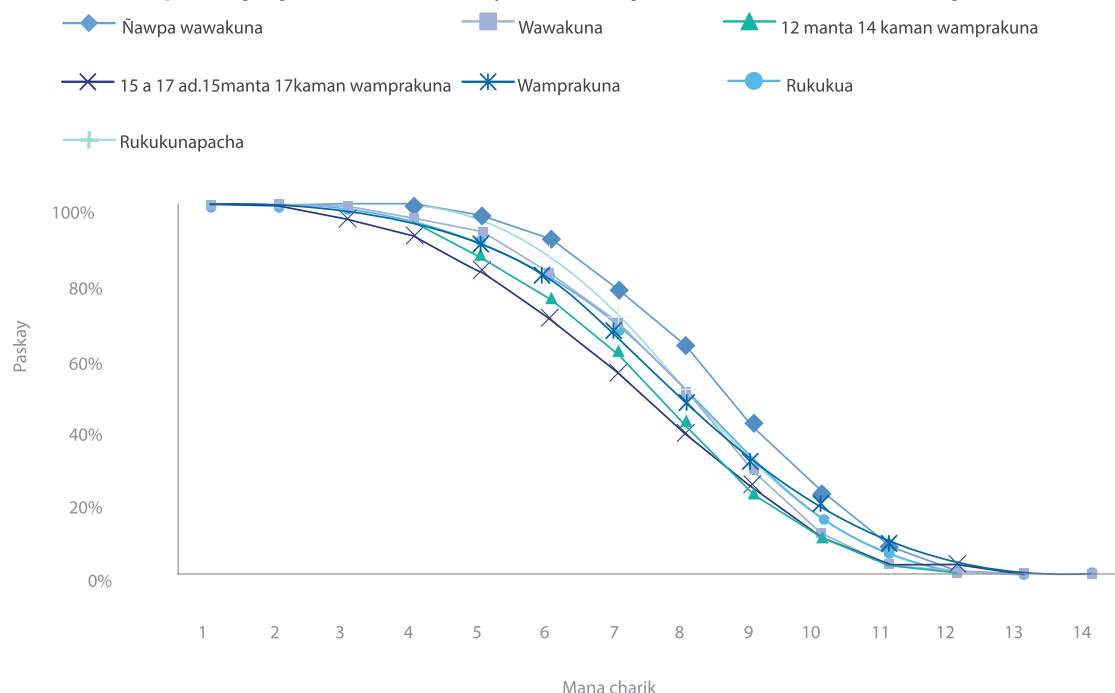
Shuyu 4. Uma tukuy killkakuna (M0)

Sapi INEC – Emur (2012).

Rurashka. Wakcha Kawsayta Tukuchina – Senplades shinallatak Tukuy Sisarinkapak Rikuk Uku.

Shuyu 4 rikuchinmi kay uma tukuy killkapi kay wakcha kawsayka tawka ukukunapimi kan (M0) shuk shuk rikuykunapipashmi kan. Kay rikuyka kay 30% patsakri nishkapimi kan. Chaymanta, uma wakcha kawsayta rikuytika kay (IPM) kay Ecuadorpika 2012 watapimi 17,9% wakcha kawsayka pishiyashka, 13% patsakri wasikunami wakcha kawsaymanta llukshishka, chaykunamanta, pampa llaktakunapika shuk shuk llakikunatami charinkuna, 28% patsakrimi wasikunaka pishiyashka .

Ashtawan llakilla wakcha kawsaypi kak mirkakunaka ñawpa wawakunami kan (90% patsakrimi 6 yupaykunami kay mitsay tukushkakuna kan), ruku taytakuna mamakunapash (86% patsakri 6 yupay manaalli kawsayta charinkuna) wawakunapash (81% patsakrikuna 6 yupay mitsaykunata charin).

Shuyu 5. Yaykuykunamanta wakchapacha kawsayta: mana charikkunaman tukuyllaman rakina

Sapi: INEC, Enemdur, 2012.

Rurashka: Wakcha Kawsayta tukuy Llaktapi Tukuchina Uku, Senplades.

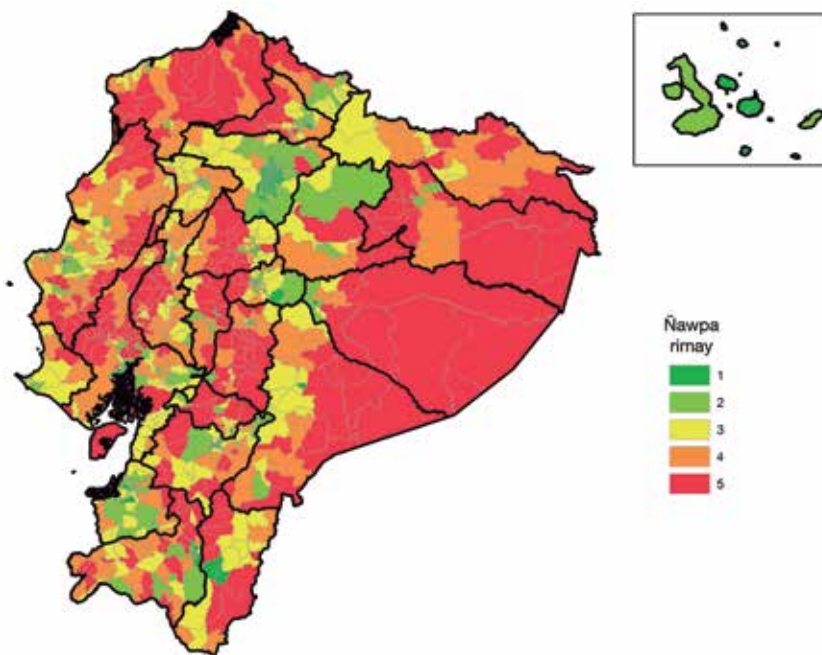
2.1.5. Llakta shinallatak Wakcha kawsay

ENIEP ukuka kay yachaykunataka kay llaktakunapimi sumaklla rikuy tukushka kan. Kay rikuyka ashtawanmi ima ima llaktay llamkaykunataka shuk shuk pachakunapi imatak rurankapapash rikuy tukunkuna chay shinallami tukuyman paktachi ushanka.

Kuskakunamanta rikuy tukushpaka kay tukuy, mirachiy, kawsaykuna, llaktaykunapashmi kay llakikunataka rikuyta usharin. ENIEP ukuka kay llakta ukutaka kay shinami rikun shuk mirka tantanakushka ima llakikunata rikunkapapash tantarishkami kan. Kay Ecuador mama llaktaka kay allpamanta shinallatak llaktakunapashmi rikushka ima llamkaykunatapash maskana kan, shinallatak shuk shuk kullkaykunatapashmi rikuna kan, chay shinami ima allichinakunatapash allikuta rikushpa ima ima yuyaykuna shinallatak llamkaykunatapash maskashpa kan.

Kay llaktamanta rikuchiynakuna shuk shuk yuyay shinallatak yachaykunatami maskashpa ima allichinakunatapash maskashpa kan, kay taripaykunataka 17 yupay rikuchiwanmi kay Alli Kawsay hayñikunataka maskayta ushankuna.

Mirka 1. Wakcha kawsaytapacha anchuchinkapak shinallatak paktalla kawsayta mama llaktaka kay llinchikunata shinallatak mutsunakun kuskakunatami rikushpa kana chaypami kay rikuchiynakuna katina kan.

Sapi: INEC, Kawsak wasikunata yupakkuna, 2001, 2010 watapi; shinallatak Kawsaymanta Rikukkuna, 2006 wata.
Shuyu Pankapi Willaykuna: INEC, División político administrativa, 2010.
Rurashka: Tukuy mama llaktapi wakcha kawsayta Rikuk uku, Senplades.

Kay Shuyu pankapimi maypi maypi ashtawan llakita kawsanakukkunata Rikuchiyn tukunkuna; kay Punasuyupika maypi maypi llakikunata rikuy tukuyka kay chawpilla kuskakunapimi kay llakikunataka rikuy paktarin (kay Cotopaxi, Chimborazo, shinallatak Bolívar markakunapimi ashtawan llakikunataka rikuy tukunchik) Imbabura shinallatak Carchi markapimi kay llakikunataka rikuy tukunchik. Shinallatak kay llakikunapash Kuntisuyupipashmi rikuy tukunchik kay Esmeraldas, Manabí, Los Ríos shinallatak Guayas markakunapipashmi kay llakikunataka rikuy tukunchik. Galapagos kuskapika, shuk rikuyami kan, kay kuskapika ninan Sumak kawsayman chayaykunatami rikuchita ushashka kan.

Pichka kuskakunami rikuy paktashka kan; mayhan ñawpa shinallatak hipalla kuskakunapash allikutami rikuy tukushka kan shinallatak mayhan ashtawan hawapi kakkunami ashtawan llakilla kawsayta rikuchinkuna.

Millka 2. Llaktanchishkaniki sami, mashnakama Sumak Kawsay hayñikuna paktashkata rikuchinkapak.

Sami	Kallariyniki Katiynikipash yachay	Killka illay	Seguri- dad socia- lwan lla- mkakkuna	Wasipi yakuta chariy tukuyku- napak rurashka linchimanta	Alli wasikuna	Alli kayta rikukkuna 10.000 kawsakku- namanta	Rukaku- nawan killka illak	Ñukuta tanta- chay antawa tantachiypak
1	87,00%	3,70%	46,60%	95,00%	69,70%	53,3	17,80%	97,00%
2	82,90%	8,90%	32,80%	77,20%	45,20%	15,9	28,80%	82,20%
3	79,10%	13,40%	27,80%	55,70%	32,40%	7	36,40%	64,60%
4	76,00%	17,80%	25,70%	37,20%	23,40%	3,5	41,80%	38,40%
5	71,60%	26,60%	18,20%	26,60%	17,30%	2,2	53,20%	19,00%

Sapi: INEC, kawsay shinallatak wasi kawsaymanta Rikuk uku, 2010 wata.
Rurashka: Wakcha Kawsayta tukuchinkapak Rikuk Uku, Senplades.

Chawpi Sallkapipash, Yunkapipash kullkita mana chariy llakikunami tiyan, mana paktapura tiyaypish, mana alli tarpuna allpata chariy tukuyupash, mana shuktak llamkaykunata chariyupish, shinallatak allpa killinyaypash; kutin, Antisuyupika mana masmakunata chariyupash, allpapi tarpuyta mana munaypash, shinallatak mana chinkanshina tarpuy yachaymi rikurin. Kay suyukunapika chikan chikan tarpuykunawan allpata allichichunkuna llaktakunallapatak kawsaytami sinchiyachina tukun.

2.2. Mana paktapura

Ecuador mamallaktapika, chikan chikan kawsaykunaka mana paktapura kawsaymi tukushka. Maykan runakunaka, paypa kara tullpumanta, kariwarmita mana pata chariyanta, iñiyanta, wakcha kaymanta, watayukmanta, imata mana pakta ruray tukuyanta, shuktak llaktamanta kaymanta, shinallatak maykan kikin sapi kawsayta charik runa⁷ llaktakunaka mana alli rikushkachu kashkakuna. Kayka tukuykuna mana chimpapura kawsaymanmi apashka.

Ecuador mamallaktapa mamakamachiyshina, shuktak mamallaktakunapa kamachiykunashinami tukuy kawsakkunapa hayñi pakta kachun, imashina kanakunataka rurashkakuna.

Ecuador mamallaktapika, waki hayñikunapa paktayka Mamallakpa katiray rikuywan allimi kashka, ashtawankarin 2007 watamanta. Kay ruraykunaka yachaypi, alli kaypi, wasichiy, llamkaypimi rikurin. Shinapish, llakikunaka tiyanrakmi, kay llakikunata achikyachishpami llaktanchiy ukukunapi llamkashpa rikuna kanchik; llakikunata anchuchishpa paktapura kawsay tiyachun, tawkashina llakta wawsaykunapi, kawsaypurak hayñikunapi tawkashina wawsay wakikunapi chimpapura kawsayta yanapachun.

⁷ Senplades 2013 wata, pp. 8.

2.2.1. Yachay

2003 watapika⁸ 96% nishkatami katiyyniki yachaypika paktashka, warmikunata, runakunata, yanakunata llakichik llakikunataka chinkachishkanchikmi. Yachayta tukuykupak rurayka shuk hatun ruraymi kashka, ashtawankarin katiyniki yachaykunapi. 2001 watapi 46% nishkamanta, 2013 watapi 81% nishkakamami katiyniki yachayman riyka paktashka.

Mana mana killkakatina yachay, shinallatak yachaykunata mana tukuchiy llakikunami ashtawan tiyan. Runa warmikunaka 4 wata yachaykunata mana tukuchiy illakwanmi kankuna, tikuy mamallaktamanta rikushpaka kutinwan tukuyman ashtawanmi kan 28,3%. Mana yachakuy watakunapi⁹ allipakmi asha asha miranakun, 8,2 yupaypi kay 2001 watapimi kay 9,7 2013 watapipash, INEC – SIIE chay rikuchishpami llamkashka.

Kay yachay liki alli kachunka sumak kay, munay, ushay mana chariy wakllikuna tiyanrakmi.

2.2.2. Hampi

Ecuador mamallaktapa tukuykunapa alli hampiyka kay puchukay chunka watakunapika hatun paktaykunatami charishka. 10.000 kawsakkunapakka 37 manta 50 kama hampikkunami kay 2001 shinallatak 2010 watakunapika mirarishka. Pampa llaktakuna, shinallatak hatun llaktakuna hampiyta charichunka, llakikunaka uriyashkami.

INEC chaniyupay wakichiykunapika wawakunapa wañuykunaka warankamanta kawsak wacharishkakunaka kay 2001 watapi 17,3 tiyaymantaka kay 2011 watapika 10,11 tiyaykamami uriyashka. Shinallatak kawsankapak wacharikkunapish wakin yayuy paktaykunapish rikurinmi. Shinallatak manarak pichka watakunata charik wawakunapakka ancha mana alli mikuymi tiyanrak, chayrak 25% nishkakunatami mamallaktapika llakichikun, ashtawankarin (Ensanut¹⁰ 2012 nishka shinaka) Sallka pampa llaktapi kawsak runa wawakunata. Pampa llaktapimi wañuykunaka ashtawan tiyan (35 warankamanta kawsak wacharikkuna) kutin, hatun llaktakunapika (25 warankamanta kawsak wacharikkuna), shinaka, Sallkata shinallatak Anti suyutami ashtawan llakichin.

Gini hampimanta llamkak rikuchiy nishka shinaka kay 2001 watamanta 2010 watakamaka chunka yupaytami tukuy mamallaktapi uriyachirka, chayrak kapak llaktakunapillami hampimanta yanapayka ashtawan tiyan: Quito hatun llaktapika 10.000 kawsakkunapakka 2010 watapika 92 hampikkunatami charirakuna, kutin, tukuy mama llaktapakka 50 kan, shinallatak Anti suyupak 82 kitillikunapi 84.000 kawsakkunapakka mana hampita rikukkuna tiyarkachu. Wakin hampimanta rikuchiykunapika manarak paktaykunata rikuchinchu; 1990 watamanta kuytsakuna chichuyka manarak uriyashkachu.

2.2.3. Wasi kawsay

Kay puchukay watakunapika kawsankapak wasikunaka tukuy mama llaktapi paktashkami. Shuk pakta rurayka sirmata pampa llaktapi churaymi ashtawan kashka, 2013 watakamaka 93,7% pampa llaktapi kawsak ayllukunamanmi hapishkakuna, kay 1990 watawan rikushpaka 52% nishkallami karka. Yaku, shinallatak larkancha illaymi pampa llaktakunapika ashtawan kan, ashtawankarin Yunkapi.

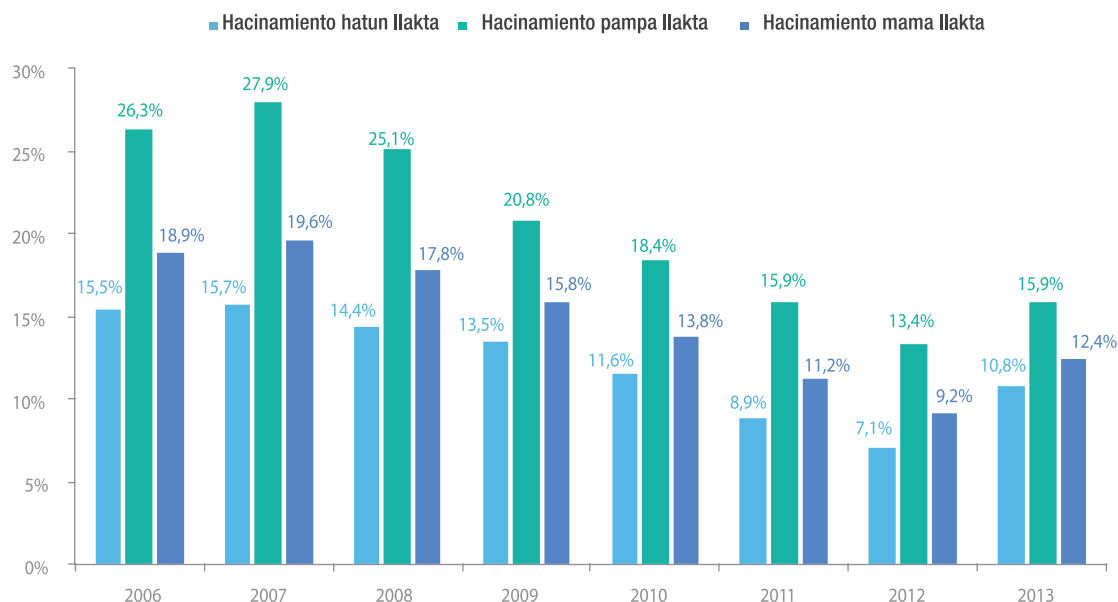
8 42 yupay kamachiypika kay Ishkay Shimipi Yachay (LOEI) tukuy yachaymi paykunapak ushaykunata sisachina kan, ruraykunata, munaykunata shinallatak warmikunapash shinallatak harikunapashmi chay ushaykunatallatak charin chay shiami 5 watamantami yachaykunataka kallarina kan. Tukuy yachaykunaka 10 watamantami tukuy wawakunapachami yachakuna, paskan shinallatak ashtawan yaykun paykunapak ushaykunata shinallatak shuk shuk mishaykunatapashmi rikun hawalla ushaykunatapashmi ruray tukuna kan, shinallatak tukuy ushaykunatapashmi yaykuchishka paykunapak shuk shuk shimikuna shinallatak kawsaykunatapashmi rikushpa yachakuna kan

9 INEC - SIIE nishka hawa, yachay wasikunaka kay watakunata rikushpami ari nina shinallatak ñawpa yachaykunapi, kati yachaykunapi, sumak yachana wasikunapi shinallatak sumak sumak yachana wasikunapi, paykunamanmi kay 24 watata charik runakunaman kan.

10 Ensanut ukuka kay Tukuy Mama Llaktapi hampita shinallatak Alli Mikuyta 2012 watapi rikushka, kayka Hampimanta shinallatak Tupuk ukukunami Kay Rikuytaka Rurashka kan.

Kay 2006 shinallatak 2013 watakunapika tiyarishka¹¹ nishkaka 7% nishkatami uriyashka. Pampa llaktakunapimi ashtawan uriyashka, maypimi hacinamiento nishkaka 10% nishkata uriyan; kuti, hatun llaktakunapika 5% nishkallami uriyarka.

Shuyu 6. Ecuador mama llaktapi patsakmanta tiyarishka (2006-2013)

Sapi: INEC, Enemdur, 2006-2013 wata.
Rurashka: UASB shinallatak Ceplaes allikuta Tantachishpa Rikuna Uku.

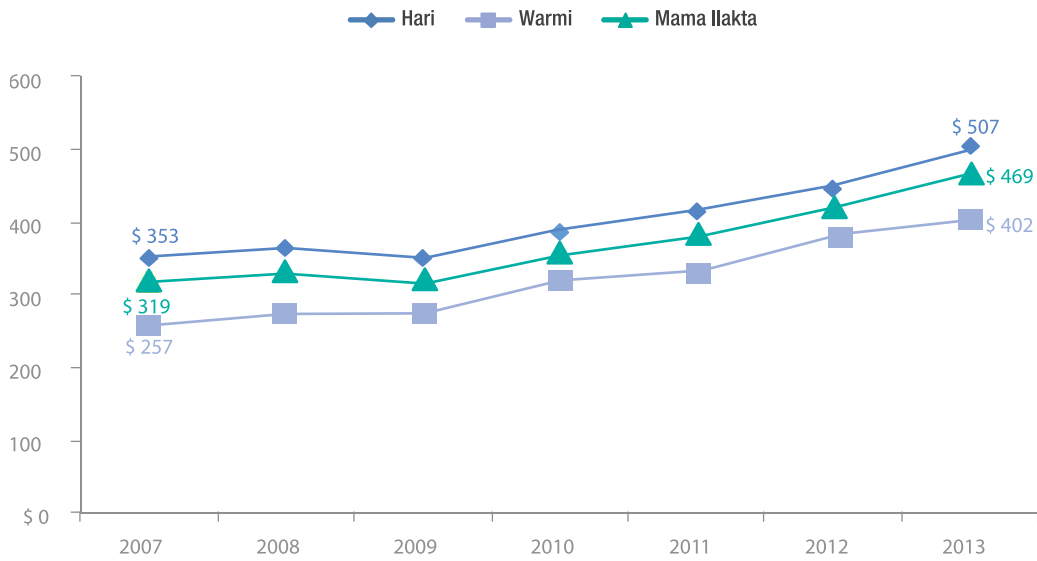
2.2.4. Llamkay

Pakta¹² llamkayta rikuchikkunaka llamkakkuna 2007 watapi 11% nishkamanta 2011 watapi 20% nishkakamami mirarishkata rikuchin. Shinapish alli llamkay manarak pakta kakkipash, seguridad social nishka, hurkay 55% nishka mirarishkatami rikuchin. Mana llamkayta chariy chaniypish shinallatakmi katishpa 2013 watapika 4,16% nishkakamami chayashka. Wawakunapa llamkaypish uriyashkami. Shinapish, Ecuador mama llaktapa masmapi llakikunaka katinrakmi, kaytaka shinalla llamkayta charikkunapimi rukuy tukunchik, achkarakmi kan.

Wakikuna hurkay rikuchiypika marmikuna, runa llamkakkunami llakichishka kankuna. Pakтата yachaykunata, llamkayta charishpash warmikunaka kay kamay killa, 2013 watapika 26% nishka hurkayllami karikunawan rikushpaka hapishkakuna; kutin, runakunawan kayshuk wakikunawan rikushpaka 40% nishkamanta ashtawan uriyachishka hurkayllami kan.

11 INEC llamkaykunapimi kay ruraykunata rurashka kan, Kay Ecuador mama llaktapika wasi kawsakkunatami tawka shuklla kawitupi puñukkunaka wakchallami kan.

12 Kay shimika shuk llamkay paktachiykunatami kay rikuykunapika rikushpa katina kan: kay yaykuykunaka Sumak alli kawsaypak paktachinkapakmi kan, shinallatak tukuytura kamachiykunamantami rikushpa, llamkachuk pankakunata aspichun shinallatak shuk alli llamkaykuna tiyachunmi kay llamkaykunata rikuna kan, 48 pachakunatami hunkaypika paktachina kan, shinallatak 15 shinallatak 64 watakunatami charina kan (Mana Paktalla kayta Rikuchik Shuyu, 2013 wata).

Shuyu 7. Hari warmimanta, kullki yaykushkakuna (2007 – 2013).

Sapi: INEC, Enemdur, 2007-2013.

Rurashka: UASB y Ceplaes paktachinkapak Rikuk Tantanakuykuna.

Yaykuchiy, paktalla ruraykuna mirarishkakpipash, paktaypakka illanrakmi. ENIEP nishkapak paktayka mama llaktapi chimpapura llamkaymi kan, ashtawankarin llaki masmakuna tukuy Ecuador waki kawsaymanta anchuchun.

¡Wakchayay tukuriyman!

UMA KILLKA 3

3

¡Wakchayay tukuriyman!

Hayñikuna ushaykuna ukumanta rikushpa, waki wakchayaykunata tukuchinkapak ENIEP nishkaka 2017 watakama paktankapak ruraykunatami rikuchin. Chaypakka, masma chikanyachunak kimsaniki nishkakunatami churan, shinallatak kayta ninkapakka kimsanikipimi tantachin, shinaka kay katiy killkashkakunapimi rikuchikrinchik.

3.1. Chikanyachinkapak nishkakuna

Wakchayayta tukuchinkapak masmata chikanyachinkapak nishkakunaka kaykunami kankuna: llaktakunapa ushay, shinallatak tukuykuna tantarishpa ruray, wakchayayta tukuchinkapak wakichiy, chariy riy ñan, yachayta ruraykunapish.

3.1.1. Llaktakunapa ushaypish tukuykuna tantarishpa ruraypish

Waki mana paktapura kayka ushayta washanchiykpi, kachayta, makanawan ari nichikpillami sinchiyaytukun, shinallatak llaktanchiy ruraywan mirkakunata manchachishpa kumuchikpillami kay tukun. Waki mana paktapura kay, shuktakkunata mana rikusha niy, llamkaypi, mintalaypipash shuwashpa, medios de producción nishkapish shukkunallapa kay, chariyukkuna irkillat tiyakkunata anchuchiy, kaykunami wakikunapa, chariykunapa sapi llakikunapi kashpa yawaryachishpa, wakchayachishpa kankuna.

Kayshina yuyaywanmi, llaktakunapa ushaypish tukuykuna tantarishpa ruraypish wakchayaykunata waki chimpapuraykunawan anchuchiy tukun, llaktakunawanpish llaktakunantinpish, tatarishka mana tantarishka kashpapi, waki alli kashpa masma tantanakuytukuchun. Tukuykuna tantarishpa ruraytami yupaychanchik, llaktanchishkapika chanikunata killka katiy tukunchimi, munayta tupunkapak, llaktayukkuna ima nishkata uyankapakpish.

Sirik wachuy

1 Wakin tantachiykunata mirachina, uchilla rimanakuy kuskakunata wiñachina, sinchiyachinapish, llaktachikkuna chaypi kay, chimpapuraypish democracia nishkata sapiyachinkapak, shina shuk llakta makipurashpa, yanapashpa, paktachishpa, mamapachamanta yachashpa kawsayta allimanta wasichinkapak.

RURAY ÑANKUNA

1.1 Hillaykunata rurana kawsay sapikunata churay tukunkapak, makipuraypash, pakta chimpapura ruraypash, musikan, llakta allpamanta ruray ñankunapipash, waki tantanakuya sinchiyachinkapak, shinallatak waki linchikunatapish mirachinkapak.

1.2 Llaktachikkuna, sapalla, tantanakushka kashpapi rimaykunapi, rikuykunapi, ruyaykunapi yaykuchun rurana, pampapi kawsakkunata llakichishpa kaykunapi, tukuykuna ari niykunaman, musikan ruraykunaman chayashpa yanapankapak.

- 1.3 Llaktakunapi warmi makipuraykunata wiñachina, manakashpaka mirachina, mana paktalla, mana paktapura kaykunapi rimaykunata rurankapak, warmikuna ima rimanakuykunapish kachun, kariwarmipa llaktanchikunapish kachun.
- 1.4 Sinchiyachina, llaktanchiytapish, llakta allpamantatapish yanapankapak, shinallatak rikunkapakpish, tukuypak kakkunata tukuyllatak rikuchun.
- 1.5 Llaktayukkuna llaktanchinapish, hatunyachinapsih pukuchikkuna, shinalltak pampa llaktamanta kakkuna willaykunata charichun, hillaykunatapish, imatapish kushpa wiñachina “proximidad organizativa” nishkata rurakkunapura charichun, yanapayta, iñiyta, ranti rantitapish makipurachishpa sinchiyachinkapak.
- 1.6 Tukuypak kak kuskakunata tikrachichina, kamana, alli kachinapish, shina samariy, tantanakuy, pukllay ruraykunata charishpa llakta allpamanta kikin kayta rurankapak, kawsashka kuskakunawan kawsayta shayachinkapak, Sumak Kawsayta tukuykunantin kawsashpak.

Sirik wachuy

2 Willaykunapa llikata runana, hillanapish, kawsaypak kachun, llakta allpakunamanta, waki tantanakuykunata rurankapak, sinchiyachinkapakpish, paykunapa Sumak Kawsayta munaykunayuk, rurashpa paktachik llaktakunata shayachinkapak.

RURAY ÑANKUNA

- 2.1 Sapalla, shinalltak tantanakushpa mishanakuyta sinchiyachina, yachay willay hillaykunata mushukyachishpa, tukuykuna achiklla hamutaywan yachashpa kachun, shinallatak rurakkunallatak chimpapurashpa rurana.
- 2.2 Wallpana, mushukyachina, kawsachinapish ayni willay ruraykuna llaktayukkuna llaktanchik pakta chimpapura ruray kawsaykunata yanapachun, shinallatak tukuykunapa imakunata kamachunpish, mirka tukushkakuna paykunallatak rurachunpish, mushukyaykunapi ari niykuna atichunpish.
- 2.3 Yachay willayta imashina rurana Estado Constitucional de Derechos y Justicia nishkata sinchiyachishpa kankapak, shinallatak yanapak wasikuna llaktayukkuna llaktanchichun sinchiyachinkapak, marco normativo de protección nishkata llaktayukkuna riksichun, mamakamachiy, kamachiykuna maypimi rimakun.
- 2.4 Sumak Kawsaypa pampa llaktakunapi redes sociales nishkata rikunkapak, shuyunkapak rurana estructuras sociales locales nishkata riksinkapak, shinallatak actores y agentes nishkakuna tantanakuyta, paykunapa munaykunata, ruraykunatapish, pautas de vinculación mutua nishkata mashkashpa achikyachinkapak, llaktakunata masmanapak, shina ima shina tantariyta, tantanakuykunata mirachinkapak.
- 2.5 Yachankapak willachiy hillakunata rurana Sumak kawsaypa mutsuykunata riksichinkapak, imashina muchashpa kanata, ikkayta, kamayta, rimanakuyta, yachayta, ruraytapish, acción social nishkata ushachinkapak kay procesos de protagonismo colectivo, de ciudadanía activa nishkawan, ashtawankarin mushuyachik munaykunayuk ushaywan.
- 2.6 Yachankapak willachiy rurayta rurana kikin kay unanchayta sinchiyachichun, kay sociedad territorial nishka kaypi sinchiyachun, wakllachiy yuyaykunata chinkachinkapak, makay, llakichiy yuyaykuna cohesión social nishkata ama pakichun, shina alli kawsankapak.
- 2.7 Chaypi kak llaktakunayuk kay instituciones públicas nishkapi iñichun allichina tukuykunapak kashkata hapichun, kay política pública nishka alli kachun, utkallapish, achikllapish kay programas y proyectos nishka rurarichun.

2.8 Responsabilidad social y ambiental de los medios de comunicación nishkata mirachina, kashkatak, utkashpa willaykunata riksichinkapak —mana llullay kallariy sapikuna— shuk alli kawsayta rikuchichun, shinallatak waki Sumak Kawsaypak institucionalidad rural nishkata shayachinkapak.

Sirik wachuy

3. Llaktakuna, pampa llaktakuna imashina ruraykunata, rimanakuykunata rurayman chayana, sinchiyachina, mecanismos e incentivos necesarios nishkakunta wiñachishpa, shinallatak sinchiyachishpa makipurayta, tantanakuyta hatunyachinkapak.

RURAY ÑANKUNA

3.1 Economías solidarias nishkunata rurana, mirachina kay rikuchikunawan, rurashkakunata killkana, productores campesinos tantanakuykunapura mecanismos de cooperación nishkakunata shinallatak uchilla, hatunlla pampa llaktamanta empresas nishkakunapura rurayta ari niypish, ruraypish.

3.2 Tantanakuyna kuchulla kayta mirachichun munachiyta shayachina, shinallatak vínculos de cooperación e interdependencia entre empresas rurales de diversa escala nishkakunata sinchiyachiy, yachashkakunawan, mishaykunawan chimpapurankapak, chanita churashpa mushuyachik yachashkakunawan mishankapak; kay elementos nishkakunata sinchiyachishpa kay procesos asociativos nishka allitak kachun, katuy ukukunaman allimanta yaykushpa kankapak.

3.3 Economías solidarias nishka ukukunapi warmikunata llakichiyta chimpapurana; karikunawan kamay ruraykunata pakta chimpapura rurayta rurana, kariwarmi pakta kayta gestión asociativa nishkapi rurana.

Sirik wachuy

4. Patrimonio cultural tangible e intangible nishkata mitsankapak, ushankapak, wakichinkapak, tisankapak yanapayta mirachina, llaktamanta, shinallatak tukuykunapak kachunpish.

RURAY ÑANKUNA

4.1 Pampa llaktakunapi tawkashina tukuykunapa, sapallapa kikin yuyay rimaykunata wakichina, tukuykunapak kachun, shinallatak turismo comunitario nishkapakpish kachun, memoria social y el patrimonio cultural de los territorios nishkamanta taripankapak tantanakuykunata rurashpa, kikin kay willaywan, chikan kayta hamutankapak.

3.1.2. Yanapay, kimichiypish waki sapi ama wakchaychun

Runakuna kayta tarpuchun yanapayka shuk tiks sapitami rikuchin, kayshukunawan pachamamawanpish alli kachun, runakuna mutsushkallata ranti ranti chaskichun, shinallatak mamapacha mutsushkatapish, shina ranti ranti yuyayta pillushpa. Payta hamutayka kay ishka mushuk waki kawsay niykunata willachun sakinmi: Ama pakta pura tiyachun shukkunalla chariyukkuna, tiyakkunayuk, imapish paykunallapak, michata hapiypish; wakchayayka mirarishka kullkikamaypish, kullki tukuchiypish harkayta yallishpa mirarishkamanta.

Yanapayka wakchayayta tukuchinkapakka kullkita charishpallami kanka, mashma mushukayta wakichinkakama, sapalla, tantalla pakta chimpapura rurayta riksichiy mamallaktapi ancha wakchayayta tukuchinkapak. Yanapayka yanllinmi, llika waki

kullkikamayta , yanapaytapish sinchiyachinkapak, kullkikamay capital nishka hawata rishpa tukuyman chawpiyta, runatapish rikushpa. Fiscal, externa, monetaria y biofísica nishkakuna yanapay ukupi Mamakamachiyka Mamallakta desarrollo sustentable nishkata, charishkata tukuyman pakta kushpa paktachichunmi kan, kullkikamay alli kachun hamutashpa ruraykunata, llamkaykunata mirachinkapak. Kaypakka, tukuykunapa hillaykuna churayta sinchiyachinami kan, shinallatak kullkikamayta allichinapishmi kan.

Sirik wachuy

5. Mamapachapa hayñikunata muchashpa iñichina, imakuna tukuyapak yanapayta kushpa yanapaypish, matríz productiva nishka mushukyay ruraykunapi yanapayshina pampa llaktakunapi, hatun llaktakunapi rurarishpa kachun.

RURAY ÑANKUNA

- 5.1 Inversión social variable ambiental nishkata yaykuchishpa riksichina llamkayñan, shinallatak llaktanchiy tantachiy kuskakunantin ruraykunapi.
- 5.2 Chimpura rurayta llaktallpamanta llamkayñan harkankapak tiksita yaykuchina.
- 5.3 Mamapacha shunkukuylluta wiñachina, capacidades institucionales y sociales nishkata rurana pampa llakta llaktakunapi allpakuna waklliyayta, killinyayta harkana, shinallatak tikrachina; alli pukuchiykunata killkana, Ruray ñankuna integrales nishkata musikana tarpuna allpakunata alli charichun riksichina.
- 5.4 Llaktapa, shukpalla rurakkunapa ushayata sinchiyachina, kуска mamapacha llakikunata rikunkapak, factores de riesgo nishkakuna tiyakta, tukukukta, allichinkapak shuktak yuyaykunata rurana, ñawpanchishpa rurana, mana paktakpi churay; llaktanchiy ruraykunapi yaykurina, hillachiykunapi makichuray, rurariykunata tupuyupish.
- 5.5 Yakukuna, uchilla yakukuna tiyakkunapi waki makipuray ruraykunata, katirashpa paktachina, paykunapa kuchulla llakta allpa kashkapi, chaykunallatak taripashpa, shinallatak willana kashkakunata mamallak pushaynikinapi willachiy, pampa llaktakunamanta tantanakuykunawan, shukpaklla kak kakkunawanpish, alli tisankapak allichinkapak.

Sirik wachuy

6. Agroecosistemas nishkata tisankapak riksichina, yapunkapak allpa tukurikukta mitsana, tarpunkapak pukuchik allpakunata kamaypish, allichiyupish.

RURAY ÑANKUNA

- 6.1 Mutsushka kamachiy wallpayta rurana allpallamkay, wiwakamay ama mirarichun, waklli chakray, kapukamaykuna, wakrakamay ama mirarishpa katichun.
- 6.2 Pukuchiyta mirachina, wanushka allpata charina, miyuchiyta uriyachina allpawiwakamayta sistemas agroecológicos y orgánicos nishkawan pukuchun allimanta mushukyachina, shina allimanta mushukyankakama.
- 6.3 Kawsaypachak sapikunapi chuya pukuchiykunata rurashpa mirachina, chuya pukuchiykunapi chanita churana, maymanta kashkata alli willana, llikata churashpa alli kashkata, alli willayta rikurankapak, pukuchishkakunaka katuna ukukunapi alli kayta, mana unkuchiktapish rikuchishpa kachun.
- 6.4 Allpa chaniy pampakuna, wiñayta chaypi kak llaktakuna hawapi atun llaktakuna mirariyta harkay tukuna.

6.5 Llakta allpamanta yachaywakuna yachaywan, yachankapak willaywan kawsaypachata wakichinkapak, kamankapak hiylaykunata, yachaykunata kuna.

6.6 Allpa tisaymanta, wakichiyanta chawchay ñan hawamanta yachaykunata rurana.

6.7 Yurakuna killpayta pakta ruraykunata churana chaypi tiyak sami yurakunatallatak tarpunkapak, wisukawsay, chayllamantatak wisu mirachun, killinyashka allpakunata allichinkapak ruraykuna.

6.8 Pampa llaktakuna yachashkata, pampa llaktapi kawsakkunapa allpamamawan wiñay yachay ruyaykunata killkana, kipunapish; alli kashkata nina, rikshichina, mirachina.

6.9 Allpallamkay pukuchiy ruraykunata chay wanullawantak alli tukuchun, sinchiyachun taripana, rikuna, alli nina, riksichina, shinallatak allpa, yaku kawsayukta allichichun, chuspi wañuykunata, bioinsumos nishkawan unkuykunata, mapa kiwakunata urichiy, alli kak wiwamirkata munachiy.

Sirik wachuy

7 Wañushka ritiymichakunata uriyachishpa allpawiwakamayta, allpakapukamayta, agroquímicos, antibióticos nishka patanikikunata allichina, kawsaypacha, runa allikaypa mana alli imakunata surkushpa.

RURAY ÑANKUNA

7.1 Allpallamkaypi wañushka riytimichata tukurinkakama urichina, tikra hapinalla ritiymichata charinkapak riksichina.

7.2 Llakta allpamanta chuya pakchi riytimichata, kuskapa alli kachun, allpawawsayta charichun, imakunata chayllamantatak hapichun, hapinalla kachun rurana, shuk kawsaypacha allpatarpuy kimichiypak, kutin hapinalla titiyimichata riksichina.

7.3 Allparupakkuna rurayta rukuna, kuskachina, mushukyachik yachayñankunata rurana pukuchinkapak, seguridad y la soberanía alimentaria nishkapak tarpuykunata mana llakichishpalla, chirikunukpacha usyapachata apamunata yuyashpa.

7.4 Kawsaypachata mapayachikkunata anchuchina, agroecosistemas nishkata alli kachun allichina, bio y fitorremediación, y métodos de atenuación natural nishkakunamanta tikrachinkapak pakchinunata churashpa.

7.5 Shinalla llipyay riytiymicha pukuchiy-kullkikamay kuyuriyta riksichina, ashtawankarin, modos de producción nishka wiñarichun mushukyaykunata riksichina, baja emisión de carbono nishka ñanta hapinkapak, shinallatak ritiymichata alli hapinkapak.

Sirik wachuy

8 Yanapakwasikunapi ruraykunata sinchiyachina, GAD, pampallakta llaktakuna, hatunllakta wasikuchukuna llakikuna ama hapichun allichinkapak, Llaktallpamanta kaymanta chirikunukpacha mushukyayta uriyachiypish, chaypi kaypish.

RURAY ÑANKUNA

8.1 Contingencia ruraykunata yaykuchina, manarak ima tukukpi ruraykunata, llaktallpamantakuna ruraykunapi wakchayayta tukuchishpa chirikunukpacha mushukyashpa llakichikunapi waki amañariypish, ruraypish.

- 8.2 Llamkaypampamanta Sumak Kawsay llamkayñanta ruraykunata yaykuchina, Planes de Desarrollo y Ordenamiento Territorial (PDyOT) nishka ukupipish hidro-meteorológicas nishka llaktakunata ama llakichichun, chashna hillakunata, yanapak imakunata harkankapak.
- 8.3 Kuska yachaykunata killkana pampallaktakuna, wasikuchukuna amañariy yachaykunamanta isaminaykunata kishpichichun chirikunukpachamanta.
- 8.4 Pakchikunata payllatakrurayta sinchiyachina llaktakuna, llaktayukkuna pachawan sachawan, larka yakukunawan kawsakkunata amañariyta sinchiyachichun, chirikunukpacha mushukyaykuna ama llakichichun, hatunpacha pachamama llakichikkuna nishkamanta, wahyashpatamyakunapish, yakuapaykuna, tuñirikunapish.
- 8.5 Kuska yachaykunata rurana chirikunukpacha mushukyaymanta llamkankapak, ashtawankarin wakchapurakuna, llakitukunalla mirkakuna.
- 8.6 Riksichina, kayta apak llamkay ukununantin, pampallakta, hatunllaktakuna tiyariykuna ama mirarichun shuktak kuskapi churana, maypimi llaki tukunalla kuskakunapi kawsankuna, shinallatak waki llakimanta anchuchun ruraykunata llaktallpakunapi rurana.
- 8.7 Kuska kawsaypachakunamanta llakikunata rurashpa rikuna taripayta riksichina.
- 8.8 Llaktayukkunata rikurayanamanta, ñawpanchishpa rikunamanta, yanapashpa llikakunata allichina, waki kawsaypachapish shinallatak runakuna pachamama llakichikkuna nishkakuna ama llakichichun uriyachinkapak rikuna.
- 8.9 Kayachiykunawan llamkayñanta yunka kuskakunapi churana manarak mamakucha wichiashpa hillakunata, yanapakkunata llakichikpi, chirikunuk mushukyashpa kaymanta.

Sirik wachuy

9. Yaku larkakuna nishkakunata mitsana, Mamallaktantin llaktakunantin waki ruraykunata chimpapura rurankapak rurana, tukuykunapak imakunatapish, kikin mikuyta nishkatapish charinkapak.

RURAY ÑANKUNA

- 9.1 PDyOT nishkakunapi larka yakukunanishkakunata tisankapak churana.
- 9.2 Sami llaktakunapi llika yaku rikuykunamanta rikushpa kachun rukuk ukukunata sinchiyachina, shinallatak yanapakwasikuna ushayta rurana (yanapnakapak llikakunantin yakuta imashina hapinamantapish); tukuykunapa hayñita achikllata nina, waklliyayta harkana, mayukuna sankuyayta, yakukuna tiyariytapish; parkukkunatapish rikunkapak, hawalla kak, ukukman kak yakukunata miyukunawan, wañuchik ñukukunawan mapayachikkunata kamachiywan hapinkapak.
- 9.3 Yakukunamanta llika willay wakichiy ukukunata wiñachina, yaku kuymanta, mutsuymanta alli kaymanta; imashina yaku riykunata, allpauku yakukunata, mayukuna kuyuriypi mapakunata rikunkapak nina,
- 9.4 Yakulla, sanku yakukuna urmakta imashina kanata rikuna, GAD industrias y las agroindustrias nishkakuna imashinakanakunamanta rikuchun.
- 9.5 Mikunkapak yakuta, hichankapak yakuta, allikankapak yanapay imakunata Ecuador kuskakunapi imashina tukuykunaman kushpa charinamanta rikunata sinchiyachina, pampallaktakunapak hatunllaktakunapak yanapakwasintinpuramanta yakukunata ama wakllichichun, shuklla mitsachun.

9.6 Yanapak imakuna tukuyapak kachun rikuna, ashtawankarin mikunayaku, hampinapak yakupish, maypimi llaktakuna, uchillaktakuna mana hayñillatapish charikkunapi.

Sirik wachuy

10. Mamallaktapa kullikunata charina paktapura kayta, wakchayay kayta rikunkapak, kishpiriy, waki kuyuriy ruraykunaman tantarinkapak, hawa waki mamallaktapushaykunapi paktachiyta sinchiyachishpa.

RURAY ÑANKUNA

10.1 Wakikukunapi, pukuchiynunapi kullkita churashpa tukuy llaktallpapak tinkuchina, tukuykunapa kullki churashkata hatunyachinkapak, shinallatak shuktak ruraykunatapish rikushpa; tukuykuna tantanakunkapak shamukpi, kuskantinpura rurashkata rikuchinkapak.

10.2 Shamukpak kuskiyta rurana huchata, kuykunata tukuchinkapak, ama wakipi kullki churayta harkachun, imatapish nichun, katiray ruraykunata rurana pachaimakuna mirariyta kunkapak.

10.3 Llamkaykunata shinallatak llaktaykunatak ashtawan rimarishpak llamkana kan, chay shinami tukuyman imaykunatapas ashtawa sinchiyachishka kana kanchik, tukuyapak kullikunatapash muyuntin shina ima ushaykuntapash paskashpa kana kan.

10.4 Linchirishka llamkaykunapika ashtawan paskalla shinallatak ama shukllapa makipi kachunmi llamkakashpa ñawpaman rina kan, shinallatak shukllapa llamkaytapashmi yaykuchina kan, ashtawan pankalla tukuchuni haykata haykataima llamkaykunatapash rurashpa katina kan.

10.5 Pipash mana chayta ruray ninachu kan, charikkunaka ashtawan kullkitami kuna kan chay shina ashata charikllaka mana acha ullkita kunachu kan; kullki wakaychiytaka ninan allimi allichina kan, shinallatak mana mama llaktaka ninanta kullkitaka pimanapash mana kuna kanchu.

10.6 Kamaykunata shinallatak ama runakunata chaykunatapashmi shuk shuk kusakunapi kay yuyaykunataka yaykuchishpa katina kan, shinallatak mayhan ayllu llakta llakichishkakunataka ashtawan hawalla rikushpami kay llamkaykunataka hatunyachishpa katina kan.

Sirik wachuy

11. Tukuyman shinallatak kullki hawapashmi kay wasichishka chakikunataka shukman tikrachunmi kaykunata rikushpaka llamkana kan, paylla kullkita shinallatak pachawanpash allimi kana, tukuy mama llaktapi llamkakkunaka tukuy ushaytami charina kan.

RURAY ÑANKUNA

11.1 Mana pipash paktalla kakkunata kay mama llaktaka kay ushaykunatami willachiyna kan, ushayta, yachayta, mirachiykunata, shinallatak tawka llamkaykunatami ashtawan mirachishpa kana kan.

11.2 Llamkayman shinallatak tawka ushayman chaykunatami ashtawan sinchiyachishpa katina kan chay shina paktalla kana kachunmi ima llamkaykunatapash rurashpa katina kan shinallatak wakin runakunamanpash ushaykunata kuna kan.

11.3 Mana paktalla llamkakkunatami paykunapa tantanakuytaka paskalla sakina kan, paykunaka imata rurankapapashmi rurayta ushan, paykunaka mayman munashpapash paykunapak munaywanmi maymanpash rina kan shinallatak shukkunapak tantanakuyapak chaykunamanpashmi rikuna kan, ima shina nikun kamachiykunapitami paktachina kan.

11.4 Ñawpak yaykuyta chay shimikunawan shinami ashtawan paktachina kan, rakiyta shinallatak mirachiyta ashtawan sumakyachishpami kay llamkaykunataka rurana kan shinallatak ima ruraykunapash tukuytura ari nirishkami kana kan shinallatak ari niykunataka ashtawan mirachina kan.

Sirik wachuy

12. Yachaykunatapash yachachishpa shinallatak tukuy kaypi kak runakunamanmi ya sinchi tantanakuytaka yachachina kan, willayta shinallatak yachayta ashtawanmi paskashpa katina kan.

RURAY ÑANKUNA

12.1 Ashtawan tantanakuykunata ashtawan mirachina kan, llamkak ukukuna shinallatak shuk shuk runakuna ukukunami willachiyta kan, shinallatak linchi zirmapash ashtawan tantanakuyta shinallatak yachachiykunatapash shunkumanta yachaytapashmi ashtawan rurana kan.

12.2 Kaypi kawsak runakunaka paykunapa ruraykunatami shinallatak hayñikunatapash paktachishpami katina kan, tukuy kawsakkunaman ñanyachishka shinallatak llaktay yuyaykunatapashmi sinchitachishpa rina kan.

12.3 Ishkantin kawsaykunatapash, ranti ranti shinallatak allipachami hapina kan willachiykunata ashtawan sinchiyachishpa katinkapak.

12.4 Llamkay hayñikunata, uchilla llamkakkuna, Hatun ukukuna shinallatak tukuyta llamkayta kuk ukukuna hayñikunata shinallatak muchaykunata ashtawan rikuchishpami kay hatuna ukukunataka ashtawan mirachishpa katina kan, shinallatak kullki yaykumuykunatapashmi allikuta rikushpa kana kan, ima ruraykunapash mana pachamamataka llakichishpa sumaklla llamkaykunatami rurana kan.

12.5 Shukllapak, tukuyapak shinallatak Hatun llamkana ukukunaka shuk rikuytami charina kan, chaykunaka ishkantin kawsaykunatami kawsashpa rina kan, shinallatak pachamamapa, runakunapa, llaktakunapa, ayllu llaktakunapa, chay tukuyllapami kay kamachiykunataka rurashpa katina kan.

3.1.3. Mushuk kasakkunaman mushuk kuskakunata shuk shukpi wasichishpa rina kan.

Shukllapak shinallatak tukuyapak kay ima mushuk ruraykunataka ayllu llaktamantapachami ima llamkaykunataka runakunawan Sumak Kawsayman chayakapak ya kuyuriykunataka rurana kann. ENIEP ukuka tawkalla yachakuykunatami maskanakun, rikcharipi shinallatak rimariypimi kay llamkaykunaka ashtawan sisarishpa katina kan, chakrurishkakunaka shinallatak mushuk yuyaykunayman tiyakpika sumakruraykunatami rurana kan, alli yuyay ruraykunapakmi mushuk yuyaykunataka ashtawan sisachishpa katina kan.

Yachakuyta rikuchiy 1. Tukuy yachakkuna

Sapi: Wakcha Kawsayta Chinkachiinkapak Rikuk Tantanakuy, 2013 wata.

ENIEP ukuka tukuy yachaykunatami kay riksichinkapakka tukuy kuskakunapi pashkalla rikuchina kan (mushuk wamprakunaman, suni kawsaykunaman, punchan kawsayman, kuskaman shinallatak tukuy kawsak runakunamanmi kay yachaykunataka sumaklla rikuchina kan) shuk illakka mana ima llamkaykunatapash shukllalla ruray tukunchu Kaykunataka allipacha yachakkunami Kaykunataka ñanyachinka, paykunapak tiyaytaka kay pachawan shinallatak tukuy kawsakkunaman kay mushuk yuyaykunataka ashtawan tukuyman mirachishpa katina kan.

Sirik wachuy

13 Yuyay ushaykunata ashtawanmi sisachishpa katina kan, tukuy kay Ecuador mama llaktapi kawsakkunaka Sumak Yuyaykunata charikkunatami mushukyachishpa rina kan. Tukuy kawsaypi, tukuylla kawsakkunatami ashtawan rurashpa katina kan, Sumak Kawsayta charinkapakka, tukuy Mama llaktapimi kay willaykunataka rikuchiyna kan.

RURAY ÑANKUNA

13.1 Yachaykunata charinkapakka ninan yachaykunatami ashtawan yachakushpa katina kan chay shinallami tukuy runakuna ari ninka, tukuy allpamamata rikuyta shinallatak mushuk ruraykunata ashtawan ushaykunamanmi apana kan, tukuy paykunapa kawsaypimi ashtawan katina kan ima ruraykunawanpash chayta rikushpami ashtawan mirachina kan.

13.2 Yachaytapash allimanmi tikrachina, tukuy watata charikkunaman shinallatak tukuy paktakunamanmi kay ushaytaka kuna kan, kullki yachay hawapashmi Kaykunataka rikuchina kan (alli willashka shinallatak alli yachashka hawami ima willaykunatapash chaskina kan) shinallatak ima mana alli ruraykunata shinallata, alli Yachak runakunatami ashtawan yachachishpa katina kan, llakikunata shinallatak mushuk willaykunata, tukuy alli kawsaypakmi imakunatapash rurashpa katina kan.

13.3 Tukuy patakunapi mushuk Sumak yachaykunata ashtawa rikshichishpa katina kan, Sumak Kawsaywan rikushpami kay ima llamkaykunatapash llamkashpa kana kan shinallatak tukuy ruraykunapi sisarishpaka shuk shuk yachay hillaykunawanmi kay yuyayashkataka shuk shukman ashtawan kushillayachinakunatami rikuchina kan.

13.4 Shuk shuk yachay kuskakunamantami kay mushuk rikuykunataka tantalla linchishpa rikuchishpa katina kan, paykunapak mutsurishkata, kuyayllashkata shinallatak paykunapak ruraykunata tukuy mama llaktapimi ashtawan llamkashpa katina kan.

13.5 Llaktaykunata ashtawan sinchiyachishpa katinkapakka tawka taripaykunatapashmi tukuy yachay ukukunapi taripashpa katina kan, irkilla yachay kuskakunata shinallatak shuk shuk mana ushaykunatami kay taripay yachaywanka rurana kan, chay shinami shuk shukpak rikuyta llamkashpa katina kan, ashtawan yachankapakka shuk shukkunatami ashtawan yachakushpa katina kan.

13.6 Sapi yachaymanta shimikunatami shuk linchi shinatak ashtawan chariyachishpa sinchiyachina kan, kay imaykunatapash ashtawan sumakyachishpami katina kan shinallatak willaykunatapash ashtawan allichishpami katina kan, unanchakkunata, killka willaykunataka shinallatak yaykunatapashmi shukman shukman ranti ranyi kararishpa kana kan.

Sirik wachuy

14. Shukkumanta yachaykunata shinallatak sinchi yachaykunata ashtawan shuk shuk kuskamanta sisarichishpami riksichina kan, pankalla yachakuywan, mushuk yuyayta rikuchik, yaykuna shinallatak ranti ranti llaktapi kawsanatami yachana kan, Sumak Kawsayman pushankapakmi kay Sumak willaykunataka allikuta tukuyman rurashpa kana kan.

RURAY ÑANKUNA

14.1 Kawsaymanta shinallatak tukuy runakunaman kay paktalla yachaykunata tukuy yachana wasikunapi kay yachaykunataka Hapishka yachay tukuna kan, kitilli shinallatak ayllu llaktakuna, Hatun allpakuna, hampi wasikuna, tukuyapak kuskakuna shinallatak rukuypak imaykunata rikushpa kana kan, ruraypak, yuyaypak shinallatak ari niykunapa yachaytami rurana.

14.2 Tawka linchi willaykunatami kunanka willachishpa katina kan shinallatak ayllu llaktakunawanpash mushuk kawsaykunata riksichishpa katina kan, shuk shuk kuskakunapimi rurana kan, shinallatak shuk shuk tantanakuy kuskakunawanmi paktalla llamkana kan, mushuk Yuyaykunata, chapurishka yachaykunata sisachinkapakmi ima llamkaykunatapash allichishpa katina kan.

14.3 Mirachikunata shinallatak ishkanchikkunatapashmi riksichina kan shinallatak tukuy runakunatapashmi yachay uku kanchapi yachachishpa katina kan chay shinami Hatun kawsaypika, unanchay shinallatak ukumantapacha yachaywanmi ima yachaykunatapash sisachina kan.

14.4 Hatun ruraykunata wiñachina, shukta shukta yachaykunata shinallatak kawsaykunatapash rantipura ruramanta, ashtawan hatun yachaykunamanta, paktay kawsaykunata mushuk pachakunata paskay ushanamanta, kawsachiy shinallata kishpichita.

14.5 Kimirishpa yachakuy pachakunata paskana tukuy yachakuykunapash rurarishka kachun mushuk pachakunata paskankapak, shukllakayta wakaychishpa, Hatun yachaykunata aylluyachishpa shinallatak shuk mushuk hillaykunata alliyachinkapak shinallatak kawsaykunata llakichikpi.

14.6 Yachakuy willachikunata yachayachakuykunwan ñawpachina shinallatak paktalla tarpushpa yachakunkapak, wankuriy shinallatak chaymanta chimpanmaykawsay shinallatak mushuk allichikunata, kikinyari ruraykunata hichuchun sakishpa shinallatak yayakay shinallatak karisapakayta.

14.7 Wiñachita yanapana, llaktayallpamanta sikaypi, yachaykunata wiñachishpa pukuchina pakta ruray kawsaykunata allikachun, yuyaykunapi pakta kankapak, yachakuy-yachachiy shikaykunata yallishpa, shinallatak pakchiyachayta ama rurashpa ashtawanka llaktay yachakuyta rurachishpa.

Sirik wachuy

15. Yachaykunata sinchiyachina, yachakuchishpa, shinallatak yachayta churankapak pakchirurayta mushukyachinkapak shinallatak tukuy pukuykunata yanapay pakchiyachaypik, pukukunkuna ashtaka kachun shinallatak yapashka chani yallishka kapukuna mushuk wiñarishka kachun.

RURAY ÑANKUNA

15.1 Hatunyachina shinallatak paktapurayta allichina shinallatak yachaykunata riksichina pakchiruraykunata imakkunapi, willayka, ushak yachakuna shinallatak pukuykuna ashtaka rurayñankuna hawaman llukshinkapak mutursihka kan ushaykuna.

15.2 Ushaykuykunata katichishpa wiñariyta yanapankapak, yachapay shinallatak mishanakuykunata aaarinishpa llamkankapak pakta pakchiyachaykunawan ashtawan allita rurankapak kay llamkaykunata runa kan shinallatak allitaruraykuna rurayñankunapi pukuchun; pukuy shinchihatariy mutsurishkata akllachina shinallatak Sumak kawsay aynikunata charikyachinkapak.

15.3 Maypi kayata riksina, chakiñankuna, mutsurishkakuna shinallatak wankurikawsayta mushukyachishpa karana shinallatak pakchiruray, pakchirurayta kunakuna shinallatak mañana pakta llamkaykunata yuyankapak, ushaykunata akllashpa shinallatak ñukanchik tukuylla ushaykunata shinchiyachina.

15.4 Mushuk ruraykuna shinallatak chariakunata tikrachishpa mushuk ruraykunata uchalla kallarina, pukuchinkapak kunan yachaykunata, mushukyachinakunataa shinallatak kutinushay ruraykunata mushukyachina hapinkapan, tantanakushka mushuk yuyaykunata tantachishpa shinallatak ruraykunata makipurarishpa rurana.

15.5 Hatunyachina, llaktakunata shinallatak kitikunatapash nikiyachishpa, mushuk ruraykunata rurashkata wankurikawsayta yachakushpantin, sipiriy shinallatak llamkakkunata ama llakichishka kachun rikuchichun ushaykunata shinallatak paykunapak tantanakuykuna, puncha munaykuna yanaparishka kana.

15.6 Llakta shinallatak kiti alli maki ruray mutsurishka katichun kikinyarishpa, shinallatak pakchi yachachikunata ashtawan tikrachina ruraykatikuna rurarichun allikuta shinallatak ukukuna; yuyaykunata mushukyachishpa shinallatak katina hapishkakunata, shinallatak uchilla yuyaykunata maskashpa shinallatak chaypi ruray tukuchita.

15.7 Katunyachi yanapaykunata riksichinkapak shinallatak pachiyachay yanapay, ayllukunapa uchilla allpaman hastawan, kullki ashtawan allilla kachun shinallatak ama pukuykunalla mirarishpa mutsurishka kachun yachaykunata ashtawan churana, tantanakushkakunata - makipurarishpa mushuk mutshurishkakunata paktachina, charirishka shinallatak mikunakunata shinchiyachishpa paktankapak.

3.2. Hatun munay

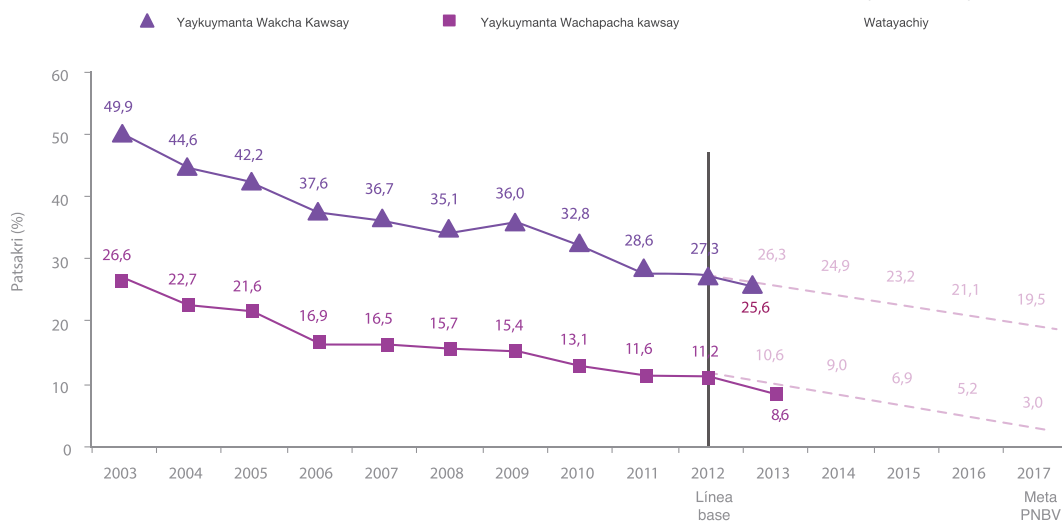
Llaktaykuna paytay ruraykunapi ENIEP kan, yay ñankuna shinallatak Ecuador mama llaktapi wakchakuna tukurichun punta yuyaykunamanta apak ruraykunamanta alli tantarishpa.

2013-2017 watapak Sumak Kawsaypak watakuna nishka pankapimi. Paypa munayka kan << allikachishpa wakchakawsayta tukuchinkapak, pukushpa shinchiyahatarina, llamkaymanta shinallatak llamkachimanta, Sumak kawsay aynikunamanta ruraankapak, ushaykunamanta sinchiyachinkapak shinallatak kutin yanapanakunamanta, llaktayuk ayninakuy sinchiyachinamanta shinallatak llaktay ushaymanta, tukuyta wakita rurankapak shinallatak yanapak.

3.3. Hatun chayay

3.3.1. Yaykumuywan Wakcha kawsayta tukuchishun

Shuyu 8. Yaykumuymanta wakchapacha kawsayta sapimanta tukuchinkapak (runakuna)

Willay: kayka 2013 watamantami kay taripaykunataka rurashka kan, chay shinami kay watakunaka rurashka

Sapi: INEC, Enemdur, 2006-2012.

Rurashka: Wakcha Kawsayta rikushpa yanapak Uku - Senplades.

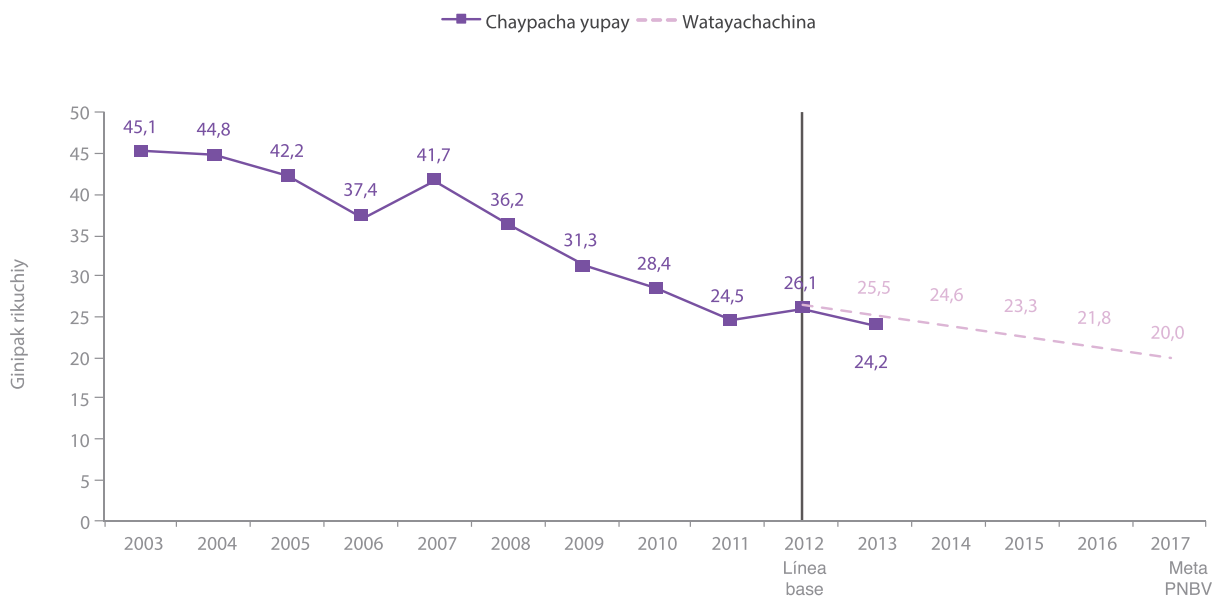
3.3.2. Yaykumuyta paktalla kunkapak tikuna

Shuyu 9. 0,44 yupaykaman Gini nishkapak pishiyachina

Sapi: INEC, Enemdur, 2006-2013.

Rurashka: Wakcha Kawsayta Tantanakuy Tukuchina Uku, Senplades.

Shuyu 10. 10 yupaymanta 1 yupaytami pishiyashka kullkitaka pishiyachina kan

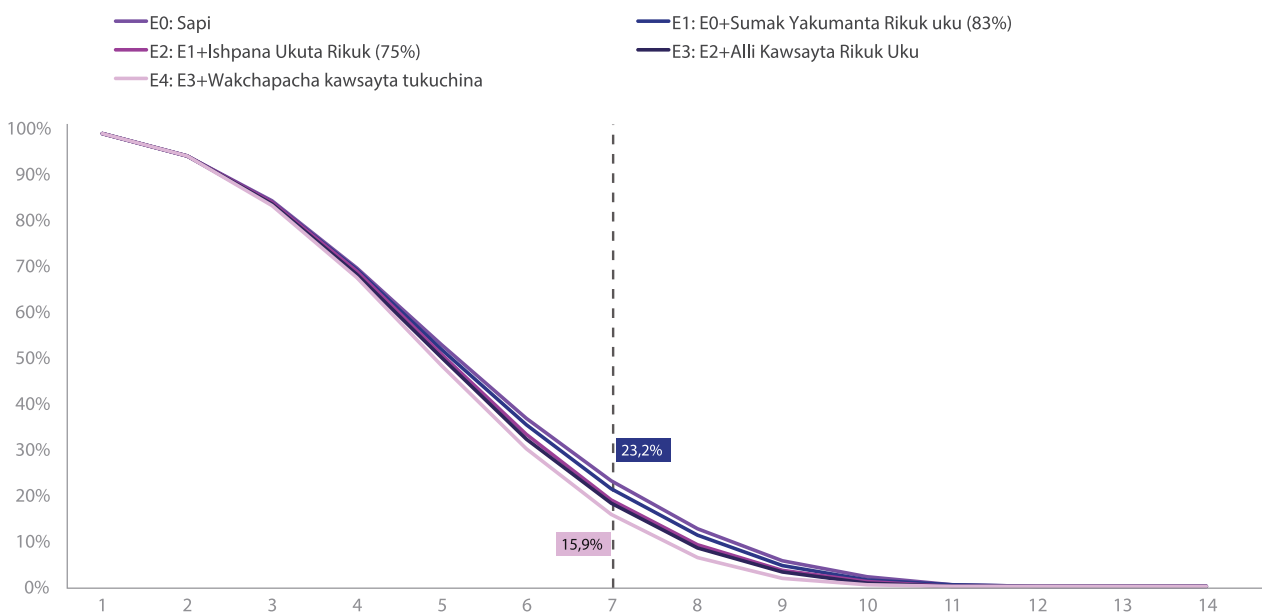
Sapi: INEC, Enemdur, 2006-2013.

Rurashka: Wakcha Kawsayta Tantanakuy Tukuchina Uku, Senplades.

3.3.3. Tawka tawka rikuykunamanta Wakcha kawsayta tukuchina

Mushuk ruraykunatami rurankapak munan ENIEPka shinallatak tupuy ruraykunata metricas shinallatak illaykunata mirachishkata hatunta rikunkapan wakchakawsayta kamakuynkapak shinallatak Sumak kawsay ñanta sakichishpa aynikuna illakpi.

Kay munaywan, Sumak kawsay aynikunata mana nishkamanta tantachishpa kay 22 mutshuykunata (runakunapa kawsay pachakunapi) hatunyachinkapak rukuchiy mañayta rurán.

Shuyu 11. Tukuy kuskamanta wakcha kawsayta pishiyachina

Sapi: INEC, Enemdur, 2006-2013.

Rurashka: Wakcha Kawsayta Tantanakuy Tukuchina Uku, Senplades.

3.4. Shuklla munay

- Munaykunata kshuhishunkuchina shinallatak allikayta ashtawan tukuylla llaktakunapi Sumak kawsay kamachik aynikunapi charina kan, yachakuy, yaku, kawsaypacha shinallatak wasi.
- Kullkipa allipacha kayta kallarina shinallatak Sumak ruray llamkaypi katishpa pukuykunata sinchihatarichina wankukikawsaykunata paktalla.
- Runakupana kawsaykunata llapachishpa kamaykunata kuna shinallatak pay ayllukunamanka rikuykunata tantarishkamanta ashtawan kuna.

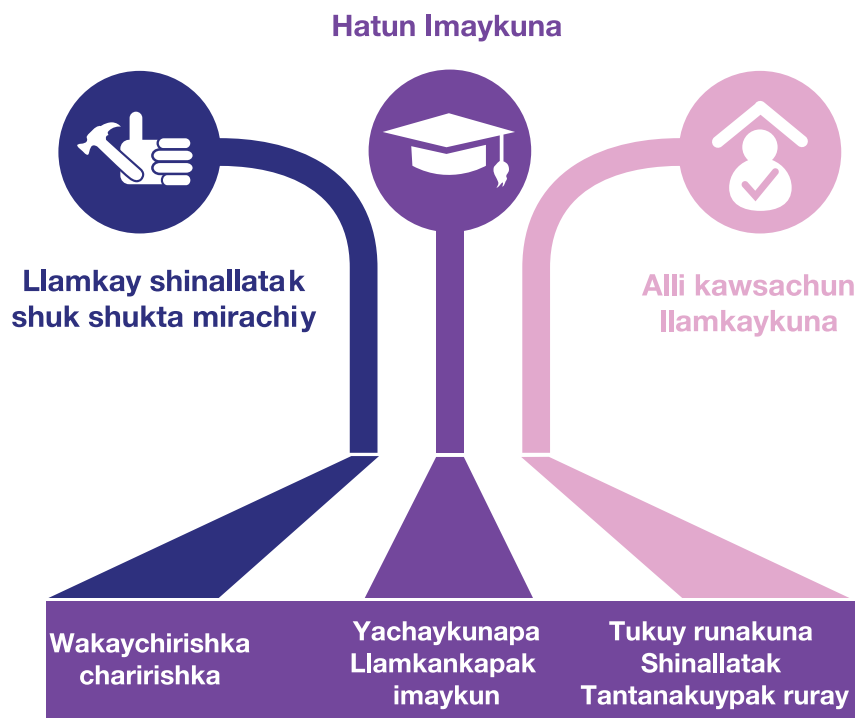
3.5. Imaykuna

Wiñachiy wankurikawsaypipacha mañayta shuk kuskatalla rurankapak mashkan wankurikawsayta hapin ENIEPpika.

Kisma nipayaykunapi mañayta taantachin ENIEPka:

- Hatun imaykuna;
- Sinchihatariy wiñaykuna, llamkay shinallatak llamkachi; shinallatak
- Kawsay pachakunapi tukuy wankurina

Yachakuyta rikuchiy 2. Wakcha kawsaytapacha tukuchinkapak wasichishka.

Rurashka: Wakcha Kawsayta Tantanakuy Tukuchina Uku, Senplades.

Hatun chariykuna
IMAYKUNA 1

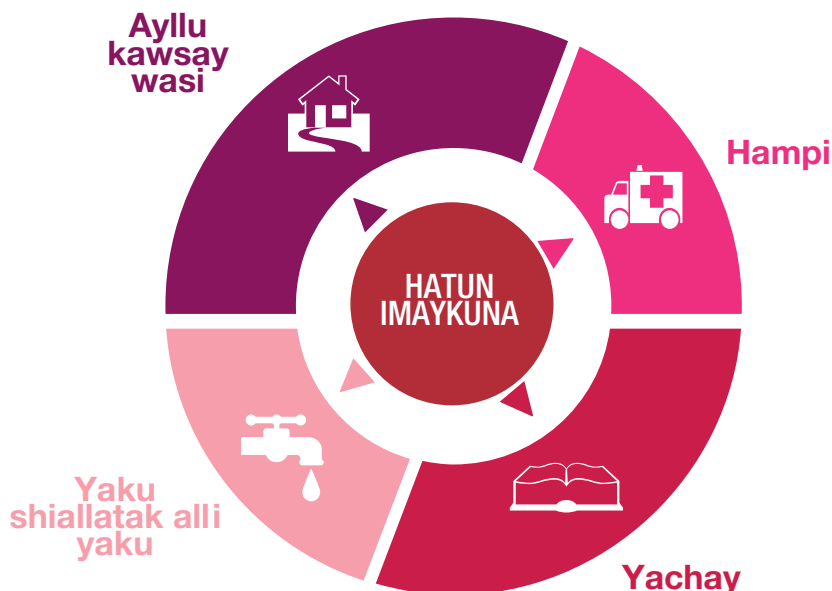
Imaykuna 1: Hatun imaykuna

Yachay

MamakamachikpichurashkaaynikunatakushikushpakachunkutichinMamallaktachiyka, aynikunataka kunmi hatun imaykuna shinallatak, tukuy llaktayukkunamanmi chayana kan, Hatun imachikkunataka mana Mamallaktachiykachaka kunchu, wankurikawsay kullkikamay umachik shinallatak shukllapa kuskapash shinallatak achka ruraykunata pachakunapi mutsurishka ruraykunata yanapayrik .

Llaktaykunata willachina munaykunata charin ENIEPka Hatun imachikunata nipayaychi, paktariykuna shinallatak kuskapuray ruraykuna shinallatak llaktakunapi alli tukuylla yanapaykunata charichun kapakapuk pura, tiyashka hallakunata wichikaankapak munaymanta. Paypa mutsurishka rikuymanta, shinapash, wakchakayta uchillachishpa Hatun willayta charinka allipacha yanapayta rikushpa. Nipayayka, ashtawanka, chusku mutsurishka ruraykunatami kallarin: allikay, yachachiy, kawsaypacha shinallatk wasi, yaku shinallatak pichaykuna.

Yachakuyta rikuchiy 3. Ñan Imaykuna hatun imaykuna

Rurashka: Wakcha Kawsayta Tantanakuy Tukuchina Uku, Senplades.

Chayay

Hampi

- 2017 watapaka 29,0% mamakunapa wañuytami pichiyachina, nishpaka, 100.000 kawsa wacharishkakuna 70,4 wañuykunamanta yalllinka, 2011 watapi killkarishka, 2017 watapika 50,0 wañuykunaman.

- 41% wawakunapak wañuytami pichiyachina, nishpaka, 100.000 kawsa wacharishkakuna 10,1 wañuykunamantayallinka, 2017 watapika 6,0 wañuykunaman.
- Ishkay wata uchilla wawakunapak irkiyaymanta mishashpaka tukuchinkapak, 24% karka 2012 watapi.
- Wirayay kaypi wallpayta tikrachina shinallatak pichkamanta (5) chunka shuk watakaman (11) wawakunaman yapata rakullakunamanpash, 2012 watapika 29,9% karka kutin 2017 watapika 26,0% paktashpa.
- 2,0% sinchi dengue wañuyta pichiyachina, 2012 watapi 7,8% tarishka rikuypi.
- Shukta killa kawsaykamanka mamapa chuchutapacha karana 64% mirachina, 2012 watapi 43,8% kashkamanta.
- Chayra wacharishkakunapa VIH nishka unkuyta tukuchina, wawakuna, wiksayukmamakuna vih nishkawan kakkunatapashmi anchuchina kan. 4,4% Patsakrimanta wawakuna 2012 watakunapimi tukuchina kan.

Yachay

- (9 watamanta 11 watakaman) chawpi mutsurishka yachakuyman richun tukuykunapacha shinallatak 2017 watapika 95% (12 watamanta 14 watakaman) Hatun mutsurishka yachakuyman.
- 2017 watapika 80%man chay 2012watapi 63,9% kashkamanta chawpiyachaykunaman richun mirachina.
- 4,0% man 15watamanta 49 watakaman montubia shinallatak runakunapa llaktakunapi killkakatiyachanayta pishiyachina.
- 2017 watapi 46% Hatun yachakuy wasipi killkarinata mirachina.
- Panchiyachi yachana wasikunapi killkarishpa yanapaykunataka 60%pi mirachina shinallatak Hatun yachana wasikunapi tukuy mushuk killkarishkakunawan pakchiyachikunawan puraykuna.

Ayllu wasi kawsay

- 10,3% Patsakri chaymantami ayllu ukumanta tukuchina kan, tukuy mama llaktapi shinallatak pampakunapi 13,4% Patsakri 2017 watakamanmi tukuchina kan.
- 2017 watapika 25,7% llaktakunapi shinallatak 10,5% tukuylla mamallaktapi wasi illaykuna pishiyashka kachun.

Yaku shinallatak ishpana uku

- 2017 watapakka 75% larkanchashka shinallatak chuyakllachipak yaku yanapaypi 83% killpakawan paktana.

Alli Ñanta Shinallatak yay ñankuna

Hampi

Kan allikaymanta pachapika ENIEPmanta llamkayka willachin yachaykunata: 1) shukniki sinchiyay shinallatak ishkaniki allikaypi rikushpa; 2) allikay tukuyta yanapaymanta killpanamanta allikuta shinallatak ukutiksimanta rakinakushkamanta shinallatak

runakuna tiyakkunamanta; 3) allikkaymanta yanapaykuna allipacha sinchiyachishpa.

Shuknikisinchiyachikuta mutsurishkatarikunkashinallatakñawpapi¹yanapanakunatarak rikuyta ushanka runallaktamanta allikay llakikunamanta 90% ishkaynikipi allikaypi rikunka. kay nikikunapi, musyaykuna rurarin shinallatak ñukachik kaykuna shuk alliyaymanta willachun shinallatak alli kawsayta kallarishpa yachayruraykunawan, kusikuywan, pukukun, ayninakuk, paktachik, kawsaypurachik shinallatak sumaychayuk chikanyaykunapi¹³. Shukmantaka, allikay yanapaykunamanta Sumak kallarikunata mutsunchik, yanapaykunata charinaka mutsurishkapachami kan, runallaktamanta allikay mañayta allikankapak yaykunka, allichishka pataywan paykunaka yaykunka, kawsawallpak paypachikwan tukuylla allikayka rikuchun shinallatak runakunamanta. Ukutiksi llaktari alpapi paktachik rakinakuy tiyan allikay yanapaykuna sumakyak makimanta, equipamiento runa tiyakkuna, hampikunata yanapay shinallatak Ministerio de Hampiy Pública allikay wasikunaman imaykuna. Yanapaykunawan llapapachak ariyninkapak rikuyta killpaka wiñachinkapak mashkana.

Yay ñankuna

1 Willachinkapak nipayaykunata wiñachina shinallatak rikuypi shukniki pataykunapika tukuylla allikaypi sinchiyachina, runamanta paktariwpakka rikushpa, kawsaypurachiypa allikay shinallatak ashtawan rikuyanta runallaktakunapa rikushka kachun shinallatak hatun irkiyay.

RURAY ÑANKUNA

- 1.1 Aylullaktayuk rurayta sinchiyachina, kawsawallpak paypachikwan, runapi shinallatak ashtawan rikuyanta runallaktakunapa katichina shinallatak hatun irkiyay; llakikuna rurarikpi imak llakikuna tiyapkika llamkaykunata katichinamanta shinallatak ama sakinkapak wañuchun
- 1.2 Rikuykunata wiñachina, harkachik shinallatak ñawpapi uchalla rikuna shinallatak mama wachashka wipapash shinallatak chayrak wacharishkata, kawsawallpak paypachikwan shinallatak runapa, shinallatak ashtawan rikuyanta runallaktakunapa katichina shinallatak hatun irkiyay.
- 1.3 Wiñachina, allikaypi rikuyanta shukniki pataykunapika chaymanta, wawakunapa alli mikuyta alliyachinkapak mamapa chuchuchiwan shinallatak wawakukunapa yallina unkuykunata musyana.
- 1.4 Tankana, allikaypi rikuyanta shukniki pataykunapika chaymanta, allimikuya allichinkapak paktapakta sasita yanapachun allikay mikuykuna puchukana wiñachinata kunkapak imaykuna, ashtawan rikuyanta runallaktapipacha shinallatak hatun irkiyay.
- 1.5 Kallarina, allikaypi rikuyanta shukniki pataykunapika chaymanta, willayta willachina shinallatak miraykinata shinallatak yukukwa allikaywan tantarishka willachipi, kawsawallpak paypachikwan shinallatak runapa, hatun irkiyay runallaktakunapi ashtawan shinallatak ashtawan rikuyanta; warmikunapa allikaypi llakikunata pishiyachinamanta, kuytsakunapa cichuyaymanta, yukuk yallichina unkuykunamanta willachina.
- 1.6 Larkana, allikaypi rikuyanta shukniki pataykunapika chaymanta, musnay hampikunamanta ruraykatichina, ashtawan rikuyanta runallaktakunapi, hatun irkiyay shinallatak kawsawallpak paypachikwan shinallatak runapa.

¹³ MSP, 2012.

- 1.7 Llakilla kawsaymanta nanaykunata nishkata musyayta rikunkapak llaktaypurakuna rimanakupuyta rurana.
- 1.8 Allikay shukniki yanapaykunata achkapi churana, yachaykunata, pamawayriyuk shinallatak kawsaykuna shukta kallariamanta yachaykunamanta, musyanpakak, shinallatak tukuy allikaymanta willachina.
- 1.9 Tankana shinallatak kikinkamakuy llaktakunapi wiñarina, kawsawallpak paypachikwan, runapi, akku allikawsaywan ushankapak, yuyaykak, nunapak, kushikuy shinallatak wankurikawsay.
- 1.10 Llaktayuk ayninakuypak kuska allikaypi rikuyta shukniki yanapayta ukupi pashkana, llaktawan yachaykunata rantiranti kurishpa, rantiyachakuyta wiñachinkapak shinallatak allikay llapa rurayta ranti rurankapak.

2. Allikay runakunapak yanapayta rikunkapak ashtawan allichina, ukutiksi rakinamanta shinallatak runakuna tiyakmanta.

RURAY ÑANKUNA

- 2.1 Llaktakunapi allikaypa runakunata rakinamanta allikankapak karaykunata churana.
- 2.2 Ukutiksi pakta kunata alliyachina shinallatak llaktarikunapi hampina hillaykunata.
- 2.3 Yachachik llakta yuyaaywan yanapakkunata llaktakunaman kuna shinallatak allikay rimay yachakkunata, llaktapi yaykunkapak.
- 2.4 Pakta rankinkapak hillay ruraykunata shinallatak imayaykunta kuna shinallatak MSP allikay yanapaykunapi hampikunata.
- 2.5 Suyu kawsaypi katishpa allikay yanapaypi mana yuyaypi kakpi shinchiyachina shinallatak saywakuna, yanapaykunata llaktakunapi rankishpa allikuta kunkapak.
- 2.6 Hampimanta rikushpaka kimsa ñan shinatami katiyta ushana shinallatak kay Tukuyman Yaykuylla Hampikunata Rurankapapash Rimarina kan; ñanyachishpa, ama chawpichishpa shinallatak uyayta ushatawan paskashpa, chay shina ñawpa rikuykunata allikuta rikuna kan, allipacha rikushkakunamantapashmi kay ruraykunataka sumaklla rurana kan, paskashpa shinallatak katik killakunjata allita rikushpa rurana kan, shinallatak uchkalla rikuy hampinakunatapash allikutami llamkana kan.

3. Hampina imaykunatapash ashtawanmi sinchiyachina kan.

RURAY ÑANKUNA

- 3.1 Kamana, hayñina shinallatak imaykunata sumaklla kamana chaykunataka harikunaman shinallatak warmikunaman kawsayta rikushpami llamkana kan.
- 3.2 Kaman shinallatak yachakushka runakunata, taripashkakunata, yachakkunatapacha kay hampina yachaykunamantaka yachachishpa katina kan, shinallatak ima ima mutsurishkakunata shinallatak ninanta mutsurishkakunaman yanapayta kuna.
- 3.3 Tukuy yaykuchun shinallatak tukuylla kawsakkuna kamarishpa kawsachunmi kay imaykunataka willachishpa katina kan shinallatak Mama llaktaka tukuyman, paktalla,

kawsaypurapi, allipacha, sumakpacha, Sumak kawsayman chayankapakka kay hampina imaykunapi shinallatak yachaykunapimi ninanta llamkashpa katina kan.

3.4 Hampi runakunata charinkapakka yachachiy ukukunata shinallatak allipacha yachakushka runakunatami ashtawan mirachishpa katina.

Yachay

Wakcha kawsayta tukuchinkapakka yachakuywanllami usharinka. Ecuador mamallaktaka allipi, yankapi shinallatak tukuyman yachaykunata kushpami shukpachama tikramukun.

Kawsaypa Yachachina kan, allipacha, ushaykunatapash ashtawan charichun kay Sumak Kawsayman chayachunka allipachami llamkana.

Yay ñankuna

1 ■ Sapi yachayta shinallatak chawpi yachaytapashmi tantachina kan

RURAY ÑANKUNA

- 1.1 Kikimpak yachaykunami allichina kan llaktari allpamanta rakinakuyta allita rurankapak, yachachikkuna yachay llakta ukupika ñukanchikk chani kawsayta sinchiyachispa kan.
- 1.2 Llaktari allpakunapika kikipak wasikuna shinallatak equipamiento nishakunapash paktallami kana kan sinchiyachinkapak.
- 1.3 Ñukanchik kawsayta chikan llaktari allpa alli rakinakuy rikushpakatunka chay yachachinkapak hillaykuna nishkawan mashkashpa kana kan
- 1.4 Kay kitilli y linchi nishka yachachina ukukunatami shinchiyachispa katina kan, llaktari allpapi astawan alliman richun.
- 1.5 Wawakuna ama llankankapak ayllu ukumantallukshichunka mushukuraykatichiykunatami wiñachina kan.
- 1.6 Ayllu llakta kuskakunapi ama chawpi yachay ukupi kakkuna hichushpa pishiyachukmi sinchiyachinka.
- 1.7 Tukuy yachakuk patakukunapi ama hipayashpak sakirichun wiñachina kan mushuk hamuyra ruraykatichiykunata.
- 1.8 Hatuncha yuyay warmikunapi killkanayachayta astawanmi Wiñachina kan shinallatak katina kan astawanka runa ayllu llaktapi , runa kawsak markakunapi, paykunapa kawsaywan sinchiyachishpa kachun.
- 1.9 Chimabapuray raykuy sirpa hichushpa yachakuy ukumanta warmukunamanata shinallatak GLBT runakunamanta, takuri, atipanakuk, wambra kashpa chichuyay, Shinallatak katuna llamkay kayachikmanata.
- 1.10 Tisiku unkuywan runakunamanka paypakunapa yachaytami kuna kanshinallatak sumakta alliman yachayllashka mi kan kan, shina kashpa paykuna yachashpa aslli kawsayta charichun.
- 1.11 Ishkya kawsay yachay ukutami sumktak sinchiyachina kan.

2. Yachak ukunapi kachunka imaykunata shinallatak yanapaykuna mutsurishkami ■ kanshinllata chay yachayman yatkunkapak yankakushpani kanka.

RURAY ÑANKUNA

2.1 Sinchiyachina kunak allitay shukrikchay, kamak, killkanakamu, imashina atawata yanapaymanata tukuykunak yachak wasiman chayanakuchun.

2.2 Yachay wasi ukupika mikuywan allikayllata shinchimi ruraykatchiy kana.

3. Yachay llika ukuta sumakyakmi ariniy.

RURAY ÑANKUNA

3.1 Imashina, alli shinallatak rikuraya yanapay yachahiy llaktari allpa rikushpa runa hayñikuna shinallatak ñukanchik kawsawallpak.

3.2 Alliyachakkunata runakanta rikushpa shinallatak kamakuyta rurashpami kana kan yachay llika ukuta, chay conushaypak taripay nishari nishkariwanmi rikuna kan.

3.3 Yachachikuna astawanmi yachaykuwan sinchiyachishpa katina kan, yachaykuna shinallatak chay hillay yachay nishka hawamanta.

3.4 Taripashpami katina kan yachaykuna imasha rikankukta kay yachaykuna nishka shinatallak curriculares nishka mantapashimi yachachikkunapata rikuna kan.

3.5 Yachakuy runakunatapashimi kamakushpa katina kan paykunapa yachaykuna imashina rinakukta rikunkpa.

3.6 Yachaykuna paktarichun sumakaylla allimam rikuna kan, yachikkunapash y shinallatak yachakkunapa.

3.7 Tukuy pachapimi katinak kan kamakuy shinallatak kunanyachiy, chay shuk hatun mama llakyakunashka kachun.

3.8 Asumakaywan alli rikushpami wiñachina kan, kawasayllapakta rikushpa, alli allilla shinallatak rikurayay llika yachay ukupi.

3.9 Yanunakuy llaktayuk shinallatak rikurayay wankurikawsaytami wiñachina yanapachun yachak ukukunapi sumklla kachun.

3.10 Ayllu llaktapura shinallatak yachachikkuuna ashtawan ushaykunata charichun yachachik pura llakta ukupi yachakuchunka pashkarinami kan mushun yachayman.

3.11 Kikinpak yachachikkunatatmi shinallatak kikinpak rikukkunatatmi yachaykunawan sinchiyachina kn astawan yachayukukunaman alli sumakyay yachayta kuchun shinallatak wachachiy rikuna hayñikunatapashimi willana kan.

3.12 Sapi yachay shinllata chawpi yachaykunatatmi takaywan masmay rikushik yachayta katishpa kamakuyta sumakta rurashpa kana.

4. Yachachiy hillay hawamanta shinallatak zirna hillay nishkatami astwan kutin sinchiyachishpa kana kan.

RURAY ÑANKUNA

- 4.1 Kay Yachay pakchiyachak shinallatak pakchiyachaykuna shuk Sumakyakta wallparishpa llika pukushpa richun, kapukamak hawanta mañaykunata yachashpa.
- 4.2 Kallarikuy kushapipash yaykuchunmi, shuk kallari kamkayman mana kashpaka yachayta hapishpa kachun, yachakuy kuna, mana kashpaka/shinallatak yachay wasimanta tukkuchishpa llukshikakunaman kay
- 4.3 Wallpariy kunakunawan shinallatak kikimpa pakchiyachikunawan paktalla kachunmi ashtawan mashkarina kan.
- 4.4 Tukukuy yachay pakchiyachak shinallatak pakchiyachay wasikunapi yachayyuyay shinallatak yachayruray wiñachishpa shinchiyachichun kana.
- 4.5 Yachachikkuna yachay wasi kay pakchiyachak shinallatak pakchiyachaykunapi, sumak yachay kimsa patakupami ruraykatichina churana kan, tukuy yachayyuyay-yachayruray yalichichunmi sinchiyachina kan .

5. Hatun yachak patakuta sumakyak yachaykunata kuchunmi sinchiyachina kan.

RURAY ÑANKUNA

- 5.1 Hatun Yachay wasi ukukunapi ramaykuyta astawanmi shinchiyachina katina kan.
- 5.2 Hatun yachana wasipa Yachikkuna patay wallpariy hatunamawtay shinallatak PhDwanmi katichina kan.
- 5.3 Hatunyachanawasitaka mamallakta imatalla mutsurishpa karpami katichina kan.
- 5.4 Hataun yachanawasipi yachakukunapa alliruraykunatami yapachina kan.
- 5.5 Ñukanchik kawsayta alliyachiyshpa sumakta kankapak shinallatakutukuy kawasakkunapa hatunwachakwasipimi mashkana kan.
- 5.6 Yachaywasikuman yaykuchunka asha yanapay tukushka wankurishkakuna tantanakushkakunatami kullki kuy nishkawan sinchiyachina kan, mamallakta ukupi karpipi shinallatak ista mamallaktakunaopi karpipash.
- 5.7 Yachachiy kushka ukukunataka winachiy kushawan, amawtawasipi tantachina kan sayllu kushwan shinchiyachinkapak.

6. Kullkiyyachaymanata ushayta winachina kan.

RURAY ÑANKUNA

- 6.1 Kullkiyyachay ruraykatichikshpa sinchiyachina kan, runakunapak ruraynata yachakushpa hapishpa hamutaymanata, yachapuykunta achay wiñachiriy ushaykuna masnakak ariniy hamutachay kullkukamay shinallatak kullkinakuy alli kachun ñukanchik kawsaypi, hayñiykunata paktachishpa tukuy ruranakunapi, shina astawan winarichun ayllukunallata shinallatak ayllu llaktakuna.

Kawsaypacha shinallatak wasi

Awlliy wankarikawsay shinallatak llipi kawsaypachamanata rikuriyta ruraymanta kallarin ENIEPKa, shukpallata sakishpami tantanakushta rikushoami kunka, kawsanapachata yachachiychun¹⁴ shinallatak, maypimi waki kawsakkuna wiñarishpa allpak kushkata charichun, paykunaoa rikuykunawan shinallatak kawsaykunawan, paykunapak yariyaykunawan, imasha munashka shinallatak imasha minarikunata charikkunawan¹⁴.

Yaypimi charina kan imasha chay pacha kushkakunta rurarishkakunta shinallatak, chaymantami, imaruray ushaykunata paktachita rikunka chay kushkakunapi, shina kashpami alli kawsayta, kushilla, allikaylla yuykuchiklla kachun.

Yay ñankuna

1 Llakta sinchihatariy shayachinami kan llakta kawsaymanta, paktachiyman paktayuyashpa rurana shuk kushakunata, charishpa, allikaylla, haykachik wasi ruray² kuna illachun shinapash mana kunkanachu ranti ranti llakyapura kachun¹⁵.

RURAY ÑANKUNA

1.1 Alli kawsayta mashkankapak yapachinami kan mushuk kapaktukukamaykunata, tukuykunata rikushpa kachun mana shukkunatalla ñawpachiychun¹⁶.

1.2 Alli kawsaypa imashinakunawanmi haykachina kan tukuy saruchi ruraykunatak shina sumakta alliman chawpishpak kachun tukuy tiyashkunata chay rurayñanta Hatun llaktayashka nishkawan alli kachun¹⁷.

1.3 Llakayayuy paktallami kana kan chay llashak hapina nishkamanta rimankapakk tukuyman kullkita kushpa churashkamanata, kikinpa allpakunapi imatpash mana rurashkapipash¹⁸.

1.4 Mushuk ruraykunawan rikuna kan sinchiyachinata, kawsaypachay alli allilla sumakta wiñarishpa shinallatak pacha kamay nishkata kamachashpa, wiñaykawsayta, kawsaywallpak, sumakrurak, wankurikawsayta ashtawan rikushpa, shinallatak aulliy llaktakunapi mishariyta shinallatak llipitak.

1.5 Hayñikunata tukuykunapa alliman paktarichun shinallatak allpamanta wanarikunatapashmi rikushka shinallatak tukuy social imaykunata shinallatak shukpalla ruraykunata, ima mutsurishaka mana mutsushkatapashmi rikuna kan, kikinay llipekunawan paktachishpa kachun¹⁹.

2 Killpakata hatunyachiyshpa shinallatakk sumakyay wasita, hatun llaktakunapa shinallatak uchillak llaktakunapami, kawsachunka ruranka, kawsaypacha allikachun, shinallatak tukuylla kawsakkunapa ikaykunapash tuyachun.

RURAY ÑANKUNA

2.1 Mana alli wasikunata waklishkakunatami alliyachiya ruranakan, maklluyak tiyachiskakunatami mashkanka yanapankapak.

¹⁴ Cardona, 2013.

¹⁵ Wakchapacha runakunatami rikunapacha kan shinallatak llakipi, mana charikkunapi kakkunatami rikuna kan, chay shinallami llamkaytapachaka rikuchiy paktana kan shinallatak paykunapa ruraykunatapashmi rikuna kan shinallatak paykunapa kawsaytapashmi rikuna kan, chay shinallami kay paktachiykunataka paktachishpa kanashun (2008, 31 yupaya kamachiy, mama Kamachiypimi nikun).

¹⁶ COOTAD, Art. 296.

¹⁷ COOTAD, Art. 296.

¹⁸ COOTAD, Art. 186.

¹⁹ Ecuador llaktapak mamakamachiy 2008, Art. 66, inc. 26, y Art. 321 nikikunapi.

2.2 Kawsawallpakkunata rikushpami wiñachishpami kawsak ukukunata, llaktarallpamanata shinallatak imasha kawsanakukmanta, imanishapaka wasikunaka, yanapay tiksichaniykunaman, antawakunapapash kimiriklla kachun.

2.3 Wasi ruyaykuna sumakyay imashana kanata rikushpami paypachiy allpa kawsawallpatami sinchiysachinka.

3. Mushuk pakchiyachak shinallatak allikakachu allpakunapash, yaykuchun hatun llakyakuna shinallatak ukchilla llaktakunapash paktachishpa, tukuylla kushkakunapi.

RURAY ÑANKUNA

3.1 Maykan niki Kapakapukpipashmi allpakamakwasita wiñachinata rikuna, allpamamata wakaychinkapak tukuy rurakuna alliman kawsayta charichun, kallari yapapachakkunapi yaykushpa sinchiyachichuk, ishkey kawsaykuna paktalla kachun, llakikunamanata rikushpami kana kan.

3.2 Wasikunapa mutsurikunata hatuchunka mamallakyami rikushpa sinchiyachina kan.

3.3 tukuy runallaktakunapami kawsana allpataka paktachina kan, imashinakuta. Rikuy katishpa shinallatak ama yapamanata allpa hatushpa kachun harkachishpami kana kan.

3.4 Runakuna ama yankatak wasichishpa tiyarichunka yachaykunawanmi sichiyachina kan.

3.5 Tukuy kushkakunapimi runakunakawsana allpakunataka ama mallkuykurikunapi rurachunkxa rikurayayman shinallatak imashina wañanakunatapashmi riruykatichinakay.

Yaku shinallatak ishpana uku

Yakuta charina alli kawsayta charinaka ninan mutsuriskami tukuy llaktakunapak mana chaykunata charishpaka wakcha kawsankuna. Yakuka ninan mutsurishkami kan tukuy runakunapa yanunkapak, armankapak allilla kawsankapak. Shinallata mapa yaku shitana ukukunaka yanapan tukuy mapakunata unkuykunata shitankapakpash ninan mutsurishkami kankuna. Kay ukukunaka ninata yanapan runakunapa alli kawsayta, yachaykuna, pachamamawanpash alli kawsata shinallata tukuylla mama llaktapi kullikamaykunapash wiñarichun.

Yay ñankuna

1. Tukuy yanapaykunta churana yaku ishpana ukukuna mirarishpa ñawpaman richun mayhan ashtawan mutsushka llaktakunapi, GAD kitillikuna ushayta charin yakumanta larkanchakunamanta ruraypaktachunkunata ashtawan achiklla paktarichun.

RURAY ÑANKUNA

1.1 Ashtawan mutsushka kitillikunapi ñawpamam churana, ushay paktachikunata chayankapak, GAD kitillikunapak ushay sinchiyachik paykuna rikuchichun.

1.2 Yakuta shinallatak ishpana ukukunata alli sumak ruraykuna kachunmi yanapana kan chaykunapakmi ima alli yachaykunata rurana kan, llaktamantakunatapashmi ima ima ari niriykunata rikushpa chaskina kan.

1.3 Tukuyllata killpana tiyakkunawan kullki kuykunawan wiñarikunata yanapana, ushaykuna sapiyarichun.

1.4 Ukuylla llaktakunapi larkanchakumanta alli yakukunamanta kutinrikuyuna arinishkakuna ruraypaktachikuna hawalla paktarichun tiyakkunata ashtawan mirachina.

1.5 Tukuylla mama llaktapi larkanchakuna alli yakukuna tiyachun tukuy paktachikkunata ñawapamana katichina kan.

1.6 Llaktayukunata allpamamata, kikin kawsaykunta rikushpa, yaku alli kawsaymanta pakchiyachaykunawan illaykuna makipurana.

2. Larkanchakunata alli yakukunata alliyachichun mama llaktami yanapana GAD kitillikunaman paykuna kamashpa alliyachichun.

RURAY ÑANKUNA

2.1 GAD kitillukata pakciyachakunawan ruray paktachikunapi, yanapashpa sinchiyachina.

2.2 Shuklla kamachikkunata wiñachina, pakchiyachaykunawan hawalla paktachikunaman utsalla chankapak, pachamamatarikuk pankakunawan yakuta larkanchakunata illaykunawan ruray paktachikunaman chayana.

2.3 Pakchiyachaykunata charik ruraypaktachikunaman ima mutsurishkakunata utka churana.

3. Tukuy runakuna alli yakukunata charichun tukuy paktachikunata rikurayana utkalla kuyuchi rikurayayana.

RURAY ÑANKUNA

3.1 Mama llaktapa ukupi yakuta rikurayan kamak ukukunata wiñachina paikuna kamashpa rikurayachun.

3.2 Yakuta larkanchakunata rikurayak ukukunata tukuylla mama llaktapi ashtawan mirachina.

Mirarinkapak, Ilamkaynkapak shukman tikray

IMAYKUNA 2

Imaykuna 2: Llamkay shinallatak shuk allpamanta mirachiy

Yachay

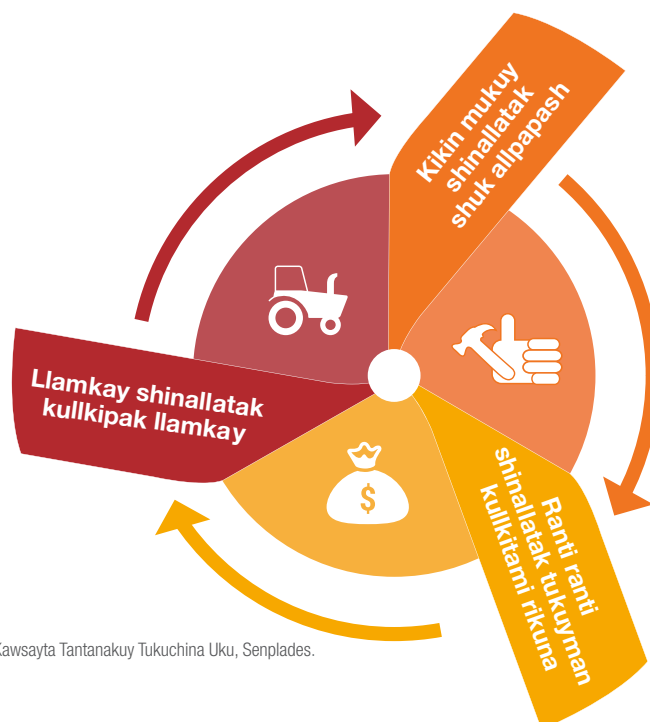
Ñukanchik Mamallaktaka mana ima imakunallatak rakuman kachashpak hatushpalla kanchu, ashtawankarin kay ukupi kawsakkuna llachapakaymanta kishpichinkapami kan, ima may kullki hawa, wacharishka hawa, mushukyarunami kan allipacha mushukyay tiyanami kan, llamkaypi, ruraykunapi. Tukuylla kay mushuk kawsaypika, may imapash wachari ruraykunapika shikanta mushukyachinami rikurin, chay hawa runakunapak ushaykunata, shikan shikan ushaykunata shinchichinkapami yanapanka, chaykaruimpash shukpak shukpak yachaykunata chimpapura allí rikuchishpak.

Chaymanta uchikashpak shuktak shuktak wacharik ruraykunata charinatak mutsurin, shinallatak akllay llamkaykuna tiyachun, mushukyachinakunata yachakuykunamantapash katichina kan, chayka rantimanta makipurarishka wacharikuna tiyachun

Mirachinkapak shukta rurayka, llamkay shinallatak shuk shuk kullkimanta llamkaymi ashtawan mirachiykunata rurana kan, llaktapi shinallata Hatun llaktakunapimi, shinallatak ima alli kaykunata ashtawan mirachina kan, kullkimanta ashtawan maskaykunata rurana kan, tukuyman shinallatak kullkikunaman ruraytami rurana kan. Allpamanta rikushpa ima charishkakunata alliman hapishpami kana kan, wakchalla kawsakkunata Sumak llamkaymanmi apana kan, maypi llamkaykuna tiyakpi, kullkay ukukunapash, tantanakuykunapash shinallatak zirma hillaykunatapashmi yachakuna kan, shinallatak hatuykunata ushaykunatapashmi llamkana kan. Chay tukuylla, llaktalla kullkaytapashmi mirachina kan, ayllupak allpa llamkaykunapash, shukllapa llamkaykunapash, mushukyachikkunapash zirma hillaykunatapashmi mirarishpa katina kan.

Kimsa rikuykunamantami kay imay shuk rikuykunaka sumaklla rikurik katishpa kakun:

Yachakuyta rikuchiy 4. Llamkya, kullkimanta llamkay shinallatak shuk tarpuykunatami rurana kan

Chayay

Alli llamkaykuna

- 55% llamkay ruraytapash paktankapak 2017 watakaman allipacha PEA nishakata.
- Mana ashta llamkay tiyaktapash 50% PEA manta pishyachinkapak 2017 watakaman, shinallatak 2017 watakaman 52% kancha kanchalla llamkaykunata pishyachita charinkapak.

Kikin mikuy shinallatak shuk allpapash

- 2007 watakaman 60 yupaytukuchun shukllapa makipapi tiyakukpi chaykunatami pishiyachina kan.
- 2017 watakaman 33,0% yupaykaman hatun uchilla kapukkunata apamukkunata rantishpa hatukkuna tiyan, chaykunatami pishiyachina kan.
- 2017 watakaman 5,0% yupaykaman aychakunata chakramikunakunata shuk mama llaktakumanta apamukkunata pishiyachina kan.

Pampapi kawsay runakunata shinallatak tukuyma kullkayta sinchiyachinkapak

- Runakunapak kallari kullkikaman ruraypaktachikunta ashtawan yanapana, 2013 watapi 57,5 hunumi karka 2017 watakamanka 115 hunuman paktana kan.

Alli Ñanta Shinallatak yay ñankuna

Alli llamkaykuna

Alli llamkayta charinaka ninan mutsurishkami kan, ayllukuna alli kawsayman chayachun llamkaykunami sapi kan wakcha kawsayta tukuchinkapak, ashtawankarin, ayllukuna, ayllu llaktakuna, llaktakuna makipurarina chaymi sapi Sumak kawsayman chayankapak.

Llamkaykunata ashtawan paskashpa shuk shuk tukuyman llamkaykunata ñawpaman churashpami llamkana kan, llamkakkunaman mushuk Sumak llamkaykunata allikuta rikushpami llamkaykunata rurana kan. Tukuy llaktakunapak sisarina shinallatak kullkay sisarichunka alli Sumak llamkayta mushuk runakunaman rikuchina kan. Mirachiykunapak shinallatak kullkaykunata Sumak llamkaywanmi rurana kan, shinallatak tukuy runakuna ima mutsurishkakunatami kuna kan.

Yay ñankuna

1

■ Tukuylla runakuna sumaklla llamkaykunata charichun.

RURAY ÑANKUNA

- 1.1 Llaktakumanta tukuy ruraykunata tankashpa pushana, mama llaktawan ayllu llaktawan shukllapa kuskakunapa pushakkunawan mukuyaychishpa, wiña kipapakchiraykunawan.
- 1.2 Kullki kamay, tantanakuna yachawan shinallata katurantikunata wiñachina ushaywan, maykan yalli mutzurishka mirkakunata, kullki kamayuy ukukunaman kimichina kan.
- 1.3 Tukuy llaktapak llaktay llamkay ukukunata ashtawan sinchiyachina kan, yanapachun llamkaytiyakunata, wakcha kawsayta sapimanta tukuchinkapak.

- 1.4 Runakunapak llankayta wiñachik ukukunata sinchiyachina, paykuna ashtawan mushuk llankay kuskakunata wiñachikchun.
- 1.5 Tukuy llaktakunapi kallarikun llanaykunata ñawpaman churana, pukukun ñanta katikunata.
- 1.6 Shukpalla kuskakunata charikkunata ashtawan rimachirayana llankaykunata ashtawan winachichun.
- 1.7 Kullki llamkay nishkata ashtawan sinchiyachishpa tukuyman chayachun kay llamkay linchi nishkawan llamkana kan.
- 1.8 Shukllapak shinallatak tukuyapak shuk ruraykuna kay ñawpa llamkaytaka ashtawan sinchiyachishpami katina kan.
- 1.9 Kushkita kamashpa yanapak ukukunata ashtawa umapi churashpa sinchiyachina kan.

2. Ushaykunata sinchiyachina kaptukukamay llankayta wiñachikunawan mukuyarichun.

RURAY ÑANKUNA

- 2.1 Kayshun chayshun llamkaykunapi ashtawan mutsurishkakunapi ruraykatichikunata sinchiyachina, tukuy yiyakkunata shuk shuk ukukunaman, maypi ashtawan achiklla llankaykunata ruranakukkunaman, tukuylla mama llaktata kilpankapák.
- 2.2 Llamkaykunapiyachay shinallata llankaykunata ushaykuna ashtawan ñawpamak richun yachay ukuchishka pankakunata kuna kan.
- 2.3 Tukuy kallarín llamkaykunata ña kallarishka llamkaykunata, kullkiwan pakchiyachaykunawan yanapana kan.

3. Sumakuskakamaykunata sinchiyachina.

RURAY ÑANKUNA

- 3.1 Tukuy mama llaktapi kuskakunapi sumakuskakamaykunata taripaykunawan ñawpaman churana kan, shinapash chay taripaykunawan ruray paktachikunaman chayana kan.
- 3.2 Sumakuskakamaykuna mirarichun ayllu llaktakunapi yanapana kan, tukuy paykunapak maki ruraykuna, allpapi pukushkakunata hawalla katuy ushachun.
- 3.3 Sumakuskakamaywan alli llankaykuna ashtawan mirachunmi sinchiyachina kan.
- 3.4 Tukuy alli llachaykuna alli llamkaykuna llaktakunapi sumakuskakamayhawa, chaykunatami tukuyman willachina ashtawan wiñarishpa mirarichun.
- 3.5 Kay chay llaktakunapi maskana riksina kan, imakunallami kunata mana achiklla ñawpaman richun sakinkuna kan.
- 3.6 Tukuylla ayllu llakta ruraykunapi churana kan, Kushkikamay pachamamaman kaykuna allimi nishka chayachun tukuylla llaktakunaman.
- 3.7 Sinchiyachina tukuy sumakuskamaykunata wiñachishpa llamkakkunata, shinallata tukuy chaysumakuskamay hawa yachakkunata rikukkunatapash ashtawan mirarichun.
- 3.8 Uchilla minkachishpa llamkak ukukunapaman shinallatak runakunamanpash shuk sumka yachachiytami rurashpa kay Sumak llamkaykunataka ñawpaman apashpa rina kan, chay shinami ima llamkaykunatapash apashpa rinka shinallatak kullkikunata mirachinkapapash kay yachaykunawanmi paykunapak llamkaykunataka sumakyachinka.

- 3.9 Minkachishpa llamkakkunaman shuk kawsay yachaytami kuna kan shinallatak ashtawan sinchiyachishpa shukpak shukpak mishaykunatami ashtawan umapi yaykuchishpa makanakuchina kan.
- 3.10 Pampapi minkachishpa llamkak runakunatapash sumaktami yachachina shinallatak ayllu llaktakunatapash sumaklla hawaman witsikachun paykunatapashmi yanapana kan.
- 3.11 Ayllu llaktapi shinallatak pampa llaktapi ashtawan ima llamkaykunapash sumaklla sisarishpa katichunka kay ruraykunataka ashtawanmi tankashpa rina kan, shinallatak kullikunata mañachina kakkipash kay minkachishpa llamkak ukukunamanka mañachinallami kan, chay shinak uchalla purichunka kullikunatapash haykatami mañachina kan.

Kikin mikuykuna shinallatak Shuk allpata llamkay

Kay Alli Kawsay nishka yuyayka pampa kawsak runakunami kay Sumak yuyaytaka riksishpa katina kan chay shinallami sisarishpa katinka – yaykuchishka, rikushpa, ranti ranti yanaparishpa ima llamkaykunatapash runa kan – chay ruraykunata paktachinkapakka sapimantapachami ima ruraykunatapash runa kan mana kashpaka hawallami kanka, kay llamkaykunawanka runa ayllu llakta pampa llamkaykunatami sisachishpa katinka, shuk shuk ruraykunatapash rurayta ushanmi.

Kay allpata llamkanaka shukman tukushpallami ima mutsurishka llamkaykunataka paktachishpa katinka, ayllupi shinallatak ayllu llaktapi rikushpami ima llamkaykunatapash rurashpa katina; shinapash kullki yaykukunatapash ashtawan sinchiyachishpami rina kan shinallatak apana hillay imaykunatapash ashtawan sumakyachishpami katina kan; shinallatak kay zirna hillaykunatapash ashwan mushukyachishpami rina kan chay shinallami tukuy runakunapashmi kay mushukyaywanka rina kan; shinallatak, chaymanta, ima ninanta mutsurishka kullikunata ashwan mirachinkapa kashpapash kay ruraykunataka ashwan sisachishpa katina kan, kay ruraykunawan kashpallami ashtawan yaykuchiyta ushashun chaymantallatakmi ashtawan llamkashpa katina kan. Kay allpapi llamkayta shukman tukuchishpallami kay sapimantapacha ima shukman tikraykunapash ruray paktanka, ashtawan mirachishpa katina kan, shinallatak paykunapapacha llamkay kuskamantami rikuna kan, kay llamkana ukukunaka shuk shuk ruraykunatami ashtawan sisachishpa katikun shinallatak kay kuskapi wacharik kullikunatapashmi llamkana kan, kay ruraykunaka sumaklla llamkaykunatami apamushpa shamunka mana shuk llakilla llamkayta charinkachu. Shinallatak mana mapayachishpa allpata llamkanatapashmi kay llamkaykunataka paktachina kan, shuk shuk hiwakunatapashmi alli llamkana kan, yachaykunata shinallatak ushaykunatapashmi ranti ranti yachachishpa katina kan.

Yay ñankuna

1 Allpata llamkaytapash shinallatak aylluwan challwanatapash sumakyachishpami katina kan, chay shinallami Kikin mikuymantaka sinchiyachishpa katishun, kullki kamayta shinallatak alli pachata chariyatapashmi usharinka.

RURAY ÑANKUNA

- 1.1 Mirachinkapak shinallatak ashtawan sinchiyachinkapak mushukyachishpa imakunatapash llamkashpa katina kan, chay shina imakunatapash ashtawan mushukyachishpa shinallatak mirachina kanchik. Shinallatak killkita yapata mañaykunatapash ashtawan pishiyachishpa rina kan, kay ruraykunataka kamachiypi shinallatak kullki hawa rikushpami rurana kan.
- 1.2 Pampapi kawsak runakunaman ashtawan ushaykunata kuna kan, kay Sumak mirachiy, chariry shinallatak paktalla kaytami mirachina kan.
- 1.3 Shukllapak makipi kachun mana sakinachu shinallatak allpakunapash mana shukpa makipilla kan kanchu shinallatak allpaka llamkankapallami kana kan.

- 1.4 Shinapash mayhan ashtawan allpata acharichunka mana sakinachu kan shinallatak llashakpacha allpata charishpaka allpata llamkankapakllami kana kan.
- 1.5 Pampamanta runakuna ashtawan sumaklla kachunka yakuta hapinatapashmi tukuyman kuna kan shinallatak hillaykunatapash paktallami charina kan.
- 1.6 Kispíchiy, taripay, allichiy shinallatak Kikin runakunapak muyukunatapash ashtawan sumaklla charichunmi tankana kan; ayllu llaktapi tiyak muyukunatapash ashtawanmi riksichina; shinallatak muyukunata ranti ranti kunkapapash tukuy paskashkami kana, chay shinallami Kikin mukunata shinallatak ñukanchik allpa mamatapash alli apashun.
- 1.7 Kullkita mañachinkapapash pankalla shinallatak ushaylla kuskakunatami kuna kan, kay ruraykunaka runakunapak ayllu llakta sinchiyachunmi ñanyachishpa katina kan.
- 1.8 Pampapi kawsak shinallatak allpatalla llamkashpa kawsakkunaka kullki yaykumukta shinallatak mirachikuykunatami yachakushpa katina chay shinallami uchillakuna shinallatak hatunkunapash mirarishpa rinka.
- 1.9 Pampa wanukunata shinallatak tukuyman allpata llamkashpak riksichikkunatapash, rikushpa paykunamanka hawalla shinallatak ushaylla ruraykunatami rikuchina.
- 1.10 Hillay zirmakunata, hillaykunata, tantanakuykunata shinallatak challwa hatuykunatapash ashtawan sinchiyachishpami katina kan, kay ruraykunataka kullki tiyachunpachami rurana, shinallatak kawsayta allpamamawan ushayta chariktami rikuna.
- 1.11 Allpata shinallatak llaktakunata allita rikukchunmi kay runakunata yachachichunka yachana wasikunami tiyana, shinallatak hari warmi pushakkunami tiyana kan, chay shinallami all llamkayta alli kachishpa rinka, chay shinaka allpata llamkay, riksichiy, chakruriy, hatunyay yuyaykunaka sumakyashpa katinka
- 1.12 Kay ushaykunataka ashtawan sumakyashpa katichunka shuk linchi shinatami ashtawan watashpa katina, chaykunapakka Sumak yachana wasikuna, yachana wasikuna shukllapak shinallatak tukuyllapak Hatun yachana wasikunapash kay ruraypa pakta llamkana kan, kay llamkaykunaka Alli Kawsayta rikuchinkapakmi paktalla llamkana kan chay shinami pampapi kawsay runakuna shinallatak Hatun llaktapi kawsakkuna wakcha kawsaymanta llukshinkapakka paktalla llamkashpa katina kan .

2. Hatuykunatapash shinallatak karuman apaykunatapash ashtawan sapimanta sumakyachina kan: wakaychiy, apay, ayllu llakta hichay, zirmayachiy, willachiy, pampapi kawsay ñankunatapash shinallatak linchipi watarishkatapashmi sinchiyachishpa katina kan.

RURAY ÑANKUNA

- 2.1 Ama shuklla allpata charichun, ama yakuta yankata shinallatak ama yakuta tukuchichunmi kamashpa katina kan.
- 2.2 Ayllu llaktapi shinallatak uchilla allpapi yakukunata hichanatami sumakyachishpa katina kan, shinallatak zirna hillayyachina kan.
- 2.3 Ashtawan hatuna pampakunata shinallatak runakunapa tantanakuykunatapash sinchiyachina kan; ama shuk chakanarishpa tiyachunatapashmi anchuchina; uchilla ñankunata, ayllullakta allpakunata shinallatak wakurishpa hatunakunatami sinchiyachishpa kana kan.
- 2.4 Pampapi shinallatak Hatun llaktapi hatuna kuskakunatapash ashtawan mirachishpa shinallatak sumakyachishpami kay hatuna ukukunataka mirachishpa katinka.

2.5 Shuk shina shinallatak shuk shuk hatuna ñankunta mirachishpa katina (hatukkunapak raymita, ayllupak mikuna ukukunata, allpa runakunapa hatunakunata, sumaklla hatunakunatapashmi mirachishpa katina kan) (Magap) nishka ukupi rikukuk shina kay watariy shinallatak tantariykunataka sumaklla llamkaykunawanmi rurana kan.

2.6 Marka llaktapillapash kay watariy shinallatak linchiriy kuskakunataka rurashpa sinchiyachina kan, chaykunata alli charinkapakka alli kuskakunawana shinallatak kullikunatapash hillaykunapash sumakllami tiyana kan.

2.7 Kay pampamanta runakuna hatuyta ushachunka kay linchi zirna willachiykunapimi kay willachiykunataka ninanta rikuchina kan chay shinallami riksiriyta ushankakuna.

3. Runakunapak llaktapi allpata llamkashpa ruranakukkunaka alli ruraykunata rurashpami kay allpa mamatapash sumaklla ruraywan apana kan chay shinallami mana tiyanka ima tukuri shinallatak ima piñariykunapash.

RURAY ÑANKUNA

3.1 Kikin runa mikuykunata shinallatak allpa mamawan alli kayta kay yakuta hichaykunataka ninanta kamashpami katina kan.

3.2 Allpawan shinallatak pachamamawan pakta llamkaytaka ninanta rimarishpa shinallatak shukman shukman sisarikuna tiyachunmi kay ñantaka rurana, chay shinami ñukanchik allpamama shinallatak sachamamakunatapash sumaklla kamashpa sisariyta ushanchik.

3.3 Wanunalla shinallatak hampiwana wanunallakunata ruraykunataka ninanta kamashpami mutsurishka shinata rikuna, chay shinallami mapa hampi wanu nishkakunataka mana ñukanchik allpamamapi churashpa katishun.

3.4 Ama mapa hampi nishkakuna ashtawan mirarichunka kay kamachik shinallatak Rikuk ukukunami tiyana chaykunatami ashtawan sinchiyachishpa katina kan.

3.5 Ama yankata tukuchichun alli allpamamamanta imaykunatapash sisarichunka imakunatapash alli kachunmi rurana kan, kuskamantalla rikushpa yawar kurukunatapash kamashpa kana kan.

3.6 Chuya, zirna alppawan llamkana shinallatak shuk shuk wanukunwan tarpuykunata shinallatak wiñachiykunata alli wanuwan tarpushpa katina kan.

3.7 Puka unancha hampi wanutaka tukuchishpami katina kan.

Ranti Ranti kullkayta sinchiyachinkapak

Kay tukuy Ecuador mamallaktapi shuk shuk kawsay yachaykunapash tarpuy hawaka ninanta chakrurishpa kay llamkaykunaka kullkita charik kuna shinallatak kaykunaka riksi tukushkami kana shinallatak maykan mana charikkunatapash sinchiyachinami kan. ENIEP ukuka kay llamkaykunataka ashtawan sinchiyachishpa katikun. Tukuyman llamkaykunaka alli llukshichunka punta yuyaykunatami sapimantapacha wakcha kawsay yuyaykunataka tukuchina kan, kullkimanta shinallatak pachamamata rikushpapashmi kay ushaykunataka allikuta tarpushpa mirachina kan, chay shina ushaykunatapash, shinallatak mushuk kullki kamachiykunatami mushukyachina kan. Shinapash mushuk tukuy runakunaman shinallatak tantanakuykuna shuk ñankunata ashtawan mirarichun kay linchi runa kawsaykunaman shinallatak kullkimanta mana hapishkamanta tukuy runakunata yaykuchina kan. Chaykunaka allichinami kan, kullkay kuskakunatapash rikushpami kana kan, runakuapa ushay, tantanakushka runakuna, kullkay ukukunapash, yuyak ukukunapash shinallatak zirna hillay, hatuna ukukuna, chaykunata sinchiyachishpallami ashtawan hatuna pampakunata shinallatak ñukanchikllata mikuykunatapash ashtawan mirachishpa katina kan.

Pampamanta llamkakkuna, runakuna, yana runakuna, urkumanta runakuna tukuy runakunapashmi kay llamkaykunamanka allikuta rikushpa llamkana kan, shinallatak Hatun llaktamanta kullki Rikuk ukukunapashmi kay llamkaypika kimirina kan, shinapash Hatun hatuna ukukunata charikkunatapash shinallatak pachamamata Rikuk ukukunapash ima ruraykunatapash shinallatak ima ruraykunatapash rurana kan, kay ukukunaka hatuykunatapashmi yachachina kan.

Yay ñankuna

1. Kuskakunamanta kullkikunata imakunatapash chariklla shinallatak watarishka kuskakunatami wasichishpa katina kan, shuk shuk hatuk ukukunawanmi kay llamkaykunataka ashtawan mirachishpa katina kan shinapash sumakpacha ruraykunatami rurana kan.

RURAY ÑANKUNA

- 1.1 Sumak kullkikunata shuk shuk imaykunatapash kullki ashtawan mirarichun ushaykunata kuna.
- 1.2 Uku hatuna panpakunakata ashtawanmi sinchiyachina kanchik sumaklla ñankunata charishpa ushaykunata charinkapak, willaykunata shinallatak kay hatuna ñankunatapash ashtawan linchiyachina kan chay shinallami Sumak willaykunata imaykunatapash charina kan.
- 1.3 Pukuchiynatapash sinchiyachina kan, alli pukuchina tantanakuykunatapash sinchiyachina kan shinallatak ranti ranti yanapak kullkikunatapash alli rikushpa ñawpaman apana kan.
- 1.4 Hatuna pampakunatapash sumaklla kullkikunatapash tantanakuykunawan sumakta riksichishpa katina kan shinallatak pukuchinamanta, shinallatak allipacha pukuchishkakunatapash riksichina kan.
- 1.5 Runa kuskakunapi ashtawan hatuna pampakunata sumaklla mirachinkapak kullkita charikkuna kay runa hatunapakka chaypimichurana kan, paykunapak ushaykunatami rikuchina kan, chay shinami hatuna kuskakunatapash ashtawan mirachina kan.
- 1.6 Tawka tawka tantanakuy tiyakkunata ashtawan riksichina kan shinallatak linchi mirachiynatakata ashtawan sinchiyachina kan; kay ruraykunatapashmi allikuta llamkayta ushana kan shinallatak ama ninanta mapayachichun alli zirna hillaykunawan llamkana kan, chay shina Hatuna pampakunapi alli pachamamakunata allikuta chuyakllata charishpami llamkana kan.
- 1.7 Hatuna pampa shinallatak mirachina ukukunapika shuk shuk ushaykunata allikuta rurana kan chay shinami mirachishpa hatunakunami kay ranti ranti kullkita rikuchishpami kay tukuy mamallaktapi imaykunata charishkata hatuna kan.

2. Uchilla shinallatak Hatun hatuna ukukunaka paykunami Sumak wasichiykunata maskankuna, chay shinakunatapash rikushpa tantalla kullkikunatapash sumaklla rikuna kan.

RURAY ÑANKUNA

- 2.1 Hatuna ukukunapash kay alli kakkunatapash shinallatak zirna hillaykunata ashtawan yanaparishpami imakunatapash ashtawan sisachina kan.
- 2.2 Ushaykunata, ruraykunata shinallatak munaykunata Sumak makiwan ruraykunatapash kay ruraykunata sisachishpa katina kan.
- 2.3 Kullki ruraykunatapash ashtawan allichina kan shinallatak Mamallaktapash ruraykunata ashtawan mushukyachina kan, GAD nishka ukuka, kullkita Rikuk ukukunaka tukuyman

shinallatak ranti ranti yanaparinkapakmi kan (ONG), Sumak yachana wasikuna, shukllapa shinallatak tukuypa kullki rikunakunatami sisachishpa katina kan.

2.4 Tukuyman shinallatak ranti ranti kullkikunata shuk shuk allikunata pachamamatapash allikuta rikushpa ñawpaman tankana kan shinallatak yachay kuskakunapash ashtawan riksichishpa katichun.

2.5 Taripaykunata ashtawan riksichina kan, shuyuchik shinallatak Sumak allpa yurakkunata pishilla kullkiwan rantina kan, shinallatak uchilla chakrurishka ukukunawanmi ashtawan sisarina kan, hillaykunapash ninan allikunapashmi alli kana shinallatak hillay antakunapash alli kana, software nishka shinallatak agrotics nishkakunapash, chaykunapimi ashtawan imakunapash shinallatak kullkikunata ashtawan sinchiyachishpa katina kan.

3. Hatun riksichiyykunata ashtawan wasichishpa riksichishpa katina kan shinallatak ninanta mirachina kan, tantanakuytapash shinallatak shuk shuk mushuk ruraykunatapash wasichishpa katina kan.

RURAY ÑANKUNA

3.1 Riksichina, tukuchina shinallatak mirachina ñankunatapash ashtawan tantanakushpa shuk mushuk Yuyaykunata ashtawan alli kachishpa kana kan.

3.2 Ashtawan mirachinkapak shuk huyaykuta charinami kan shinallatak tantanakushka ukukunapash kay kullki ashtawan mirarishpa katichunka ima imakunatapashmi pakta pakta llamkaykunataka rurana kan chay shinallami kay hatuna pampakunatapash ashtawan mirachishkpa katina kanchik.

3.3 Sapi hatuykunatapash shinallatak kуска killkikunawan kay hatuna ukukunata ashtawan pankayachishpa katina kan.

4. Kay minkachiy ruraykunatapash shinallatak mushuk ruraykunatapash ashtawan mirachishpa shinallatak riksichishpa kana kan.

RURAY ÑANKUNA

4.1 Llaktamanta minkachishpa llamkay runakunata yachachishpa yanapana kan, kullkimanta rikushpa yanapana kanman shinallatak yanapana ukukunapash chakrurina kan, shinallatak kay alli kaykunata ima shinaka kullkikunata rikukkunatami ashtawan sumaklla yuyaykunawan minkachiy kullkay hawa rikushpa katina kanchik, mirachina, muyuchina, mikuna shinallatak imaykunata chariykunatapash ashtawan mirachina kan.

4.2 Llamkay ukukuna shinallatak tukuy linchirishkata riksichishpa katina kan shinallatak shuk shuk llamkay runakunata shinallatak tantanakuy ukukunatapash shuk shuk munaykunawan llamkashpa katina kan shinallatak shuk shuk shinallatak Hatun minkariymanta ashtawan riksichishpa katina kan.

4.3 Ayllu llaktakuna shinallatak ima mushuk ruraykunatapash yaykuchina kan, kawsayta, pachamamata kamayta, minkari llaktaykunatapash mushuk Yuyaykunata yaykuchina kan.

4.4 Kay kuskapi llamkak ukukuna pakta kawsakkunatami ashtawan sinchiyachishpa kana kan, tantanakuyman shinalatak pakta pakta yanaparimantami kay ushaykunataka ashtawan ranti ranti riksichishpa katina kan shinallatak chakrurishka llamkanakukunata ashtawan hawalla ushayta yanapana kan.

Kawsayta Kamashpa katina

IMAYKUNA 3

Imaykuna 3: Muyu kawsayta kamak

Yachay

Mama kamachikka kay Sistema Nacional de Inclusión y Equidad Social nishka ukupika, llaktakunapak llamkaykunata chaytami sinchiyachishpa katina kan, kay mama llaktawan shinallatak shuk shuk tantanakuykunawan ashtawan kay llamkaykunata riksichishpa katina kan.

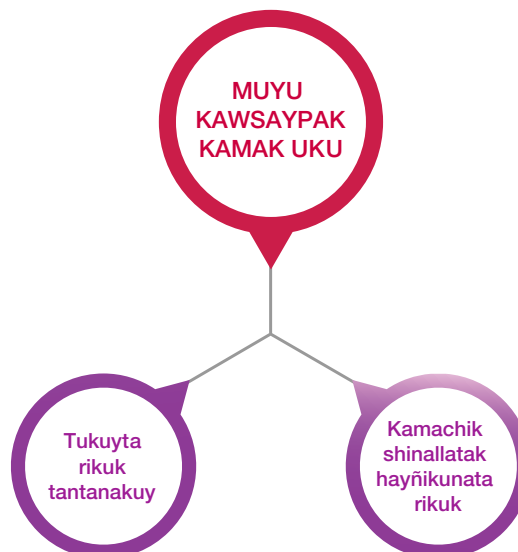
Shuk shuk ima llakikuna tiyashpapash wakcha kawsayta rikushpa shinallatak llakilla kawsayta kay ukukuna ashtawan kamashpa katina kanchik, mirarikunatapash ashtawan sinchiyachishpa wakcha kawsaytaka tukuchinata yana kan shinallatak tukuy runakunapak sinchi kayta ashtawan sinchiyachishpa katina kan. Paktalla kay shinallatak kamachiykunata ñawpamanta rikuykunataka ashtawan riksichishpa katina kan. Mana kanchu wawayachikuy, kaykunaka shuk shuk ushaykunata shinallatak kullkay kamachiykunata mirachina kan, tukuy tukuy runakunaman alli rikuchinkapakmi kan.

Kay munaykunaka sinchiyachinatami rikuna kan shinallatak mushuk kawsaypa wasichiykunatami rurana kan shinallatak shuk shuk ima llamkayta rurankapapash kay tukuy runakunaman ima ruraykunatapash rurana kan, chay shinami llukshita ushan, chay shinallatak, mayhan llamkanakunapash shuk shukmi hapina kan, wakcha kawsayta ashtawan taripashpami kay ushay llukshiykunataka katichina kan.

Kay imaykunamanta ñanyachishkakunaka:

- Kamachiy shinallatak tukuyta kamariy
- Kamachiy shinallatak hayñita kamarina kan

Yachakuyta rikuchiy 5: Muyuntin kawsaykunapak sumak shuyuta rikuchiy

Rurashka: Wakcha Kawsayta Tantanakuy Tukuchina Uku, Senplades.

Chayay

- PEA nishkata kamachiykunatapash 60% ashtawanmi Hatun llaktakunapi mirachina kan, shinallatak 50% patsakripashmi kay pampa llaktakunapi mirarina kan; 51,5% patsakrimanta shinallatak 32,7% patsakrikaman mirachina kan, shinapash, 2012 katawakamanmi paktashka kan.
- Kay 10 patsakritami kunatami ayllu mikuypak mirachina kan Kaykunataka kay shinami 55,5% patsakrimanta 2012 watakaman mirarina kan.
- Kay imaykunatapash ashtwan tukuy kuskakunaman paskashpa sakinami kan chay shinami 5 watakaman wakcha kawsayta tukuchinatami yanakunka, shinallatak 65% patsakrikaman kay 33,1% 2010 watakaman pishiyana rikuna.
- Wawakuna llamkanakukunataka tukuchinami kan 5 shinallatak 15 watakamanmi tukuchina kan, 2012 watakaman 3,2% patsakrikamanmi Kaykunataka pishiyachishpa katina kan.

Ñankuna shinallatak alli ñankuna

Kamay shinallatak tukuyta kamak

Hari warmi tukuyllami allipacha Sumak kawsayta charina chay shinallami ima kamachiykunapash ushay tukurinka, shinallatak wakcha kawsaytapachaka shuk shuk llamkaykuna alli llamkana kan. Shinapash, kullkaymantapash rikushpami katina kan shinallatak tukuy runakuna kuyuriykunatapash Sumak ruraykunata churana kan.

Runakunapak llamkayka ninan ruray nishkami kan, warmikunallami ashtawan kaykunaka llamkashka kan, kay shukllalla charyishkakunapak na ushaytami warmikunalla aysashka kan, hampipak ranti, tukuyta alli kay shinallatak Sumak warmikunapak kawsaytami anchuchishka kan. Kaykunatami alli kawsayman Chayankapak tukuchina kan.

Kamachiy shinallatak kamariy kaykunami tukuy runakunapak kawsaypi tiyana kan shinallatak paktalla yaykukunatami llamkana kan chay shinami kullkikuntapash alli kaytapash Ecuador mamallakta hatunyachunka kaykunata llamkana kan, tukuy kaypi kawsak runakunaka paktalla yaykushka kamachiykunatami rurashpa katina kan.

Tukuy kawsaypak kamariytaka alli ruranakunatapachami rurana kan, kay hayñikunataka pipash mana niyta ushanchu, shinallatak shuk shuk llamkaykunatami riksishpa kana kan. Paykunapak hatuna ukukunamanta anchurishkami kana paykuna kamariypi killkarinata mushashpak killkarina kan. Chay shinamanta, ninan mutsurishkami kan kay kamariykunata shinallatak paykunallatak munashpallami imakunapipash killkarina kan shinallatak tukuylla kawsay kamariytami charina kan, tukuyta ushayta charinakunatapashmi rikuna kan, shuk shuk hillyaykunawan rikunami kan shinallatak ranti ranti kullkikunata mirachishpami alli kana kan.

Hampita, yachayta, kawsayta, mutsurishka imaykunata, Sumak llamkayta, alli mikunata charyta shinallatak Sumak kawsayta chaykunata mana charishpaka wachapacha wakcha kawsaypimi kansankuna. Kay kamariy kuskakunaka tukuy pachapimi kana kan, shinallatak tukuy kawsay runakunamanmi rikuchina kan, shinapash kaykunaka wakcha kawsayta rikunkapakka kaykunami hapirin:

- (Wakchapacha wakcha kawsayka kay shinami kan) ayllu ukupi mikuykunaka pakayta ushanallami kan.

- Yakuymanta mishaykunaka, rukukunaman shinallatak mayhan mana ushayta charikkunamanpashmi kullikunataka kuna kan, kay tukuylla mutsurishkakunaka mana kamariy shinaka rikurikunchu.
- Yachay shinallatak hampikunaman mana yaykuyta ushakkunatami ashtawan ñanta paskankapak munankuna shinapash kay llamkaykunaka wawakunaman shinallatak wamprakunaman kushun nishpami sakirishka shinallatak wawa llamkakkunataka tukuchinami kan.
- Mayhan llamkayta munashpapash pipash mana Kaykunataka mitsanachu kan tukuyi hawalla yaykuyta ushachun llamkana kan, kaykunaka llaktay llamkaykunatami rurana kan, kayka asha pachakunata rikushpami llamkana kan, chay shinami puchukaypi llamkak shina llamkana kan.
- Kawsay wasikunata charinkapapash mana mitsaytukushka kanachu, wasipi imaykunata charikkunata shinallatak kullikunata ima shina yallichinakunatapash ashtawan sumakyachina kan.
- Hampi wasimanka shinallatak yachay wasikunaman tukuyi hawalla yaykuyta ushana kan, kaykunaka unkuykunata rikushpami ashtawan llamkana kan.

Yay ñankuna

1. Tukuy pachaman kay kamariy tukuy kawsakkunapak sinchiyachunka tukuymanmi rikisichina kan.

RURAY ÑANKUNA

- 1.1 Kamariy wallkaykunata shinallatak kamachiyta rikunakuk ukukunatapash hayñikunatapash tukuyman rikisichun kaykunatapash sinchiyachina kan.
- 1.2 Tukuyman Ukulla Hampi Chakrurishka Linchikunatami sinchiyachina kan, shinallatak tukuyman rikisichinakunatapashmi sinchiyachina kan.
- 1.3 Kamachiy shinallatak allikachiykuntami yaykuchina kan shinallatak mayhan mana kullkipa kamarishkakunatapash llamkakkunamanka ashtawan rikisichina kan.
- 1.4 Ruraykuna, llamkaykuna, shuk shuk hari warmikuna llamkayta charikkuna shinallatak shuk shuk imakunatapash ushaykunata charikkunata ashtawan rikisichishpami katina kan.

2. Ama Ypa wakcha kawsaypacha tiyachunka shuk shuk kullikunatami kuna kan.

RURAY ÑANKUNA

- 2.1 Imakunatapash tukuchichun ayllallaktakunatapashmi yanapana kan chay shinami ima paktachiykunatapash rurana kan.
- 2.2 Tukuy mak ushayta kunkapak shuk shuk willachiykunata yaykuyta llukshiyta rurana kan.

3. Llakilla runakunatapash kay ruraykunawaka sinchi llamkashpami Katina kan.

RURAY ÑANKUNA

3.1 Mana ushak mashikuna shinallatak llakilla runakunatapashmi ashtawan yanapashpa Katina ka, mana mayhan mana kamayta mana chariktami rurana kan.

3.2 Puriy, yachay, hampi shinallatak sumak kawsaykunatami kay llakilla runakunamanka kuna kan.

Kamakkuna shinallatak hayñikunata kamak*Kamakkuna*

Tukuy runakunami shuk aylluta mutsun, ayllu llakta shinallatak tukuy kaypi kawsakkunaka ashtawan sumakta kawsachunmi llamkana kan. Shuk llamkaypakka tukuyllami kay sisariykunapakka kamarinkapakka tukuyllami yaykuna kan, tukuylla sumakta watarishpa awarishkakuna shinami ayllukuna kan.

Kamariyka chusku ruraykunatami charina kan: Mama llakta, hatuna pampa, ayllullakta shinallatak ayllupash kay makaykunatami charina kan. Kay sumaklla kamarishpa kawsana tantanakuyka kay shina tantariykunatami mutsun. Kamachiyka tukuykami shuk hayñi kan, shinapash kay Mama llaktaka paykunapapacha alli muskuykuna paktarichunka kay mutsurishka mañaykunatami rikuchina kan.

Mama Kamachiyka kay Mama llaktapakka kaykunatami churashka kan, ñawpashpa, Tukuchishpa, llakichikkunata llakichishpa ama manchachiykuna shinallatak yanka llankachinakunatami allikuta kamashpa katina kan, warmikunata, wawakunata, wamrakunata, ruku payakunata, mana ushak runakunata shinallatak mayhan llakilla runakunatami allikuta kamashka kay llamkaykunataka rurana kan.

Chaykunamanta, shuk yanapak shinallatak hayñikunatapash kamashpami katina kan, tukuylla paktalla shinallatak llamkaykunapi yaykushka kana kaykunaka Mama llaktapa mutsuykunataka paktachishkami kana kan, Mana Chawpipi Paykunalla Pushakkunatapashmi rurana kan, kamachiy ukukunapash shinallatak achiklla ukukunapashmi allikuta llamkana kan, chay shinami waki llakilla mirkakunapash hayñikunamantaka paktalla llamkana kana allichina, alli kana, uyaylla kana, ñawpashpa yachana kan, haykunakunataka paktallami llamkashpa shamuna kan. Kunanpika kay kamachiy ukukunapash kay llakikunataka ñawpaman allichishpa apana kan shinallatak kullikikunata Rikuk paykunapashmi sapimanta hayñikunata rikushpa katina kan.

Ama ñawpa kawsaykunapi llakita yallinakapakmi kay kamaykunataka rurana kan shinallatak mayhan kawsaykunapi Sumak kawsayta charichunmi llamkana ka, tukuy runakunaman hayñikunata kunkapakmi rikuna kan shinallatak pipash llakichiy tukukpipash kay kamachiykunataka maymantami rikushpa katina kan. Shukllalla, kay sapimanta llakikunata rikushpaka tukuyi kay mirkapa shinallatak shukllapa ñawpaman llamkaykunatami rurana kan.

Mama llaktaka kay kamachiy kuskakunatami tukuy llaktakunapi rikuna kan, mayhan warmikuna llakichiy, wawakunata, pakashpa apashka runakunata mañashpalla kawsak runakunata, wawakunapak llakikunata tukushka kakkunapash shuk kamay wasikunata charina kan, chaykunami ashtawan mutsurishkakunami kan; shinallatak wakaychik wasikunapash kay wawakunata shinallatak ñanpi maskashpa purikkunata, shinallatak ruku payakunatami wasipi minkachina kan. Ama ñawpakunaman llakikuna tiyachunmi kay Mama llaktaka llaktakunapi rikushparakmi uchalla llamkana kan, paktalla shinallatak hayñikunatapash mana llakichichun sakinachun kan.

Yay ñankuna

1. Tukuy runakunapak llamkaykunata yaykuylla shinallatak sumakllata rikshichina kan.

RURAY ÑANKUNA

- 1.1 Ashtawan mutsurishka mirkakunaman shinallatak shukllapak tukuypak llamkakkunata Sumak imakuynatami kamashpa kamarishpa kuna kan.
- 1.2 Tukuy kaypi kawsak runakunaman yachayta, hampiyta, ayllupu rukukunapi, wawakunapi kay mirkakunatami ashtawan sinchiyachishpa katina kan.
- 1.3 Wamrakunata, mana ushak runakunata, ruku tayta mamakunata wawakunamanpashmi kay llamkaykunatakata sinchiyachishpa kuna kan.
- 1.4 Riksichikuna, mana riksichikuna, shuk shuk imaykuna shinallatak mana shukllapi mana chawpipilla kanakunatapashmi Sumakta sisarichunka llamkana kan.
- 1.5 Kamashpa llamkanatapashmi kay mana ushak runakunaman kay llamkaykunatakata rikushpa katina kan shinallatak paykunapa allichinakunatapash umapak kashpa ukkupak kashpapash paykunaka hampita charinami kan, shinallatak paykunapak llamkaymanpash ña kutinmi yaykuchiy tukuna kan.

2. Wasi llamkayta shinallatak runa kamayta ashtawanmi tukuyma riksichina kan, shinallatak kamaykunata llamkaykunata mana warmi kakpillaka shukman churana kanchu. Tukuymi chay ushaytallatak charin.

RURAY ÑANKUNA

- 2.1 Wasipi kawsak runakuna shinallatak runakuna, warmikuna shinallatak harikuna paykuna paktalla kachunka yachay kuskakunatami ashtawan mirachishpa katina kan.
- 2.2 Warmikunaman shinallatak harikunaman, ima alli yachaykunata kay wasipi shinallatak tukuy runakuna alli kachunka kay yuyakunatami kay llamkaykunapika yaykuchina kan.
- 2.3 Wasipi shinallatak yanka kawsak runakuna paykunamanpashmi paktalla kachunka kay willachiykunatakata ninanta riksichina kan.

3. Kay GAD nishka ukuwa, Kamachiy Ukuwan shinallatak Pushak Ukuwan kay ima ima ruraykunata llamkashpa katina kan.

RURAY ÑANKUNA

- 3.1 Hayñikunata mana Charikkunaman Shuk Linchi Willaytami Rurana kan, (SIN) nishka ukupimi kay willaykunatakata rurana kan, chay shinami taripana kan, tukuy puncha Sumak kawsayman Chayankapak shinallatak mushuk yachaykunata yachankapapashmi kay yachaykunatakata rurana kan.
- 3.2 Hayñikunata kamankapakka kay Kitilli shinallatak Kiti tantanakushkakunami kay llamkaykunatakata sinchiyachishpa shamuna kan.
- 3.3 Tukuy kaypi kawsak runakunamanmi tukuy hayñikunata pakachichina kan, chay shinami ima llakikuna, makaykuna shinallatak llakita willaykuna tiyakpipash kay ruraykunatakata shuk hayñirishka ukukunami rikushpa katina kan.

3.4 Ayllu ukukunapi, shukllapa shinallatak rukuy kuskakunapimi kay llakichikkunata shinallatak pipash imatapash mitsanakukkunata kay Hatun kuskakunapi shinallatak llamkak ukukunapi kay sisarina llamkaykunataka churashpa shamuna kan.

4. Kay Hayñikunata Kamachinkapak Linchikunatami ahstawan sinchiyachishpa katina kan.

RURAY ÑANKUNA

4.1 Tukuymán paktalla kuykunawan, shuk shuk llakta kuskakunapimi kay kamachiy ruraykunataka mushukyachishpa katina kan.

4.2 Pipash llakichiy tukushkakunamanka kay tukuypak ukukna shinallatak shukllapak ukukunami kay willaykunata shinallatak churaykunataka rurashpa katina kan.

4.3 Hayñikunata ashtawa sisarishpa katichunka kay paktalla llamkaykunata shinallatak shuk shuk ñanyachiykunatami punchayachishpa rina kan shinallatak ayllu llaktapi shinami ima llakikunatapash allichishpa rina kan.

4.4 Llakichikkunataka sapimantapachami tukuchinata yana kan chay shinami shuk mushuk willay yachachikunawan shinalla shuk shuk imay hillaykunawan paktalla rimarishpa llamkana kan.

4.5 Kamariykunata ashtawan sinchiyachishpa shinallatak kullkita tukuy runakunaman kuytami ashtawan mirachishka katikun, shinallatak pankalla kurinakunatapashmi mana pipash mitsana kan, chay shinami ista llaktakunapipash pankalla purita ushana kan.

4.6 Warmikunata llakichikkunataka sapimantapachami tukuchina kan, chay shinami ama llakikunat tiyachu, llakichiykunata tiyachun, shinallatak shuk kawsaykunaman sumaklla kachunmi kay llakichiy kuskakunataka sapimanta tukuchina kan.

4.7 Mama llaktaka kay mutsurishka munaykunata shinallatak ranti ranti yanapaykunatapashmi ashtawan sisachishpa katina kan, ayllupak, wasi ayllukunapak, shuklla llamkak shinallatak tukuymán llamkak ukunamanmi kay willaykunataka paskana kan, chay shinallami kay llakichikkunataka sapimantapacha tukuchita ushana kan shinallatak wawakuna ñanpi mañakkunata ama tiyachunpash kaykunata rurashpami llamkana kan.

Tantanakushpallami wakcha kawsayta
shinallatak mana paktalla kayta tukuchishun

Tantanakushpallami wakcha kawsayta shinallatak mana paktalla kayta tukuchishun

Kay Makanakuy Llakta kay kanchik watapi paykunapak llamkaytaka kay shinami wakcha kawsaytaka tukuchishpa shamushkakuna kan. Kullkay mirarishkapi mana wakcha kawsaykunaka tiyanchu ninmi, imaykunata, mirarikunata, ashtawan llamay shinallata Sumak yachaykunatami shuk shuk llaktakunapi churashka kan. Mama Laktata Rikuk Pushakmantami kay ushaykunataka rikuy paktashkakuna nin, Sumak kawsayman chayankapakka mana chayllapi tukurinchu, mama Llakta pushakka chay munaytami charin wakcha kawsaykuna tukurichun nishpa, chay shinallami Sumak kawsaytaka charishun ninkuna.

Sapimantapacha llaki karpika, sapimantapachami allichinata rikuchina kan. Shuk rikuykunatapashmi rikuy tukuna kanchik chay shinami shuk shuk llamkaykunata rikuy tukuna kanchik, kullkay shinallatak shuk shuk paktariykunatami rikuna kanchik chay shinami pachakunapipash alli karinka, chay shinami shuk shuk ushaykunata rikuna kan karpika shuk shuk llaktakunami tiyankuna.

Shukllapak ushayta shinallatak tantarishkakunapak ushayta kay tukuylla kawsaytami alli katichinkapak rikuna kan, chay shinallami Sumak kawsayta tarinkapak rikuna ka, paktalla kanatami rikuna kan, hayñi runakunami kanchiktami rikuna kan, chay shinallami ushaykunata ushana kan, yachaykunataka ima shina yuyaykunata rikuy tukuna kan shinallatak tukuyllaman paktallami tukuyman kuna kan.

Runakunallami kay tukuy pachapimi tantarishpa kawsankuna chay shinami llaktata rurankuna. Shuk shukmi paktalla runakuna. Mana chayshuk alli kawsayta charisha nishpapash, ñukapash paktayta ushana kan. Llaktay kawsaywan rikuna kan chay shinami paktalla kawsana kan chay shinami wakcha kawsayta tukuyllami tukuchinami kan, pana kamachiy tiyakpi shinallatak mana paktalla kashpapash rikuna kan.

Ecuador mama llatapi rikushpaka paskalla shinallatak kishpilla, chay shinami tukuypa makipi kankuna, kullkay runakunapa, tantanakuykuna, uchilla kuskakuna shinallatak shuk shuk kullkaykunatami rikuna kan chay shinami alli kawsayta charishun. Paktalla llamkanata mana tantarishpa llamkashunchu nikpika mana ushayta charishunchu. Chay shinallami wakcha kawsayta shinallatak mana paktalla kawsaypi karpika tantarishpallami tukuchirinkakuna.

Sapi willachiy

SAPI WILLACHIY

ACNUR (Agencia de la ONU para los Refugiados) (2013). Disponible en: <http://www.acnur.org/t3/>. (consultado el 10 de noviembre de 2014).

Alcock, P. (1997). *Understanding Poverty* (Segunda ed.). Basingstoke: Macmillan Press.

Alkire, S., & Foster, J. (2009). Counting and multidimensional poverty measurement. En OPHI Working Paper No. 32. Oxford.

Altieri, M., Funes, F., Medina, Ch., Petersen, P., y Tomic, T. (2011). *Sistemas agrícolas ecológicamente eficientes para los pequeños agricultores*. Tercer Foro Europeo en Desarrollo Rural. Palencia. España.

Álvarez, S. (2008). La producción de la pobreza masiva y su persistencia en el pensamiento social. En *Producción de pobreza y desigualdad en América Latina*. Siglo del Hombre. CLACSO.

Ancupa (Asociación Nacional de Cultivadores en Palma Aceitera) (2012). *Revista Palma Ecuador*. Quito: Ancupa.

Assmann, H. (2002). *Placer y Ternura en la Yachay*. Hacia una Sociedad Aprendiente. Narcea, S.A. de Ediciones, Madrid.

Atkinson, A. (2003). Multidimensional deprivation: Contrasting social welfare and counting approaches. *Journal of Economic Inequality* No. 1 (pp. 51-65). Nueva York.

BCE (Banco Central del Ecuador) (2014a). *Boletín Estadístico Mensual* 1949 julio 2014. Quito: BCE

BCE (Banco Central del Ecuador) (2014b). *Estadísticas de comercio exterior* (2000 – 2014). Quito: BCE

Bendix, R. (1974). *Managerial Ideologies in the Course of Industrialization*. Estados Unidos.

Berry, A. (2012). *Eficiencia económica de la pequeña agricultura*. Quito: Flacso/Senplades.

BM (Banco Mundial) (2014). *Sección Datos Tierras Cultivables*. Disponible en: <http://datos.bancomundial.org>. (consultado el 10 de noviembre de 2014).

Bárcena, A. (2010). *Urge priorizar la igualdad y redefinir la pobreza para construir una nueva visión de desarrollo*. s/c: s/e.

Beteille, A. (2003). Poverty and inequality. *Economic and Political Weekly* Vol. 38, No. 42 (pp. 4455-4463).

Bourguignon, F., & Chakravarty, S. (2003). The Measurement of Multidimensional Poverty. *Journal of Economic Inequality* Vol. 1 (pp. 25-49).

Campbell, T. (2002). *La Justicia*. Los Principales Debates Contemporáneos. Barcelona: Editorial Gedisa.

Cardona, R. (2003). *Guías preliminares para el entendimiento de los asentamientos humanos como un sistema*. Revista Escala 81. Año 9. No. 45.

CEPAL (Comisión Económica para América Latina y el Caribe) (2011). *Protección social inclusiva en América Latina. Una mirada integral, un enfoque de derechos*. Santiago de Chile: CEPAL.

CEPAL (Comisión Económica para América Latina y el Caribe) (2012). *Panorama Social de América Latina*. Santiago de Chile: CEPAL.

Cherrier, C. G. (2013). *Making the Investment Case for Social Protection: Methodological challenges with lessons learnt from a recent study in Cambodia*. Florence: UNICEF Office of Research.

Cherrier, C., Gassmann, F., Mideros, A., & Mohnen, P. (2013). *Making the investment case for social protection. Discussion paper on the methodological challenges with lessons learnt from a recent study in Cambodia*.

Conafips (Corporación Nacional de Finanzas Populares y Solidarias) (2013). Importancia de las finanzas en la EPS. Quito: Conafips.

Constitución de la República del Ecuador (2008). Ciudad Alfaro: Asamblea Constituyente.

Deaton, A. (2006). Measuring Poverty. En A. V. Banerjee, R. Bénabou y D. Mookherjee, *Understanding Poverty*. Oxford University Press.

Delgado, M. (2011). Aproximación a los conflictos en tierras comunales de la Península de Santa Elena, Unidad de Tierras y Territorios. Secretaría de Pueblos, Movimientos Sociales y Participación Ciudadana. Santa Elena.

FAO. (Food and Agriculture Organization) (2013) Marco Nacional de Prioridades para la Asistencia técnica de la FAO en Ecuador. Organización de las Naciones Unidas para la Alimentación y la Agricultura 2013-2017. Disponible en: <http://coin.fao.org/cms/world/ecuador/FAOEcuador.html> (consultado el 10 de noviembre de 2014).

Farrow, A., Larrea, C., Hymann, G., y Lema, G. (2005). Exploring the special variation of food poverty in Ecuador'. En *Food Policy* No. 30 (pp. 510-531).

Ferreira, F. H., López-Calva, L.-F., Lugo, M. A., Messina, J., Rigolini, J., y Vakis, R. (2013). *La Movilidad Económica y el Crecimiento de la Clase Media en América Latina*. Washington, D.C.: Banco Mundial.

Fitoussi, J. P., Sen, A., y Stiglitz, J. (2009). Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress. s/c: Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress.

Foster, J., Greer, J. y Thorbecke, E. (1984). A Class of Decomposable Poverty Measures. En *Econometrica* Vol. 32 No. 3 (pp. 761-766).

Foucault, M. (1978) *Vigilar y castigar. Nacimiento de la prisión*. Madrid: Siglo veintiuno editores Argentina.

Gassmann, F., Mideros, A., y Mohnen, P. (2013). Estimation of Rates of Return of Social Protection Instruments in Cambodia: A Case for Non-Contributory Social Transfers. s/c: Maastricht Graduate School of Governance.

Garretón, M. (1999). Igualdad, ciudadanía y actores en las políticas sociales'. En *Revista de Ciencias Sociales* No. 009 (pp. 41-52).

Haughton, J. y Khandker, S. (2009). *Handbook on poverty + inequality*. Washington D.C.: Banco Mundial.

Hentschel, J. (2002). Rural poverty in Ecuador: Assessing local realities for the development of anti-poverty programs. En *World Development* Vol. 30 No. 1 (pp. 33-47).

Hidalgo, F., Lacroix, P., y Román, P. (2013). *Comercialización y Soberanía Alimentaria*. Quito: Sipae/AVSF.

Hidalgo, F., y Laforge, M. (2011). *Tierra Urgente. Sistema de Investigación de la problemática agraria del Ecuador – Intermon - Oxfam*. Quito: La Tierra.

INEC (Instituto Nacional de Estadísticas y Censos) (2001). *Censo de Población y Vivienda*. Quito: INEC.

INEC (Instituto Nacional de Estadísticas y Censos) (2000). *Censo Nacional Agropecuario – CNA*. Quito: INEC.

INEC (Instituto Nacional de Estadísticas y Censos) (2006). *Encuesta Nacional de Condiciones de Vida. ECV*. Quito: INEC.

INEC (Instituto Nacional de Estadísticas y Censos) (2010a). *Censo de Población y Vivienda*. Quito: INEC.

INEC (Instituto Nacional de Estadísticas y Censos) (2012a). *AEV – Anuario de Estadísticas Vitales 2000 – 2011*. Quito: INEC.

INEC (Instituto Nacional de Estadísticas y Censos) (2011b). *Anuario Estadístico de Defunciones Generales*. Quito: INEC.

INEC (Instituto Nacional de Estadísticas y Censos) (2010b). *Division político administrativa, Escala 1:50.000*. Quito: INEC.

INEC (Instituto Nacional de Estadísticas y Censos) (2012b). *ESPAC – Encuesta de Superficie y Producción Agropecuaria Continua*. Quito: INEC.

INEC (Instituto Nacional de Estadísticas y Censos) (2011c). Bases de datos de entradas y salidas internacionales. Serie histórica 1999 – 2011. Quito: INEC.

INEC (Instituto Nacional de Estadísticas y Censos) (2013a). ENEMDU - Encuesta Nacional de Empleo, Desempleo y Subempleo. Quito: INEC.

INEC (Instituto Nacional de Estadísticas y Censos) (2013b). ENEMDUR - Encuesta Nacional de Empleo, Desempleo y Subempleo Urbano y Rural. Quito: INEC.

INEC (Instituto Nacional de Estadísticas y Censos) (2012c). Ensanut – Encuesta Nacional de Hampi y nutrición. Quito: INEC.

Jara, C. (2000). Solidaridad en el Desarrollo Local: Construyendo Sustentabilidad. IICA. Brasil: Mimeo.

Jara, C.(2012). Campesinos. Quito: Senplades, Subsecretaría de Planificación.

Jara, C.(2011). Innovación social. Quito: MCDS.

Jara, C. (2013a). En el agro ecuatoriano la matriz productiva ya cambió ¿Hacia una nueva modernización conservadora?. Documento sin publicar.

Jara, C. (2013b). La fuerza laboral rural y la “madre” productiva. Quito: Senplades.

Laforge, M. (2011). Análisis de sistemas de producción y dinámicas productivas en los territorios rurales del Ecuador. Quito: AVCF.

Larrea, C. y Sánchez, J. (2003). Pobreza, dolarización y crisis en el Ecuador'. En Ecuador Debate No. 60 (pp. 7-24).

León, J. (2012). Monopolios: el agronegocio en Ecuador. El caso de la agroindustria de crianza intensiva de animales. Acción Ecológica.

Ley Orgánica de Yachay Intercultural. (2011). Quito: Asamblea Nacional.

Mattos, Carlos A. (2006). 'Modernización capitalista y transformación metropolitana en América Latina: cinco tendencias constitutivas'. En Amalia Inés Geraiges de Lemos, Mónica Arroyo, María Laura Silveira. América Latina: cidade, campo e turismo. San Pablo: CLACSO.

MAGAP – AVCF (Ministerio de Agricultura, Ganadería, Acuacultura y Pesca – Agricultural Value Chain Financing) (2010). Circuitos Alternativos Cortos de Comercialización y Consumo en el Ecuador: inventario, impacto, propuestas. En estudio Cialco.

Max-Neef, M. (1993). Desarrollo a escala humana. Conceptos, aplicaciones y algunas reflexiones. Montevideo: Editorial Nordan-Comunidad.

MAE (Ministerio del Ambiente del Ecuador) (2013). Reporte de la Huella Ecológica: Ecuador, 2008 y 2009. Primera Edición. Quito: MAE (pp. 32).

MCDS (Ministerio Coordinador de Desarrollo Social) (2014). Sistema Integrado de Indicadores Sociales del Ecuador - SIISE. Disponible en: <http://www.siise.gob.ec/siiseweb/PageWebs/>. (consultado el 10 de noviembre de 2014).

MCPGAD (Ministerio de Coordinación de la Política y Gobiernos Autónomos Descentralizados) (2011). Código Orgánico de Organización Territorial, Autonomía y Descentralización. Quito: MCPGAD.

MIES (Ministerio de Inclusión Económica y Social) (2012). Coordinación General de Gestión del Conocimiento. Documento de Políticas del Ministerio de Inclusión Económica y Social. Quito: MIES.

Mideros, A. (2012). Ecuador. Definición y medición multidimensional de la pobreza, 2006-2010'. Revista CEPAL No. 108 (pp. 51-70).

Mideros, A. y O'Donoghue, C. (2013). The effects of non-contributory social protection on adults' labour decisions. Fifth Bolivian Conference on Development Economics. Santa Cruz: s/e.

Mideros, A., Gassmann, F., & Monhen, P. (2013). Estimations of rates of return on social protection: Making the case for non-contributory social protection in Cambodia. s/c: ONU-MERIT Working Paper Series.

Ministerio de Finanzas. (2005 – 2013). Boletines de la Deuda de la Subsecretaría de Financiamiento Público. Quito: Ministerio de Finanzas.

Ministerio de Turismo (2014a). Boletín No. 6 (Junio 2014). Quito: Ministerio de Turismo.

Ministerio de Turismo (2014b). Plan Estratégico de Desarrollo de Turismo Sostenible para Ecuador “Plandetur 2020”. Quito: Ministerio de Turismo.

MSP (Ministerio de Hampi Pública) (2012). Modelo de Atención Integral del Sistema Nacional de Hampi. Quito: MSP.

MSP – INEC (Ministerio de Hampi Pública – Instituto Nacional de Estadísticas y Censos) (2013). Ensanut, Resumen Ejecutivo. Tomo I. Quito: MSP – INEC (pp. 31 - 42).

ODNA (Observatorio de la Niñez y la Adolescencia – UNICEF) (2010). Boletín Observatorio. Disponible en <http://www.odna.org.ec/>. (consultado el 23 de marzo de 2013).

Pérez, C. Técnicas de Análisis Multivariante de Datos. Madrid: Prentice Hall; 2004.

Pimentel, p. et al. Environmental and Economic Costs of Soil Erosion and Conservation Benefits. En Science. American Association for the Advancement of Science. Vol. 267, No. 5201; 1995.

PNUD (Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo) (2013). La Agenda de Desarrollo Post 2015: Consulta Nacional Ecuador. Quito.

Quijano, A. (2000). El fantasma del desarrollo en América Latina. En Revista Venezolana de Economía y Ciencias Sociales Vol. 6 No. 2 (pp. 73-90). Venezuela.

Ramírez, R. (2010). Felicidad, desigualdad y pobreza en la revolución ciudadana. Quito: Senplades.

Ramírez, R. (2012). La vida buena como riqueza de las naciones. En Rev. Ciencias Sociales No. 135-136 (pp. 237-249). Disponible en: <http://revistacienciasociales.ucr.ac.cr/wp-content/revistas/135-136/17-RAMIREZ.pdf>. (consultado el 10 de junio de 2013)

Ravallion, M. (2001). Growth, Inequality and Poverty: Looking Beyond Averages En World Development Vol. 29 No. 11 (pp. 1803-1815). Development Research Group, World Bank.

Robert, A. (2011). Propuesta conceptual para la Biopedagogía. Universidad de La Salle. San José, Costa Rica.

Rodríguez, C. (2005). Economía del Cuidado y Política Económica: una aproximación a sus interrelaciones, En XXXVIII Reunión de la Mesa Directiva de la Conferencia Regional sobre la Mujer de América Latina y el Caribe. Mar del Plata.

Ruggeri, L., Rhi Saith, C. y Steward, F. (2003). Does it matter that we don't agree on the definition of poverty? A comparison of four approaches'. En QEH Working Paper Series No. 107.

Sánchez-Paramo, C. (2005). Pobreza en Ecuador. The World Bank'. En En breve No. 71.

Sandoval Laverde, M. (2002). Línea de base. Dimensión, naturaleza y entorno de la explotación sexual comercial de niñas y adolescentes en el Ecuador. Organización Internacional del Trabajo (OIT), Departamento de Trabajo de los Estados Unidos de Norteamérica. Lima.

Santos, B. D. (2004). XXXV Congreso de la Federación Internacional de los Derechos Humanos (FIDH). Los Derechos Humanos y el Foro Social Mundial. Quito.

Savater, F. (2004). Las preguntas de la vida. Barcelona: Editorial Ariel.

Sen, A. (1976). Poverty: An Ordinal Approach to Measurement'. En Econometría, Vol. 44 No. 2 (pp. 219-231).

Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. New York: Anchor Books.

Senplades (Secretaría Nacional de Planificación y Desarrollo) (2013a). *Atlas de las desigualdades socioeconómicas del Ecuador*. Quito: Senplades.

Senplades (Secretaría Nacional de Planificación y Desarrollo) (2012). *Movilidad social en el Ecuador*. Quito: Senplades.

Senplades (Secretaría Nacional de Planificación y Desarrollo) (2013b). *Estudio cualitativo de movilidad social*. Quito: Senplades; 2013b.

Senplades (Secretaría Nacional de Planificación y Desarrollo) (2009). *Plan Nacional del Buen Vivir 2009-2013*. Quito: Senplades.

Senplades (Secretaría Nacional de Planificación y Desarrollo) (2013c). *Plan Nacional del Buen Vivir 2013-2017*. Quito: Senplades.

Senplades (Secretaría Nacional de Planificación y Desarrollo) (2013d). *Elaboración de un modelo de optimización de la inversión pública en el marco de los procesos de desconcentración y descentralización*. Quito: Senplades; 2013d. Documento no publicado.

SENAE (Servicio Nacional de Aduana del Ecuador) (2012). *Sección II del Arancel Nacional de Importaciones según Resolución No. 59*. Guayaquil: SENA.

SEPS (Superintendencia de Economía Popular y Solidaria) (2014). 'Apunte II'. En *Caracterización de las Cooperativas Financieras, No Financieras y Asociaciones*. Quito: SEPS.

SEPS (Superintendencia de Economía Popular y Solidaria) (2012). *Boletín de Coyuntura No.1* (págs. 7 y 10). Quito: SEPS.

SEPS (Superintendencia de Economía Popular y Solidaria) (2013). *Boletín de Estado de Situación del Sistema Financiero Popular – diciembre 2013*. Quito: SEPS.

SBS (Superintendencia de Bancos y Seguros del Ecuador) (2013). *Boletines Mensuales Bancos Privados*. Disponible en: http://www.sbs.gob.ec/practg/sbs_index?vp_art_id=5036&vp_tip=2&vp_buscr=41 (consultado el 10 de noviembre de 2014).

Sorokin, P. (1951). *Teoría Social Contemporánea*. Buenos Aires: Editorial Depalma.

Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom. A Survey of Households Resources and Standards of living*. s/c: University of California Press.

UNCTAD (Conferencia de las Naciones Unidas sobre Comercio y Desarrollo). *Sistema de Gestión y Análisis de la Deuda, (SIGADE). Serie histórica 2005 – 2013*.

Universidad Central del Ecuador (2008). *El deterioro de los suelos en el Ecuador y la producción agrícola*. Facultad de Ciencias Agrícolas, XI Congreso Ecuatoriano de la Ciencia del Suelo. Quito.

Vasco, C., y Vasco, D. (2013). *El empleo rural no agrícola en el Ecuador*. En *Revista Debate Agrario – Rural*. No. 86.

Villaseca, M. d. y Padópolus, I. (2011). *Representaciones sociales de la pobreza y sus correlatos en política social*. En *Sociedad & Equidad* No. 1.

Villegas, G. y Toro, J. (2010). *La igualdad y la equidad: dos conceptos clave en la agenda de trabajo de los profesionales de la familia*. En *Revista Latinoamericana de Estudios de la Familia* No. 2.

White, H., Jennifer, L. y Masters, A. (2002). *Comparative perspectives on child poverty: A review of poverty measures*. En *Young Lives* No. 1.

Zapata, A. (2012) *Agua y Riego: avances y límites del debate agrario en el Ecuador*. La Línea de Fuego. Disponible en: <http://lalineadefuego.info/>. (consultado el 28 de marzo de 2013).

Yachakuyta Shuyu Millka Mirka Rikuchiy

YACHAKUYTA RIKUCHIY

Yachakuyta rikuchiy 1. Tukuy yachakkuna	35
Yachakuyta rikuchiy 2. Wakcha kawsaytapacha tukuchinkapak wasichishka	40
Yachakuyta rikuchiy 3. Ñan Imaykuna hatun imaykuna	42
Yachakuyta rikuchiy 4. Llamkya, kullkimanta llamkay shinallatak shuk tarpuykunatami rurana kan	53
Yachakuyta rikuchiy 5. Muyuntin kawsaykunapak sumak shuyuta rikuchiy	62

SHUYU RIKUCHIY

Shuyu 1. Yaykuymanta wakcha kawsayta rikuykunakun	16
Shuyu 2. Gini nishkapak Tupuy	16
Shuyu 3. Yaykuy wakcha kawsaytapacha rikuchik NBI (Ayllu wasikunamanta rikurin)	17
Shuyu 4. Uma tukuy killkakuna (MO)	20
Shuyu 5. Yaykuykunamanta wakchapacha kawsayta: mana charikkunaman tukuyllaman rakina	20
Shuyu 6. Ecuador mama llaktapi patsakmanta tiyarishka (2006-2013)	24
Shuyu 7. Hari warmimanta, kullki yaykushkakuna (2007 – 2013)	25
Shuyu 8. Yaykumuyman wakchapacha kawsayta sapimanta tukuchinkapak (runakuna)	38
Shuyu 9. 0,44 yupaykaman Gini nishkapak pishiyachina	38
Shuyu 10. 10 yupaymanta 1 yupaytami pishiyashka kullkitaka pishiyachina kan	39
Shuyu 11. Tukuy kuskamanta wakcha kawsayta pishiyachina	39

MILLKAKUNA RIKUCHIY

Millka 1. Rikuchik Sumak Kawsaypak rikuchiyta rikuchik hayñi	19
Millka 2. Llaktanchishkaniki sami, mashnakama Sumak Kawsay hayñikuna paktashkata rikuchinkapak	22

MIRKA RIKUCHIY

Mirka 1. Wakcha kawsaytapacha anchuchinkapak shinallatak paktalla kawsayta mama llaktaka kay linchikunata shinallatak mutsunakun kuskakunatami rikushpa kana chaypami kay rikuchiynakunata katina kan	21
--	----

*“Wakcha kawsayta mishankapaka tukuy allpa mamapi
kawsak runakunapak ruraymi kan, kunan
pachakunapika mana illanchikchu imapash, mana
yakuka chakishkachu, mana imaykunaka
tukurishkachu, kay mana alli llamkakkunamantami
kay llakikunaka tiyashka.*

*Ashtawan sisarinkapak munashpaka, mana kullkillaka
mutsurinchu, alli kawsayman chayankapakka wakcha
kawsayta shinallatak wachapacha kawsayta
tukuchinami kan”.*

Rafael Correa Delgado, 24 Aymuray killa 2013 wata

Mama Llakta Tantanakuy Ari Nirishkamanta Rimay

ISBN 978-9942-07-713-4

9 789942 077134